

✱ 15.4.1854. + 10.12.1915.

*Velescenjenemu gospodu
Filipu Kundermanu
v hvala za njegov
pisatelj*

Sofija 1. X. 1913.

Balkanska vojska

po

bolgarskih, srbskih, črnogorskih in drugih virih ter po lastnem opazovanju

opisal

Anton Bezenšek

profesor v Sofiji.

Poseben odtisek

iz »Koledarja Družbe sv. Mohorja v Celovcu za leto 1914«.

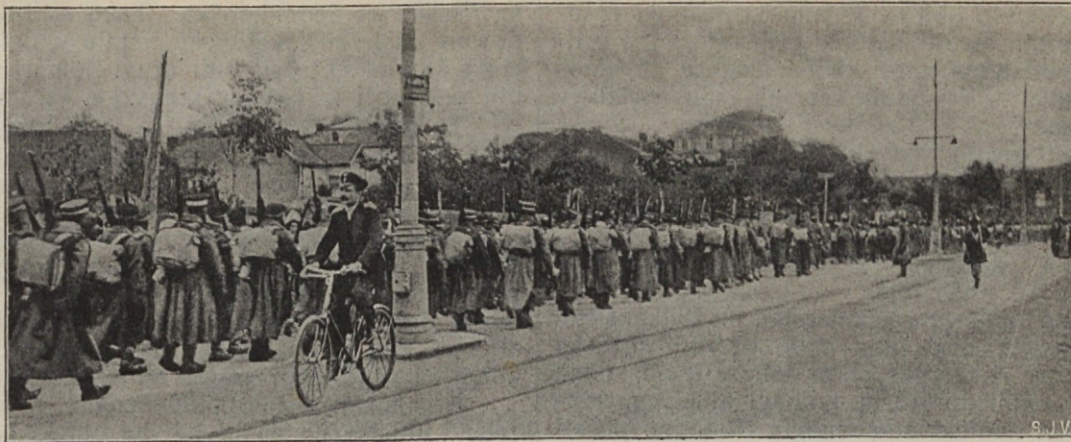
1913.

Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Ca 2777
II 2758

✓ 1237/96

Odhod bolgarskih vojakov iz Sofije.

Balkanska vojska.

Po bolgarskih, srbskih, črnogorskih in drugih virih ter po lastnem opazovanju opisal profesor Anton Bezenšek v Sofiji.

Uvod.

Pred šestimi stoletji so prihrule turške tolpe iz Male Azije čez Galipolski polotok v Evropo. Od tam so začeli Turki pustošiti po bližnjih pokrajinah. Razbili so armade bolgarskih in grških carjev in ustanovili so svojo prestolnico v Odrinu; a pozneje so zavzeli Carigrad.

Vsled napadov poldivjih Azijatov so se izpremenile cele pokrajine v puščavo. Prebivalci ravnin so zbežali v planine in zidali tam nove vasi in mesta.

Bolgarsko carstvo, ki je pod vlado carjev Simeona (888—927) in Samuela (986—1014) bilo cvetoče, veliko in mogočno, je razpadlo po smrti carja Kalojana (l. 1207.) na nekoliko polodvisnih dežel. A kmalu so se vsi ti kosi zedinili pod oblastjo Ivana Asena II. (1218—1241), najznamenitejšega bolgarskega carja za Simeonom. Pod modrim in blagim vladanjem Asenovim je postala Bolgarija prva država na Balkanskem polotoku; a po njegovi smrti je začela naglo propadati. Ob navalu Turkov že ni več obstalo bolgarsko carstvo kot celoten organizem. Znotranji razdori, nemiri in borbe ter napadi divjih azijskih nomadov so oslabili deželo in jim olajšali podjarmljenje Bolgarov.

Poslednjikrat se je zedinilo bolgarsko carstvo pod oblastjo Ivana Aleksandra (1331—1365). Ta car je bil jako pobožen in je visoko čislal prosveto. Zidal in obdaroval je samostane ter podpiral književnost.

Za časa njegovega vladanja se je pojavilo na Balkanskem polotoku bojaželjno plemo azijskih grabeljivih Turkov. Bolgarsko carstvo je precej po smrti Ivana Aleksandra razpadlo in se ni moglo braniti proti napadom turških krdel. Poslednji bolgarski car Ivan Šišman III. se ni mogel nikakor več braniti proti groznim Turkom. Leta 1393. je padla stara prestolnica Trnovo, in l. 1398. mesto Vidin (ob Donavi) Turkom v roke; a ob enem je

cela Bolgarija od Varne (na Črnem morju) do reke Timoka prišla pod turško oblast.

Početkom so bili Turki močni in krepki vsled svojega mohamedanskega fanatizma in so se kmalu tako utrdili na Balkanskem polotoku, da so mogli prirejati daljne vojne pohode ter priti preko hrvatskih in slovenskih dežel celo do Dunaja. To mesto je rešil slavnoznani, hrabri knez poljski Jan Sobieski s svojimi vojaki.

Ko so se divje turške tolpe dobro utrdile in udomačile na balkanskem polotoku, izbrale so si tukaj najlepše in najrodovitnejše pokrajine, kjer so se stalno naselile. Tako so Turki osnovali svojo državo na Balkanu.

A za podjarmljene balkanske narode, posebno za Bolgare in Srbe, je nastopila sedaj dolga in otožna doba sužnosti (robstva). Vse pokrajine Balkanskega polotoka, razen Bosne, so bile pod oblastjo rumelijskega „beglerbega“,* kateri je imel svoj sedež v Sofiji. Rumelija (pod imenom „Rumili“ so Turki razumevali dežele bivšega bizantinskega carstva) se je delila na 26 sandžakov (okrajev), katere so upravljali „sandžak-begi“. Nekatere mogočne rodbine, imenovane „spahije“, so podedovale upravo celih okrajev; ti okraji so se imenovali „spahiluki“ za razliko od „čiflikov“, kateri so bili lastnina veleposetnikov.

Kristjani so morali plačevati Turkom davek „haráč“, s katerim je bil obložen vsak že 14 let stari podanik. Razen tega so plačevali še davek od živine in dajali desetino od vseh pridelkov. Vrh teh težkih bremen so pa morali izvrševati še razne službe „spahijam“, morali so prenašati različna nasilja „sandžak-begov“, katerim so tudi plačevali določene davke. A mimo vsega tega so bili dolžni izpolnjevati razne zapovedi in prištevke mogočnega „paše“.

Odvzeli so zvonove kristjanskim cerkvam, da ne bi zvonenje žalilo sluha „pravovernih“ moha-

* „Beglerbeg“, t. j. glaven beg, naslov blagorodstva.

medanskih mogočnejšev; cerkve zidati je bilo strogo prepovedano. Celo obleka je bila kristjanom prepisana in morala je biti najbolj priprosta. Pri sodnji pričanje kristjana proti mohamedancu ni imelo nobene veljave. — Kristjanke so na silo vlačili v turške „hareme“.

A najbolj grozen davek med vsemi je bil za „rajo“* nabor 10—12letnih mladeničev za „janičarje“. Ta nabor se je vršil vsakih pet let za popolnjevanje janičarskega zbora v Carigradu.

Janičarska „desetina“ je bila odpravljena šele pod Muratom IV. 1638. leta.

Iz početka turškega gospodarstva na Balkanskem polotoku kristjani niso tako hudo občutili pritiska mohamedancev. Bolgarom kakor Srbom je bila dana svoboda v notranji upravi na podlagi njihovega običajnega prava; istotako so se mogli svobodno pečati s trgovino, obrtjo, poljedelstvom in živinorejo. Občine po vaseh so upravljali župani, imenovani „kmetje“ in „starešine“. Po večjih mestih so bili urejeni „esnafi“ (cehi), ki so imeli svoje pravilnike in svoja zborovanja.

A ko je začela razpadati turška moč v XVII. veku, so začele propadati dobre nрави med mohamedanci. Oni so postajali leni in med njimi se je začela razvijati razkošnost. Uprava države je prešla v roke janičarjev, kateri so se po malem tako okrepili, da so začeli po svoji volji celo sultane odstavljati in druge na prestol povzdigovati.

Ob enem s tem je pa postajal tudi položaj kristjanov vedno bolj brezpraven; morali so trpeti silo in krivice od strani Turkov; davki so se množili; uprava in sodnija ste postali podkupni; povsod je zavladala turška samovoljnost.

Poskusov, osvoboditi se izpod turškega jarma, pri Bolgarih ni manjkalo; ampak ti nikdar niso imeli značaja širokega narodnega gibanja, zato so jih tudi Turki vsikdar lahko zadušili.

V XVII. veku se je začela v Bolgariji pod pokroviteljstvom Avstrije razvijati katoliška propaganda. Pri tem se je onim, ki so se pokatoličili, vzbudila nada, da jih bodo osvobodile avstrijske armade.

V drugi polovici XVII. veka je nastala v zapadni Bolgariji zarota, na čelu katere je stal sofijski katoliški škof Deodat Bogdanov, a po njegovi smrti Peter Parčević. Oba sta bila potomca bojarških, to je plemenitih rodov. A zarota je bila odkrita. Vsled tega so Bolgari izgubili mnogo svojih prejšnjih pravic; med drugim jim je bilo prepovedano, nositi orožje in vstopati v turško vojsko. V tem času so nekateri bojarji in drugi bojeviti prebivalci Mizije, Trakije in Makedonije bili po sili poturčeni; drugače si niso bili življenja varni, niti si niso mogli svojega imetja ohraniti. Pozneje so začeli imenovati te Bolgare-mohamedance „Pomake“. (Sedaj po osvobojenju pa sprejemajo zopet krščansko vero.)

Ko so l. 1683. tri katoliške države — Avstrija, Poljsko in Beneško — napovedale Turkom vojsko ter so prišle avstrijske armade v Bolgarijo, začelo se je veliko gibanje med katoličani zapadne Bolgarije. Glavarja vstavev sta bila Jurij Penčević in Bogdan Marinov iz mesta Čiprovec (sedaj vas v okraju Vratce). A kmalu so jih Turki popolnoma razbili. Mesto Čiprovec in katoliške vasi v okolici so bile

* „Raja“ pomeni po arabski čreda. Tako so namreč Turki imenovali svoje krščanske podložnike.

zažgane, a en del prebivalcev se je rešil z begom na Vlaško in Sedmograško. Tako so bili hudo kaznovani udeleženci katoliške vstaje v Bolgariji, a ob enem ž njimi so trpeli tudi drugi Bolgari, ki so se jim bili pridružili iz Vidina, Trnovega, Pirota in Skoplja.

Te ponesrečene vstaje so hudo razljutile Turke proti Bolgarom in so imele za posledico znatno poslabšan položaj „raje“ sploh. Pritiskati, mučiti ali celo ubijati Bolgare, se ni smatralo več niti za greh niti za prestopek. Kadar se je srečal kristjan s Turkom, je moral stopiti kristjan s konja in čakati priklonjen, dokler je ta mimo odšel. Istotako je moral Bolgar stopiti s konja, ko se je bližal mestu ali vasi, kjer so prebivali Turki, pa hoditi peš, vodeč konja za uzdo, skoz mesto ali vas.

Kristjanom je bilo prepovedano, nositi rdečo ali zeleno obleko, da ne bi bili po obleki podobni Turkom. Turki so se okoriščali s trudem kristjanov; a pri tem so se pa proti njim še jako osorno obnašali in jih oholo prezirali. Vsaka nepokorščina se je strogo kaznovala. Turške policijske oblasti so često grozno mučile kristjane, ako so jih hotele prisiliti, da bi se priznali za krive, ali da bi izdali kako tajnost.

Med groznimi mukami, izmišljenimi od turških rabljev, so kot najčešče uporabljene in znane: zabijali so jim igle ali žebličke za nohte, palili jih z gorečim železom, nalivali jim raztopljenega svinca v usta, trgali ude od telesa, porezavali jim ušesa in nosove.

A najbolj grozna muka — žalibog jako navadna — je bila natikanje obtoženca na kol. Kaznovani je moral viseti v tem položaju ves dan ali celo dva dni v strašnih mukah, dokler nesrečnik ni izdihnil.

Takih in drugih grozovitosti, ki so jih Turki med kristjani vršili, bi lahko še mnogo naštel, a ne bi prišel do konca. Kakor so ravnali Turki s kristjani v prejšnjih časih, isto so morali trpeti Bolgari in Srbi do svojega osvobojenja izpod turškega jarma blizu do konca prošlega veka. A v Makedoniji, Trakiji in Stari Srbiji so se vršila taka grozodejstva še do početka balkanske vojske in celo med vojsko samo.

Ker so osvobojeni Bolgari in Srbi vedeli, da se kristjanom in bratom v deželah, ki so ostale pod turško vlado, še vedno tako hudo godi, kakor so sami poprej skozi stoletja občutili morali, ni bilo ničesar bolj naravnega, kakor da so vsi iskreno želeli, brate po veri in jeziku rešiti izpod turškega jarma. Njihova želja je postajala od leta do leta močnejša, dokler se ni spremenila v resno voljo, osvoboditi brate ter iti za nje v boj proti zatiralcem — Turkom za „križ častni in svobodo zlato“.

Narodi, katere so si Turki pred šestimi stoletji podjarmili, so bili vseskozi veliko bolj sposobni za kulturn napredek, kakor pa barbarski zmagovalci. Turki so bili sužnji fanatizma mohamedanske vere, a v tem žalostnem položaju niso mogli niti koraka naprej. Krščanski narodi so pa našli v sveti veri tolažbo in prosveto.

V zgodovini turške države moremo opazovati, da najboljši njeni državniki, najboljši njeni poveljniki niso bili Turki sami, ampak Bolgari, Srbi ali Grki. In zakaj bi potem taki nadarjeni in napredni narodi še dalje prenašali turški jarem? Začelo se je svitati pred njihovimi očmi, „zora je napačila“ in postal je končno jasen dan.

Borba se je začela med omikanim, naprednim sužnjem in neomikanim, nazadnjaškim Turkom: iz

početka je bila borba slaba, a postajala je od leta do leta ljutejša in obsežnejša.

Turki so bili postavili za načelo, da je suženj brez pravice, a vladar je gospodar brez vsake odgovornosti za svoja dejanja. A da bi mogli to načelo uresničiti, so užigali, zapirali, obešali in klali podjarmljene kristjane.

vršili zverinsko klanje v Bataku* ter klali in puštošili po celi Bolgariji. Leta 1876., ko Srbija in Črnagora niste več mogli trpeti, da bi bili Hercegovci tako grozno zatirani, napovedali ste Turčiji vojsko. Pri teh dogodkih ni mogla ostati velika slovanska država Rusija hladnokrvna. Srbska armada, na čelu ji ruski general Černajev, se je združila s tiso-

Nazadnje pa je bilo tega vendar preveč. „Raja“ se je uprla in oborožila; začelo je pokati sedaj v tem, sedaj v drugem kotu Balkana, dokler je zagrnelo po celem polotoku od Črnega do Belega morja — in odmevalo tja do Jadranskega morja.

Prišel je dan plačila!

Prišel je dan, ko se prične vojska za svobodo!

Prva vojska za svobodo 1. 1877—78.

Vrnimo se nekaj let nazaj v preteklost. Takrat je nad Balkanskim polotokom vihrala silna burja. Brezčloveško vladanje turško je povzročilo 1. 1875. vstajo v Hercegovini, a čez eno leto v Bolgariji. Hercegovinsko kakor tudi bolgarsko vstajo so ljuti Turki s strašnimi zverstvi potlačili. Posebno grozno so mesarili v Bolgariji „bašibozuki“, kateri so iz-

čerimi ruskimi prostovoljci. Vendar ni mogla premagati mnogo močnejše turške vojske. V par mesecih je bila popolnoma razbita. Tedaj je pa ruski car Aleksander II. vzel pod svoje okrilje uboge, zatirane balkanske Slovane. A tudi tega se krvoločna Turčija ni ustrašila, kajti na skrivnem jo je podpirala Anglija. Vojska je postala neizogibna . . .

Dne 24. aprila l. 1877. je poslala Rusija Turčiji noto, s katero je napovedala vojsko. Še istega dne je izdal car vzvišeni manifest, kateri se začenja s sledečimi znamenitimi besedami:

„Ko je naša miroljubnost izčrpana do skrajnosti, prisiljeni smo vsled prevzetnosti visoke porte pristopiti k rešilnemu delu. To zahteva tudi čustvo pravič-

* To klanje sem opisal v Koledarju Družbe sv. Mohorja 1. 1886.

nosti in naše dostojanstvo. Turčija ni hotela izpolniti želj balkanskih Slovanov, zato smo mi primorani prijeti za orožje. Z globokim prepričanjem, da je to delo sveto, upajoč na pomoč in milost Vsegamogočnega, kličemo blagoslova iz nebes na našo pogumno vojsko. Zapovemo ji, da prekorači meje Turčije. . .“

Drugi dan se napotite dve ruski armadi proti turški meji — ena proti evropski Turčiji čez Donavo, druga v Malo Azijo preko Kavkaza.

Začne se vojska, velika in slavna, katere se je udeležil cvet ruskega naroda in skoraj vsi člani velike carske rodbine, skupno s carjem, kateri je vodil hrabro armado, a carica je nadzorovala „Rdeči križ“. Da prisili Turčijo, ustreči željam balkanskih Slovanov, se je namenila ruska vojska korakati v Carigrad. Za pot v Carigrad je bilo treba premagati dve težki zapreki: prepeljati se čez široko Donavo ter prekoračiti balkanske prelaze, kateri so bili v rokah Turkov.

Prvo zapreko so Rusi premagali že prve dni vojske. Uničili so popolnoma turško brodovje na Donavi. Dne 27. junija je slavna 14. pehotna divizija na čelu z generalom Dragomirovim z nečuveno drznostjo v mračni zori preplula Donavo in sprejeta od turških krogel, izstopila na suho pri mestu Svištovu. Tam razbije sovražnika, ga prežene in se utabori na turškem bregu; čez Donavo pa napravi lahek most, da morejo še ostali ruski vojaki preko reke.

Prva resna zapreka je bila na ta način premagana. Ostane še druga, namreč — Balkan. Morajo se zavzeti njegovi prelazi, izmed katerih je glavni in najvažnejši pri vasi Šipki. Preko njega vodi najkrajša in najboljša pot do Odrina in Carigrada. Da zavzame balkanske prelaze, je bil sestavljen poseben oddelek armade, kateremu je poveljeval general Gurko. Med 9. in 11. julijem je z burno naglico prekoračil Balkan čez Hainski prelaz in stopil v Tundžensko dolino.

Po neznatni bitki s Turki se Gurkov oddelek, kateremu so se pridružili bolgarski domobranci, napoti v Kazanliško dolino in vzame 17. julija Kazanlik. Tistega dne je bilo treba napasti Šipčenski prelaz, vzhodno od severne Gabrovske strani in od južne pri Šipki. Gurkov oddelek vsled silne utrujenosti ni mogel isti dan boja nadaljevati. Tako so mogli Turki ruski severni napad od Gabrova odbiti. Drugi dan 18. julija napade Gurko Šipčenski prelaz od juga, ne da bi pomagal Orlovski polk od severa. Tudi Gurkov napad je bil odbit. A čez noč do 19. julija sta se sporazumela in obvestila oba ruska oddelka za skupni napad drugega dne. Ko so zavzeli Rusi 19. julija pozicijo na vrhu sv. Nikolaja, niso našli mnogo Turkov; po noči so bili namreč pobegnili, eni čez Kalofer, drugi čez Megliš, zapustivši tabor z vsemi topovi in municijo.

Tako so postali Rusi v nekaj tednih gospodarji najvažnejšega dela srednjega Balkana, kakor tudi pokrajin med rekama Vit in Črni-Lom na severu Balkana — ter lepih krajev južno od njega.

Turki omajani, precej v početku vojske zbegani in razpršeni, so si zopet polagoma opomogli. Nastali so dogodki, kateri so popolnoma izpremenili vojni položaj. Od zahoda, s strani Vidina, se pojavi močna turška armada, na čelu ji hrabri Osman paša, namenjena prepoditi Ruse od Plevna. Od juga se napoti proti Šipki druga 40.000 mož broječa armada pod načelstvom krvoločnega Sulejman paše. Turki so začeli premagovati Ruse. Dne 20. julija je Osman

paša odbil prvi ruski napad pri mestu Plevnu; po desetih dneh (30. julija) so bili Rusi že drugokrat odbiti z izgubo 7000 vojakov. Velike nezgode je pretrpel ob istem času tudi Gurkov oddelek v Stari Zagori. Po krvavih bojih pri Stari Zagori, kjer so se bolgarski domobranci prvokrat spustili v boj, kjer so se bili ramo ob ramo z Rusi proti brezštevilni družali redne vojske, kakor tudi proti „bašibozukom“ in Čerkezom, je bil Gurkov odelek primoran, umakniti se preko Srednje gore nazaj čez Balkan. Po teh neprilikah so bili Rusi prisiljeni ustaviti daljne operacije. Car je dal zapoved, da se mobilizira nova vojska.

Med tem je Sulejman paša strašno pustošil in požigal po Tundženski ravnini. Potem se pa napoti proti Šipki, da zopet zavzame važni prehod. Začela se je odločilna bitka ob prelazu. Po tridnevni junaški bitki, 21., 22. in 23. avgusta, so bili Turki popolnoma odbiti. To je bil najbolj kritičen trenotek v celi vojski. Kajti ako bi bil Sulejman paša vzel prelaz in prišel v severno Bolgarijo, tedaj bi bili Rusi obkoljeni od treh strani: Osman paša je bil na zahodu, Sulejman paša na jugu, Mehmed Ali paša na izhodu; vsi trije so imeli mnogoštevilne armade. Hrabra ruska armada se je pri Šipki cele štiri mesece stavila v bran proti stotisoči armadi Mehmed Ali-paševi in Sulejmanovi.

Osman paša je vsled silnih naporov in strašnih bitk oslabel ter se je moral predati s celo armado najhrabřejšemu in neustrašenemu generalu Skobelevu pri Plevnu. To se je zgodilo 10. decembra 1877.

Skoro po tem se je cela ruska vojska, ki je bila pri Plevnu, pod načelstvom generala Gurka, napotila proti zapadu ter je po junaški bitki pri Arabakonaškem prelazu, stopila na Sofijsko polje. Dne 4. januarja l. 1878. je prevzela Sofijo. Drugi dan je general Radecki, ko je že pet mesecev stražil balkanske prelaze okoli Šipke, kjer je ruska vojska pokazala veliko vstrajnost in zdržljivost, braneč se proti vednim turškim napadom in ostrim zimam, dobil povelje, da prevzame poslednjo močno trdnjavo Šejnovo, južno od Šipke.

V ta namen sta prekoračila Balkan dva oddelka: prvemu je poveljeval knez Svetopolk Mirski, ki je udaril čez Trevnenski prelaz, drugi pod poveljstvom generala Skobeleva čez Himitlijski. Prehod čez Balkan je bil vsled visokega snega silno težaven. Pri vseh teh ovirah sta 7. januarja dospela ta dva oddelka na greben Balkana; dne 8. januarja je Svetopolk Mirski došel v Kazanliško dolino, a drugi dan general Skobelev.

Prišel se je boj s Turki od treh strani: od izhoda Svetopolk Mirski, od zahoda Skobelev, od severa čez prelaz Radecki. Turki, videč, da so izgubljeni, vzdignejo belo zastavo. Weisel paša s 35.000 vojaki, stotinami topov in mnogimi vojnimi potrebščinami, se preda Rusom.

Pot v Odrin in Carigrad je bila sedaj ruski vojski odprta, katera se je spustila kakor deroč hudo-urnik čez balkanske prelaze v Trakijo. Nadaljno vojevanje ni bilo nič drugega, kakor da so ruske predstraže bile vedno za petami bežeči turški vojski. Dne 16. januarja l. 1878. so Rusi zavzeli Plovdiv; 20. januarja so že bili v Odrinu. A poslednje dni januarja se je nahajala ruska vojska pri sv. Štefanu (St. Stefano, 15 km pred Carigradom). Tam se je sklenil mir, vsled katerega se je začasno celo bolgarsko ozemlje zedinilo v eno veliko državo — „Šentštefansko Bolgarijo“.

Povodi druge osvoboditeljne vojske.

V dogovoru, sklenjenem dne 3. sušca 1878. leta po končani vojski med Rusijo in Turčijo pri Sv. Štefanu (San Stefano) pred Carigradom, je bil priznan Bolgariji svoboden dostop k Črnemu in Belemu (Egejskemu) morju; a do Mramornega morja ni dobila dostopa. V teh mejah je bil Bolgariji namenjen znaten del Makedonije, tako da bi bila štela nova država okoli 5 milijonov prebivalcev.

Grčiji bi imeli pripasti Epir, Tesalija, otoki Arhipelaga in oba polotoka, Halkidonski (Solunski) in Galipolski; tudi bi se približala Mramornemu morju.

v deželah pod krščanskimi vladarji. In z druge strani so osvobodenci gledali s sočutjem na svoje še vedno podjarmljene brate ter jim skušali olajšati kruto usodo na razne načine.

Balkanski polotok, kjer se srečajo protivni interesi sebične politike nekaterih velemoči, je bil pri stremljenju Turčije, vzdržati svojo evropsko posest celo, in pri pravičnih željah podjarmljenih, pretrgati verige robstva, izvor večnih preprirov. Cela Evropa je kazala takorekoč s prstom na ta kot, iz katerega je danes ali jutri izbruhniti burja. A bližnji sosedi, Bolgari, Srbi, Črnogorci in Grki, so vsled teh nesrečnih homatij imeli največ trpeti, tako da se je

Bolnišnica v katoliški šoli v Sofiji. Ranjencem strežejo šolski bratje in dijaki.

Srbija in Črna gora ste imeli tudi dobiti razmerno povečanje svojega ozemlja, Albanija pa je bila prepuščena velikodušnosti Evrope.

A še istega 1878. leta je bil v Berolinu uničen Sv.-Štefanski dogovor, in veliki del krščanskega prebivalstva na Balkanskem polotoku je ostal še nadalje pod turškim jarmom. To je bila grozna krivica, ki je dala povod, da se je po 34 letih začela druga vojska na Balkanu.

Oni kristjani, ki so ostali še sužnji pod sultanovo vlado, so videli, kako nesrečna je njih usoda v primeri z zlato svobodo, katero uživajo njihovi bratje

sploh čuditi, kako so mogli celih 34 let vstrajati pod tem temnim oblakom, ki je žugal vsak čas vsuti točo nad njihove glave.

Ako vzamemo v poštev naravno stremljenje podjarmljenih kristjanov v evropski Turčiji, pretrgati verige robstva in si pridobiti svobodno življenje, a pri tem, ako se vé, kakšna je bila turška uprava, ki je vedno vršila najkrutejše zločine, uboje in rope; ko je znano, kako so Turki skrunili krščanske device, kako so morili nedolžne otroke, kako so mučili sive starčke in se rogali rodbinski časti, — tedaj je vsakomur jasno, zakaj ni minulo niti eno leto brez nemirov in brez vstaj v evropski Turčiji.

Reforme, katere so bile obljubljene v členu 23. Berolinskega dogovora, so se odlagale, a zakon od 1880. leta, ki je vseboval iste reforme, je ostal samo na papirju.

Ubijanje, klanje in ropanje posameznikov in celih množic je postalo že nekaj navadnega v turški državi. Pritožbe uboge „raje“ proti takim barbarskim činom niso nič pomagale niti v Carigradu pri Visoki porti, niti pri carigrajskih poslanikih velevlasti, niti pri evropskih konzulih v dotičnih mestih Trakije, Makedonije in Stare Srbije; tako da je postal med ubogo „rajo“ pregovor: „Bog je visoko, a car daleko.“

Kristjani v evropski Turčiji niso imeli v novem veku nobenih pravic, niti tistih, ki so jim bile priznane v prejšnjih časih. Imeli so samo strogo dolžnost, plačevati težke davke v turško blagajno, ki je baje brez dna; in zato so kristjani včasih po dvajsetkrat na leto morali plačevati isti davek. Poleg tega so morali dajati turškim uradnikom in njihovim vohonom razne „bakšise“ (napitnine), da ne bi bili tako brezobzirni pri iztirjevanju davkov in ne tako neusmiljeni nasproti kristjanom. A vrhu vsega tega so morali kristjani ugajati še raznim zahtevam oholih mohamedancev.

Turški sodniki so bili nasproti kristjanom tako krivični, da se je udomačil v deželi pregovor: „Kadija* ako ti je sodija (sodnik), Bog da ti je na pomoč!“

Včasih je priklopelo trpljenje kristjanov do vrhunca, in njihove pritožbe so se tako nakopičile, da so velesile v strahu za lastne interese posegle vmes in dajale Turčiji „prijateljske“ svete, naj spremeni neugodne razmere, da se izboljša položaj „raje“.

Turčija je vedno bila pripravljena, obetati reforme, a izpolnila ni nikdar svojih obljub, ker je bila prepričana, da velevlasti, ki imajo vedno interes, biti v dobrih razmerah s Turčijo, ne bodo nikdar na njo pritiskale, da bi reforme zares izvedla.

Kar se pa tiče balkanskih držav, ki se prav zanimajo za usodo kristjanov in bratov, se Turčiji niso zdele nevarne, ker so imele vedno med seboj razdore v Makedoniji. Visoka porta je umela izkoriščati te borbe in jih je še podpihovala, kajti ta večna nesloga med najbližnjimi sosedi na Balkanu je bila najgotovješe jamstvo za Turčijo, da ji ne preti od te strani nobena nevarnost.

In Turčija se pri svojih računih ni zmotila. Nekoliko poskusov, odstraniti neslogo med balkanskimi državicami ter zblížati nekatere med seboj, se je izjalovilo vsled turških spletk v Makedoniji. Pri tem so jo seveda podpirale tudi druge velemoči, katere imajo svoje interese na Balkanu. V takem položaju je Turčija mogla delati vse, kar je hotela. Od leta 1875. do 1902. je desetkrat obetala razne reforme, ne da bi bila izpolnila eno od njih.

To je vsikdar razburilo duhove v Makedoniji med onimi, ki so pričakovali od reform izboljšanja svojega težavnega stanja. Med kristjani v Makedoniji se je začelo splošno gibanje in delale so se hitre priprave za borbo proti nepravčnosti, vladajoči v turški državi. Učinek tega gibanja je bila makedonska revolucija l. 1903., katera je pretresla turško državo v njenih temeljih in je primorala evropske diplomate, da so obrnili svojo pozornost na nevaren položaj na vzhodu, odkoder bi mogle nastati resne spletke v sosednih državah.

Še istega leta 1903. je bil shod avstrijskih in ruskih diplomatov v Mürzstegu, kjer so izdelali obširen načrt za reforme v Makedoniji. Turčija je sprejela in dopustila evropske civilne agente v Makedonijo.

A tudi vsled tega se položaj ni izpremenil. Nezakoniti čini so se dogajali kakor vedno poprej pod vladno Abdul-Hamida. Pojavile so se zopet čete domačinov za varstvo koristi krščanskih prebivalcev pred turškimi grabiteljji.

Sosedne balkanske države so sprevidele, da so ti večni nemiri v Turčiji nevarni za nje, in vsaka izmed njih se je začela pripravljati za dan obračuna, kateri mora priti prej ali slej.

Leta 1908. je bil sestanek ruskega carja z angleškim kraljem v Revalu, kjer sta se posvetovala o makedonskem vprašanju. A kmalu potem, dne 23. julija 1908 so napravili Mladoturki revolucijo, ki je cel svet iznenadila. Mladoturki so obetali, da bode ustava, katero so skovali v družbi framazon-skih židov, donesla enake pravice vsem prebivalcem brez razločka vere in narodnosti.

Ustave in svobode („hurieta“) so se veselili vsi balkanski narodi, a deloma tudi ostala Evropa, ker se je v obče mislilo, da bo na ta način zajamčen miren, kulturn in gmoten razvitek v turški državi, kar bo posredno koristilo tudi sosednim in drugim državam.

V Makedoniji je začasno postalo vse mirno. Čete so se vrnile s planin in prišle v mesta in vasi, kjer so jih turške oblastnije slavnostno sprejele. Nekoliko dni zaporedoma se je vršila slavnost za slavnostjo po vsi deželi; bila je to prva zarja po dolgi temi. Plesalo se je prvo narodno „horó“ na svobodni zemlji, napojeni s toliko krščansko krvjo.

Dne 24. julija je bila ustava proglašena tudi v Carigradu. Pričakovati je bilo, da se zdaj začne novo življenje po vsi Turčiji. Velesile so poklicale „civilne agente“ nazaj iz Makedonije, da bi imeli potem Mladoturki svobodne roke in da bi mogli urediti državo po svojem namenu.

In zares — Turki so dobili po odhodu civilnih agentov „svobodne roke“, da so mogli začeti novo preganjanje kristjanov in izvrševati nove okrutnosti nad „rajo“.

Meseca aprila 1909 je bila proti-revolucija na Turškem. Mladoturki so se pokazali, da niso nič boljši od Staroturkov, a v nekem oziru še hujši. Oni so pred vsem hoteli spraviti vso oblast v svoje roke; kristjane v evropski Turčiji pa so hoteli z vso silo pretvoriti v „Otomance“, tako da bi se nič ne razločevali od drugih podanikov sultanovih. Pri tem so se posluževali najokrutnejših sredstev, vsled česar so jih začeli vsi kristjani silno sovražiti. Na to so pa Mladoturki odgovarjali na ta način, da so začeli zapirati krščanske cerkve in šole, preganjati duhovnike in učitelje, kakor sploh vse bolj izobražene kristjane.

Med tem je tudi prišlo Turkom na misel, da bi bilo potrebno odvzeti kristjanom vse orožje, kakoršno se navadno nahaja v teh krajih po hišah za obrambo proti roparskim napadom. Pri tem zbiranju orožja so se dogajale največje grozovitosti. Prebivalcem je bilo naznanjeno od turške oblasti, da morajo v določenem obroku prinesiti vse orožje v turške orožne shrambe. Večina se je tej zapovedi precej vdala. Možje so začeli izročevati samokrese, puške itd. turškim oblastim. Ako se je pa zdelo dotičnemu turškemu urad-

* „Kadija“ je arabska beseda in pomeni sodnika.

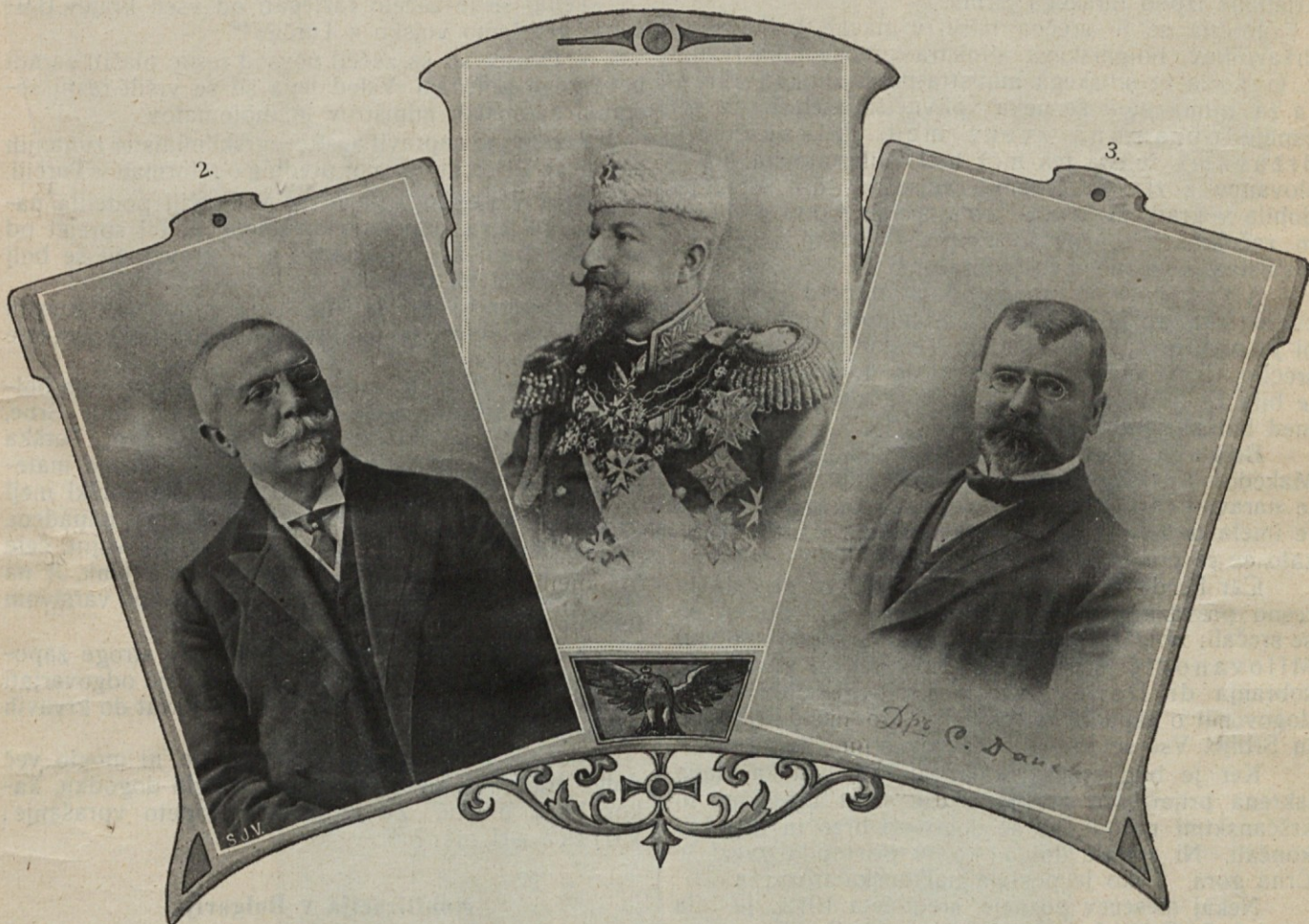
niku, da ta ali oni hišni gospodar ni prinesel vsega orožja, ampak le en del, začele so se pri istem hišne preiskave od tla do strehe, po kletih in vseh shrambah. Vsaka plošča na tleh je bila vzdignjena, vsaka opeka ali deska na strehi preobrnjena. Če se je še našel kakšen kos orožja, gorje posestniku! Če se pa ničesar ni moglo najti, so turški vohuni skrivaj zakopali na kakem voglu dvorišča nekaj orožja, in turški uradniki, ki so imeli nalašč za to svojo zvezo z vohuni, so seveda drugi dan orožje, ki so ga njihovi agenti po noči zakopali, — našli. In nato je

klanje ljudi, kakor na pr. v Kočanih ali v Štipu. Postali so zopet tako grozni časi, kakor poprej pod „krvavim“ sultanom Abdul Hamidom.

Poleg vseh slabih lastnosti prejšnjih gospodarjev Staroturkov so pa Mladoturki pokazali še drugo slabo stran — napuh in prevzetnost. Vsled tega so oholo odbijali vsak zunanji vpliv na svojo notranjo „upravo“, ki je bila, kakor smo videli, nasproti kristjanom skrajno krivična.

Vsaki krivici pa mora biti enkrat konec. V Makedoniji je bila krivica res že do vrhunca prikopela;

1.

1. Car Ferdinand; 2. Ministrski predsednik I. E. Gešov; 3. Predsednik Narodnega Sobraanja dr. St. Danev.

sledila grozna kazen in hudo mučenje ne samo nedolžnega lastnika dotičnega dvorišča, ampak tudi vseh domačinov, ne izvzemši žen in otrok.

To je prava slika „svobode“, kakor jo pač Turki razumejo!

Obenem se je pa začelo preseljevanje Turkov iz Bosne in Male Azije v najlepše in najrodovitnejše kraje Makedonije, iz katerih so bili poprej kristjani pregnani. Takim preseljencem se pravi „muhadžiri“, in turški državniki so poskušali v raznih časih in na raznih mestih s takim preseljevanjem, da bi kristjane uničili, kadar že vsa druga sredstva niso nič izdala.

A v Makedoniji so mladoturški voditelji ravno s svojo „muhadžirsko“ politiko prišli na kant. Začela se je huda borba med Turki in kristjani. Turške ječe so se zopet napolnile s kristjani. Na mnogih krajih so Turki ubijali posameznike ali pa uprizarjali grozno

zato niso mogle sosedne balkanske države več mirno gledati turških grozovitosti, ampak so se začele pripravljati na to, da se naredi enkrat za vselej konec večnim nemirom, vednemu zatiranju kristjanov in čestim prekucijam ne samo v Makedoniji, ampak v celi evropski Turčiji.

Balkanska zveza.

Državniki v balkanskih državah so spredvideli, da se tužni položaj v Makedoniji ne bode poboljšal s pomočjo velesil, niti se bodo spreobrnil Mladoturki; torej se morajo balkanske države same zavzeti za uredbo „iztočnega vprašanja“. Pri svoji stari neslogi pa si niso bile sveste, da bi mogle premagati skupnega sovražnika. Uvidele so, da z neslogo samo olajšujejo daljni obstoj gnile Turčije.

Balkanske države morajo torej najprej prenehati z dosedanjim medsebojnim nasprotovanjem. One morajo sprevideti, da pri starem razdoru ni moči storiti koraka naprej, ni moči zboljšati položaja izmučene raje, niti sebi zagotoviti lepše bodočnosti. Iz zgodovine se da posneti, da je razdor med kristjani na vzhodu pripeljal Turke na Balkanski polotok. Zgodovina je pa učiteljica življenja — kakor pravi stari pregovor, — torej je končno dozorelo pri vseh balkanskih narodih prepričanje, da le sloga vseh krščanskih narodov na Balkanu more Turka zopet izgnati iz dežel, v katerih on že toliko vekov grozno gospodari, in osvoboditi kristjane izpod turškega jarma.

Rodila se je srečna misel v glavah balkanskih državnikov, bolgarskega ministra-predsednika Ivana E. Gešova in srbskega ministra-predsednika Pašiča (a za njima stoji še neka vplivnejša oseba), da se osnuje obrambna zveza med balkanskimi državami. Imena teh mož bodo v zgodovini Jugoslovanov z zlatimi črkami zapisana. Njih ideja je dobila v kratkem času v teh državah trdno podlago in začela se je uspešno širiti med vsemi sloji prebivalstva, posebno med izobraženci.

A Turčijo je po pravici bilo strah pred balkansko zvezo; zato se je trudila na vse mogoče načine, kako bi jo preprečila že v začetku. Vendar se ji to ni posrečilo. Ideja o balkanski zvezi je zorela in l. 1911. je bila že toliko razvita, da se je začelo dogovarjanje med balkanskimi vladami.

Bolgarija je imela vedno svoje znatne interese v Makedoniji; njena meja s Turčijo je najdaljša, in zato je naravno, da se je prva poprijela te ideje. Srbija je imela tudi svoje zgodovinske interese v Stari Srbiji, zato se je precej približala Bolgariji.

Car Ferdinand in kralj Peter sta se srečala in resno prevdarila idejo o balkanski zvezi. Potem so se srečali: bolgarski minister Gešov, srbski minister Milovanović in predsednik bolgarskega narodnega sobranja dr. Danev. Ti imenitni državniki so se dogovorili o napadni in obrambni zvezi med Bolgarijo in Srbijo. Vse se je vršilo seveda strogo tajno.

Ker je bila srbska, kakor tudi bolgarska vlada iskrena prijateljica takšne zveze med bratskimi in krščanskimi narodi, so se dogovori brzo in uspešno končali. Ni trajalo dolgo, ko je pristopila zvezi še Črna gora. Tako je postala balkanska trozveza.

Nekaj mesecev pozneje, sredi leta 1912., je bila sprejeta še Grška kot četrta država v balkansko zvezo.

Postanek, natančni pogoji balkanske zveze in njena prava osnova so do sedaj še diplomatska tajnost.

Kar se je pisalo v raznih časopisih o pogojih, pod katerimi se je osnovala balkanska zveza, ne odgovarja resnici.

Resnica je le, da je balkanska zveza iznenadila Evropo in posebno Turčijo. Na Balkanu se je pojavila sedaj nova moč, katera stoji trdno na svoji naravni podlagi.

Vojska ali mir?

Državniki na Balkanu so pripravili tla, na katerih se bodo mogla razvijati velika dela zaveznih držav.

Iz početka se je mislilo, da se bo vendar ohranil mir še dalj časa, ter da bo na dober način mogoče rešiti razna važna vprašanja, katera so se javljala v raznih vilajetih.

Na bolgarsko-turški, kakor tudi na srbsko- in črnogorsko-turški meji so se često dogajali uboji, katere so zakrivile turške obmejne straže: bilo je ubitih nekaj častnikov in vojakov, a o ubitih ovčarjih, kmetih in trgovcih so prihajala od vseh krajev skoro vsak dan nova poročila.

Prišlo je tudi do splošnega klanja v Štipu in v Kočanih, kjer so Turki napravili iz mesta mesnico. Žrtve so bili Bolgari-kristjani, a mesarji so bili turški vojaki, orožniki in poulična druhal.

Protesti balkanskih vladarjev v Carigradu niso nič pomagali.

Tedaj se je začelo razlegati od vseh krajev Balkana: „Hočemo vojsko s Turčijo!“

V Evropi so se začeli povsod resno plašiti zaradi nevarnega položaja. Vsled tega so se vršili razni sestanki evropskih ministrov in diplomatov.

Končno je napravil avstro-ogrski minister zunanjih zadev grof Berchtold svoj predlog o reformah v Turčiji.

Njegov predlog, da bi se v Turčiji podelila narodnostim sorazmerna samostalnost, ni bil sprejet od nobene strani z odobrenjem, a je povzročil še bolj oster položaj na Balkanu.

V Bolgariji se je ljudstvo v mnogih mestih zbiralo na taborje ter zahtevalo vojsko za osvobojenje vseh Bolgarov.

Turška vlada je začela pošiljati vojaštvo na bolgarsko in srbsko mejo. V Senici so klali Srbe, kakor poprej v Štipu in v Kočanih Bolgare. Turška vlada je prepovedala prevoz srbskega vojnega materiala preko Soluna in Skoplja. Na grško-turški meji so bili grški vojaki na straži nekolikokrat napadeni. Na črnogorski meji so poskušale turške vojne čete zavzeti nekoliko važnih črnogorskih postojank. A na srbski meji so zažgali Arnavti (Albanci) pod varstvom turških obmejnih straž več srbskih vasi.

Ako bi dotične vlade ne bile dale stroge zapovedi svojim vojakom ob meji, da ne smejo odgovarjati na turška izzivanja, bi bilo prišlo večkrat do krvavih spopadov s Turki.

Vendar pa takšno nevarno stanje ni moglo več dolgo trajati. Dogodek je sledil naglo dogodku, kakor blisk blisku. Že je postalo napeto vprašanje: Vojska ali mir?

Mobilizacija v Bolgariji.

Opisani položaj je bil neznosen. Negotovosti, v kateri so se nahajale vse dežele na Balkanu, je moralo biti konec.

Koncem septembra se je poslalo po dolgem premišljevanju vladajočih krogov razglasilo, da sta se narod in vlada odločila za resno postopanje.

Ali bo vojska, ali pa se bo od Turčije resno zahtevalo, da zadovolji opravičenim željam zatiranih kristjanov v Makedoniji in Odrinskem okraju.

Dne 28. septembra je prišlo iz Carigrada brzojavno poročilo, da je ruska vlada, sporazumno z angleško, zahtevala od Visoke porte, naj uvede reforme v svojih evropskih pokrajinah.

Od teh diplomatskih korakov Rusije in Anglije ni bilo pričakovati nobenega uspeha, kajti mnogo poskusov se je v Turčiji že napravilo glede reform, celó revolucijo so vzdignili sami Turki v isti namen, a vseeno so ostale še nadalje iste grozne razmere: anarhija in nasilstvo.

Dne 30. septembra je že od ranega jutra pričakovalo v Sofiji staro in mlado z nestrpnostjo naznanila splošne mobilizacije.

Lep jesenski dan je bil. Solnce se je že bližalo zatonu. Nikdo ni več pričakoval, da postane ta dan, preden solnce zaide, zgodovinskega pomena.

1. Srbski kralj Peter; 2. Prestolonaslednik Aleksander; 3. N. Pašić, srbski ministrski predsednik; 4. Vojvoda Putnik, načelnik srbskega generalnega štaba; 5. General Janković.

Predpoldnem so bile vse glavne ulice oživiljene, a posebno je bil prenapolnjen trg pred carskim dvorcem. Vse je čakalo, kdaj se objavi usodna vest.

Ministri so se zbrali k posvetovanju v vladnem domu, ki leži v ulici Gurko. Tudi, pred tem poslopjem se je začelo ljudstvo zbirati.

Oglasi se boben pred mestno hišo na kraju iste ulice Gurko. V kratkih besedah oznani bobnar, da je splošna mobilizacija vseh oboroženih moči napovedana. Na voglih so začeli lepiti velike „ukaze“ z isto vsebino, podpisane od carja in ministrov.

Množica se je začela radostno pomikati po ulicah. Vsem se je čitalo z obrazov notranje zadovoljstvo, ker se je zgodilo, kar se je že tako dolgo željno pričakovalo.

A mladeniči in možje, katerih se je tikal ukaz mobilizacije, so hiteli vsak na svoj dom, da se v nekaterih urah pripravijo za odhod na poprej jim določena mesta — v svoje vojaške oddelke. Vsem se je brala posebna navdušenost raz lic. Nekateri se niso mogli vzdržati pa so vzkliknili: „Da živéje Bolgarija!“ „Hurá!“ Njim se je pridružila tudi množica s svojimi klici: „Da živéje!“ „Hurá!“ Po celem prestolnici je zavladala v nekolikih minutah takšna radost in tolika navdušenost, da je ni mogoče opisati. Samo to se more reči, da niti starodavna, niti nova Sofija še ni videla takih sijajnih prizorov v svojem obzidju.

Vojska z vso svojo krasoto in svojo grozoto je potrkala na vrata Bolgarije. A potrkala ni samo na vrata Bolgarije, nego tudi na vrata Srbije, Črne gore in Grčije.

Oglejmo si zaporedoma tudi glavnejše dogodke v omenjenih državah. Vsi se v bistvu vjemajo z onimi, ki so se vršili v Bolgariji. Zato jih hočemo le na kratko opisati.

Mobilizacija v Srbiji in v drugih zaveznih državah.

Skoraj isti vzroki, kateri so spodbudili Bolgare k rešilnemu koraku, so bili tudi za Srbe merodajni, da so se odločili za vojsko proti Turkom.

Odkar so Turki pred šestimi stoletji prišli iz Azije v Evropo, od tačas se je pričela velika žaloigra balkanskih narodov. Od Egejskega (Belega) morja do Save in Donave, od Črnega do Jadranskega morja se je razširjala moč divjega azijskega plemena: polumeseč se je predrzno dvigal vedno višje, a sv. križ se mu je začasno moral odmikati v vsej ponižnosti.

Po teh širokih in rodovitnih pokrajinah živeči narodi, Srbi, Bolgari in Grki — a tudi njihovi sosede na severu in zapadu — so bili podjarmljeni.

Sosedje, h katerim prištevamo tudi Hrvate in Slovence, so se vendar po hudih bojih prej ali slej mogli otresti turškega jarma. A Srbi, Bolgari in Grki so nosili več kot petsto let težke verige, živeli so kot turški sužnji, brez človeških pravic, brez nade, da jim pride kedaj dan vstajenja — dan odrešenja.

Nasproti divji mohamedanski moči bi se bila morala postaviti zedinjena moč krščanskih narodov. A sloge je vedno manjkalo med balkanskimi narodi. Začeli so posamezni narodi prirejati ustaje, da bi se osvobodili. Srbi so se vzdignili prvič pod Karadžordžem, potem pod Milošem. Posrečilo se je vsaj enemu delu Srbov, osnovati svojo državo. Za njimi so zgrabili za orožje Grki in so tudi dosegli državno samostojnost. Šele dolgo vrsto let pozneje — kakor sem v prejšnjem poglavju opisal — je zasijalo solnce svobode tudi Bolgarom, kateri so dobili l. 1878. neodvisno Bolgarijo.

Tako so trije večstoletni sužnji postali svobodni gospodarji na lastni zemlji. Pod turško oblastjo so še ostale velike pokrajine srbske, bolgarske in grške, naseljene z istimi krščanskimi plemeni.

Dokler pa se je narod v Srbiji, Bolgariji in Grčiji učil in razvijal, dokler so te države izvežbale svoje vojske, uredile svoje sodnije ter srednje in višje šole, z eno besedo: med tem, ko so svobodne dežele v duševnem in gmotnem oziru napredovale, — ostal je

znaten del Srbov, Bolgarov in Grkov še nadalje brez bupen suženj Turkov.

Skozi cela desetletja so poskušali osvobojeni kristjani v Bolgariji, Srbiji in Grčiji olajševati svojim bratom kruto usodo, pa ves njihov trud je bil zaman, kajti temu se ni protivilo samo turško barbarstvo, ampak žalibog tudi evropska civilizacija. A ravno tako močen zadržek osvobojenju je bila stara nesloga kristjanov na Balkanu. Ta nesloga je bila v prid le Turčiji in velikim evropskim državam, tako da so mogle vse skupno izkoriščati balkanske kristjane.

A hvala Bogu, minila je tudi ta doba vzajemnega sovraštva in preganjanja narodov na Balkanu. Trpljenje in muke sužnje, njihovih bratov in sester, je zedinilo Bolgarijo, Srbijo, Črno goro in Grčijo z namenom, nastopiti z združenimi močmi v boj za „križ častni in svobodo zlato.“

Ta sporazum, ta zveza je gotovo največji politični dogodek tekom stoletij.

Najpoprej so poskusile vse štiri zavezne države dobiti od Turčije mirnim potom olajšave za krščanske brate v Makedoniji, Stari Srbiji in Trakiji. A ohola Turčija ni hotela odjenjati.

Tudi evropska diplomacija, ki je skušala posredovati med kristjani in Turki, ni dosegla ničesar, razen nekaj prav sumljivih obljub s strani Visoke porte.

Zaradi tega je zgrabilo za orožje nad pol milijona Bolgarov, Srbov, Črnogorcev in Grkov.

Zagrmel so puške in topovi in vseh voglih Balkanskega polotoka, da pridobijo svojim bratom versko svobodo in državljanske pravice ter da uvedejo v te pokrajine mir in red.

Ta ideja je izražena v vojnih proklamacijah vseh balkanskih vladarjev.

Naj navedem iz njih samo nekatere važnejše stavke.

Iz proklamacije bolgarskega carja Ferdinanda.

„Bolgari! Naši bratje po krvi in veri onkraj Rile-planine in Rodop niso imeli sreče do danes, 35 let po našem osvobojenju, priti do znosnega človeškega življenja.

Solze balkanskega sužnja, klici milijonov kristjanov, so morali dirniti naša srca, ki smo istega rodu in iste vere ž njimi.

Naše miroljubje je pri kraju. Da bi pomagali nesrečnim krščanskim prebivalcem v Turčiji, ni več drugega sredstva, kakor prijeti za orožje. Samo s tem sredstvom, zdi se nam, bo mogoče njim ohraniti življenje in last. Anarhija v Turčiji ovira naše državno razvitje. Po klanju v Štipu in v Kočanih je zapovedala turška vlada — namesto da bi dala zaščeno, kakor smo mi zahtevali, — da se mobilizira cela armada.

Človeška in krščanska čuvstva, sveta dolžnost, pomagati bratu, kadar mu žuga propad, in dostojanstvo Bolgarije so mi veleli, da skličem pod zastave sinove domovine, pripravljene za njeno obrambo.

Naše delo je pravo, veliko in sveto. Z upanjem v božje varstvo in pomoč objavljam bolgarskemu narodu, da je napovedana vojska za človeške pravice kristjanov v Turčiji.

Zapovedujem hrabri bolgarski vojski, da prekoraci turško mejo! Zajedno z nami se bodo bile proti občemu sovražniku v isti namen vojske balkanskih

držav, združenih z Bolgarijo: vojske Srbije, Grčije in Črne gore. In v tej borbi križa proti polumeseču, svobode proti tiranstvu, bomo mi uživali sočuvstvo vseh onih, ki ljubijo pravico in napredek.“

Sofija, 18. oktobra 1912. Ferdinand.

Iz proklamacije srbskega kralja Petra.

„Najnovější dogodki so postavili zopet na dnevni red reševanje usode balkanskega polotoka, a s tem tudi reševanje usode Stare Srbije.“

Osvojevalna in neznosna otomanska vlada uničuje tam že cele vekove naše brate.

Razdejanje Stare Srbije se je vršilo že poprej brezobzirno in divjaško ter se je nadaljevalo pod novo ustavno vlado z novimi sredstvi, z namenom, naj bi se v turški carevini vse narodnosti uničile, a da bi ostala samo ena — otomanska.

Ta nova ustavna vlada je sklenila, uničiti Srbe tudi v gmotnem oziru. Ona jim je naložila dolžnost, služiti v vojski, pa je zadržala vse one težke dolžnosti fevdalizma, katere so jim bile ob svojem času naložene ravno zaradi tega, ker poprej niso služili v vojski. Nego tudi brez tega v tej novi dobi Srbu ni bil osiguran niti imetek, niti ni bil varen svojega življenja.

Stanje nesigurnosti je povzročila slaba uprava,

Bolgarski rezervisti sklicani v Sofijo.

podkupne sodnije in stalna anarhija, ki je v posledjem času dosegla svoj vrhunec.

Vse to skupaj je napravilo stanje Srbov v Turčiji popolnoma neznosno.

Došlo je tako daleč, da že nikdo v evropski Turčiji ni bil več zadovoljen s tamošnjim stanjem. Presedalo je Srbom, Bolgarom, Grkom in Albancem. Vsi po redu so se puntali — kakor mohamedanci, tako katoličani in pravoslavni. Zato so vse sosedne balkanske države, trpeče eno in isto zlo, podvzemale mnogobrojne korake v korist svojo in svojih bratov; pa vse je bilo zaman. Srbske vlade so v teh štiriintridesetih letih uporabljale vsa diplomatična sredstva, bilo pri Porti, bilo pri nekaterih prijateljskih vele-vlastih, a brezuspešno. Še več, ko se je pred nekaterimi leti poskušalo z reformami v nekaterih vilajetih evropske Turčije, je bil večji del Srbije izključen iz tega poskusa. Jaz sem s svoje strani vse storil, da bi na miren način odpravil to težko in neznosno stanje, kakor za nas, tako tudi za naše brate. V tem oziru sem stopil v sporazum s kralji balkanskih držav, da poskusimo složno s skupnim nastopom v Carigradu popraviti to, kar se več ne more trpeti. Pri tem nas je pa iznenadila mobilizacija in zbiranje turške vojske na naših mejah.

Odhod bolgarskih vojakov iz Sofijske postaje.

Na to se je moralo odgovoriti z enako mero ... Jaz sem zato v božjem imenu zapovedal svoji junaški vojski, da stopi v boj za svobodo naših bratov, za boljše življenje in za napredek kraljevine Srbije.

Naši bratje Črnogorci že kinčajo s svežimi lavori svoje zmagovite zastave, a z nami danes stopajo naprej tudi junaške vojske naših zaveznikov, Bolgarov in Grkov. Cele vekove smo skupno trpeli, obči interesi nas vzajemno zedinjajo, naj nam bode tudi delo za blagor in svobodo Balkanskega polotoka skupno.

Živio, moj mili srbski narod!"

V Nišu, 18. oktobra 1912.

Peter.

Iz proklamacije črnogorskega kralja Nikolaja.

V istem smislu, kakor sta se izrazila bolgarski in srbski kralj v svojih proklamacijah, obrnil se je tudi črnogorski kralj do svojega naroda. On je čital proklamacijo z balkona svojega dvorca na Cetinju v navzočnosti kraljice, knezov in kneginj, diplomatov, častnikov in mnogobrojnega naroda.

Kralj, ki je znan kot slaven pesnik, je govoril z velikim pesniškim vnosom in navdušil poslušalce za sveti boj, ki se bode bil za prevzetje stare lastnine črnogorske.

Bolgarske seljanke so prinesle svojim hrano.

V proklamaciji se naštevajo zverstva, izvršena od Turkov nad kristjani, živečimi v turških pokrajinah. Kralj izjavlja, da so se vsi poskusi, kako bi se odpravila ta zverstva, izjalovili. Kralj z žalostnim srcem veli, da je primoran prekiniti mir in se poslužiti orožja hrabre črnogorske vojske. On pričakuje od vseh Črnogorcev, da bodo žrtvovali tudi svoje življenje za osvobojenje usuznjenih bratov.

Proklamacija grškega kralja

je sestavljena v istem smislu. —

Po teh proklamacijah, ki so bile sprejete povsod med vojaki in narodom z največje navdušenostjo, so se vršile po vseh cerkvah molitve za uspeh orožja. A potem so se začeli boji ob vseh mejah zaveznih kraljevin.

* * *

Prostor, odmenjen našemu spisu v „Koledarju“, nam ne dopušča, opisovati natančno vsake bitke na obširnem balkanskem bojišču.

Naštevamo torej v sledečem pregledu vse bitke po onem redu, kakor so sledile dan za dnevom. A pozneje opisujemo večje bitke, ali podajamo zanimivejše dogodke in prizore z bojišča.

Pregled vojnih dogodkov.

(Z razprtimi črkami označene so večje bitke, o katerih sledé potem še razni podatki, opisi, prizori itd.)

1. oktobra. Občna mobilizacija balkan. armad.

5. oktobra. Prva črnogorska brigada prestopi turško mejo.

9. oktobra. Črnogorci začno boje pri Podgorici. Knez Peter sproži prvi top. Črnogorske čete začno prodirati proti Tuzi in Beranam.

10. oktobra. Boji pri Beranah. Posadka v Dešiču se vda s topovi in orožjem.

Bolgarski car stopi na premagano turško orožje.

11. oktobra. Boj pri Tuzi.

12. oktobra. Črnogorci napadejo Rogam in obkolijo Tuzo. — Prvi strelji pri Vranji.

13. oktobra. General Vukotić vzame Belopolje. Pri Tuzi in Beranah se boji nadaljujejo

14. oktobra. Črnogorci so imeli že prve znatnejše uspehe v svoji vojski proti Turkom. Na vzhodu so prevzeli mesto Belopolje v Novopazar-skem sandžaku.

15. oktobra se je predala trdnjava Tuza, kjer so Črnogorci dobili v plen mnogo vojnega materijala (5 topov, 8 mitraljez in 7000 pušk) in ujeli 2300 Turkov. Na ta način je bila Črnogorcem odprta pot tudi proti Skadru.

To so bile prve vesti o slavni črnogorskih zmagah, ki so vplivale jako spodbudno na vojni duh drugih balkanskih narodov.

18. oktobra prevzamejo Črnogorci Berane.

18. oktobra. Grčija napove Turčiji vojsko.

Bolgarska armada prestopi turško mejo. Prednje straže bolgarske in turške se srečajo pri Krdžaliju.

Srbi napadejo Senico in Novipazar.

Črnogorci osvoje pod generalom Vukotičem Gusinje in Plavo.

Črnogorski kralj Nikolaj.

19. oktobra. Bolgari prevzamejo Mustafa-Pašo (Svilengrad).

Grki obkrožijo Elasono.

20. oktobra. Pri Lozengradu (Kirk-kilise) se začno hudi boji med Turki in Bolgari.

Srbi se začnejo pomikati proti Kumanovu, Prištini in Krivi palanki. Srbske čete zasedejo Carevo selo.

Grki napadejo Turke pri Elasoni.

Črnogorci začnejo oblegati Taraboš pri Skadru.

22.—24. oktobra. Bitka pri Lozengradu. Bolgari sijajno premagajo Turke in prevzamejo močno trdnjavo.

23. oktobra. Bolgari zasedejo Malo Trnovo.

Srbi vzamejo Prištino in Novi Pazar.

Črnogorci prodirajo proti Skadru.

24. oktobra. Srbska armada napade turške čete pri Kumanovem.

25. oktobra. Turki se umikajo od Lozengrada proti Bunar-Hisarju. Bolgari zasedejo Kočane v Makedoniji.

Srbi napadejo turško armado pri Kumanovem in jo zaženejo v beg.

Črnogorci pred Skadrom.

Grki zasedejo Serfidže.

26. oktobra. Skoplje pade skoraj brez boja v srbske roke.

Bolgari zavzamejo pred Odrinom nekaj utrdb.

Črnogorci obkolijo Skader od južne strani.

Grki začno boje pri Kiafi in zasledujejo tri dni umikajoče se turške čete. Turki zapuste Kožane.

27. oktobra. Bolgari vzamejo mesto Babaeski in zaplenijo dva vlaka z municijo.

Srbi prevzamejo Mitrovico.

28. oktobra. Bolgari začnejo prodirati proti Bunar-Hisarju in Ljulé-Burgasu.

Srbi zasedejo Veles in Štip.

Črnogorci vzamejo Plevlje.

30. oktobra. Bitka pri Ljulé-Burgasu.

Grki vzamejo Ber (Verijo).

31. oktobra. Bolgari zasedejo Dimotiko.

Odločilna bitka pri Ljulé-Burgasu.

Grki prevzamejo Greveno brez boja.

1. novembra. Bolgari zmagajo pri Ljulé-Burgasu. Beg turške armade proti Čorlu.

2. novembra. Turška vlada uradno priznava, da je otomanska armada popolnoma pobita ter da samo še trdnjave pri Čataldži morejo vojskam dati zaščito. Dotična objava Visoke porte se glasi tako-le:

„Vojna sreča je premenljiva. Ni vsigdar mogoče povsod zmagati. Narod, ki se je odločil za boj, mora biti na uspehe in neuspehe pripravljen. To je dolžnost, katera se sedaj ne sme pozabiti. Zato narod ne sme biti na zmage ponosen, niti ne sme obupati zaradi neuspehov.“

Srbi prevzamejo Prilep in Tetovo.

3. novembra. Bolgari obkrožijo Odrin in zavzamejo Kajno.

4. novembra. Izpad turške posadke iz Odrina. Bolgari jo pobijejo nazaj.

Srbi zasedejo Gevgelij in Demir-kapu.

5. novembra. Bolgari dohite bežeče turške čete pri Čorlu in Saraju.

Srbi nadaljujejo svojo pot proti Bitolju.

Turčija prosi velesile za posredovanje miru.

† Grški kralj Juri.

6. novembra. Odrinska posadka poskusi izpad pri Kadi-kjoju, a je odbita.

Srbi prevzamejo Kičevo.

Črnogorci zasedejo Djakovo.

Grško brodovje prevzame otok Tenedos.

7. novembra. Bolgari zmagajo pri Čorlu. Turška armada beži vsa razbita v največjem neredu na Čataldžo.

V Makedoniji zasedejo Bolgari Dramo.

Črnogorci zasedejo Meduo in Lješ.

Grki prodirajo preko Janice in Kerdželarja proti Solunu in obkrožijo mesto.

Borba na življenje in smrt v Tuzi.

8. novembra. Solun se vda s celo posadko 25.000 mož. Ravno na praznik sv. Dimitrija (Solunskega) je korakala grška vojska pod vodstvom prestolonaslednika Konstantina v Solun.

9. novembra. Srbi prodirajo proti Bitolju in potem se napotijo preko Ohrida in Debra čez Albanijo proti Draču.

10. novembra. Črnogorci prevzamejo nekaj utrdb južno od Taraboša.

Srbi prodirajo proti Draču.

12. novembra. Bolgari zadenejo na Turke pri Čataldži.

13. novembra. Srbi so že v Debru. Boji Srbov z Albanci.

Grki prodirajo proti Bitolju, a so zadržani pri Florini.

Slovesen vhod grškega kralja Jurija v Solun.

15. novembra. Grki zasedejo Kalkidonski polotok.

Srbi se bližajo Bitolju. Začetek bitke pri Bitolju.

16. novembra. Črnogorci zasedejo mesto Sv. Ivan Meduanski na obrežju Jadranskega morja, izpodivši Turke z bodali z bližnje gore.

Srbi se bijejo pri Bitolju.

17. novembra. Bitka pri čataldžanskih trdnjavah. Bolgari prvič napadejo turške močno utrjene postojanke — brezuspešno. Bolgari napadejo samo s pehoto, a Turki se branijo s pehoto in s topovi.

18. novembra. Kratko premirje pri Čataldži.

21. novembra. Turki sklenejo vojno nadaljevati. Bolgari zasedejo Malagro in Dedé-agač ob Egejskem (Belem) morju.

Nov izpad pri Odrinu odbijejo Bolgari nazaj.

Turška križarka „Hamidié“, napadena v Črnem morju od bolgarske torpedovke, dobi težke poškodbe.

22. novembra. Srbi korakajo čez Albanijo proti Draču na Jadranskem morju.

V Carigradu je največja zmešnjava. Sultan je ves preplašen.

23. novembra. Napad bolgarskih čet na severni strani Čataldže.

Bolgari skušajo po kopnem prodreti v Galipolski polotok.

Srbski kralj Peter se vrne z bojišča; v Belgradu sijajen sprejem.

24. novembra. Začno se pogajanja za premirje med Bolgari (v imenu zaveznikov) in Turki. Zavezniki zahtevajo, da se predajo trdnjave Odrin, Skader in Janina; tudi hočejo eno milijardo frankov vojne odškodnine.

Grki zmagajo pri Chrisoviku v Epiru. Turki se umaknejo v Janino.

25. novembra. Nov izpad pri Odrinu odbit.

Srbi zasedejo višave nad Dračem

Grki nadaljujejo osvajanje otokov.

26. novembra. Odrin gori na več krajih.

28. novembra. Srbi zasedejo Drač, zmagajo pri Debru nad Turki in Albanci ter zavzamejo Ohrid.

Albanci proklamirajo v Valoni avtonomijo Albanije.

30. novembra. Črnogorski kralj Nikolaj prevzame vrhovno poveljstvo armade pri Skadru.

Srbi zasedejo Elbasan v Albaniji brez boja.

Turška poulična demonstracija.

Grško brodovje zavzame otok Hios. Otok Samos proglasi svoje zedinjenje z Grčijo.

1. decembra. Pogoji za premirje se formulirajo.
2. decembra. Grški pomorski topovi obstreljujejo Valono.

3. decembra. Novi napadi na Taraboš pri Skadru.

4. decembra. Ob 11. uri zvečer premirje podpisano.

* * *

15. decembra. Bolgarsko narodno sobranje se otvori s prestolnim govorom carja Ferdinanda, v katerem so sledeči jako pomembni stavki:

„Najvišjemu se je dopadlo, da je blagoslovil naše orožje, in jaz sem srečen, ko vam morem častitati k slavnim zmagam, a obenem izražujem padlim junakom svoje spoštovanje. Cel oborožen bolgarski narod je storil svojo dolžnost in je napravil čast naši domovini. Po teh zmagah in po zmagah naših zaveznikov je bil sovražnik primoran, prositi za ustavljenje vojnih operacij, in začela so se mirna pogajanja v glavnem mestu Anglije.“

Opisi važnejših bitk in dogodkov.

Po tem pregledu vojnih operacij zaveznih armad do sklepa premirja hočemo podati opise nekaterih večjih bitk in posamezne prizore z bojišča, kakor tudi epizode iz vojske, iz bolnic, primere junaštva, požrtvovalnosti, samozatajevanja in velike domovinske in krščanske ljubezni v vrstah bojevnikov za „križ častni in svobodo zlato“ proti grozovitemu Turčinu.

Prvi uspehi zaveznih armad.

Najprej se je začela vojevati Črnagora.

Prva črnogorska divizija pod poveljstvom prestolonaslednika Danila je zavzela v kratkem vse obmejne trdnjave: Dešič, Rogam, šipčanik, Vladnja, Belopolje, Plavo in Gusinje.

Potem je zavzela tretja črnogorska divizija pod poveljstvom generala Martinovića nekatere trdnjave in vasi v bližini Skadra. Ista je poskušala zavzeti trdnjavo Taraboš, ki brani Skader.

Bolgarija je imela tri armade.

Glavni stan je bil v Stari Zagori, glavni poveljnik car Ferdinand, a njegov pomočnik z neomejeno oblastjo general Savov.

Načelnik štaba je bil general Fičev.

Poveljništvo treh armad je bilo poverjeno trem nadzornikom: generalu Kutinčevu na zapadni strani, generalu Ivanovu (pred Odrinom) in generalu Dimitrijevu na vzhodni strani s polkovniki: Papadopov, Žejkov in Žostov kot njihovimi pomočniki.

Bolgarska vojska je zavzela: Džumajo, Razlog, Mustafa-pašo (katero mesto imenujejo Bolgari Svilengrad zaradi mnoge svile, ki se tam prideluje). Potem je prišlo na vrsto zavzetje mesta Malo Trnovo in znamenite trdnjave Lozengrada (Kirk-kilise). Tukaj je bila najvažnejša postojanka za obrambo Odrina.

Armada kraljevine Srbije si je osvojila sledeča važnejša mesta in kraje:

Prva srbska armada, kateri je poveljeval prestolonaslednik Aleksander in kateri je stala pod neposrednim poveljništvom vrhovne komande, je zavzela: Žbevce (Žibevice), Bujanovce, Preševo, Kuma-

Iz bitke pri Čataldži: zavzemanje postojank.

novo; potem utrjeno Rujansko visočino in trdnjavo Biljač, Stracin in dr. Dne 26. oktobra ob dveh popoldne pa je korakala zmagonosno v Skoplje.

Druga armada, kateri je poveljeval general Stanovič, je pri Devé-bajiru prekoračila bolgarsko-turško južno-zapadno mejo, zavzela skupno z bolgarsko vojsko mesta: Kriva Palanka, Kratovo, Kočane in trdnjave na Osegovski planini.

Tretja srbska armada, kateri je bil na čelu general Jankovič, je osvojila Mrdare, utrjeno mesto Podujevo in Tenešdolski klanjec, ki vodi v Malo Kosovo; nadalje je zavzela mesta Prištino, Vučitrn in Ferizović. Oddelek prostovoljcev, ki so pripadali tej armadi, je zavzel Giljane. Tako je prišlo celo Kosovo v srbske roke.

Srbska vojska v Draču.

Četrta srbska armada, kateri je bil poveljnik general Mihajlo Živković, je prevzela težko dostopni in jako utrjeni Novi pazar. Eno krilo te armade, kateremu je poveljeval polkovnik Milivoj Andželković, je zavzelo Senico.

Grška armada je zavzela Elasono in Disikato, korakala proti Srbici in jo zavzela. Potem je nadaljevala svoje operacije v smeri proti Bitolju, kakor tudi proti Beru (Veriji) in Solunu.

Po teh prvih uspehih je bilo navdušenje združenih armad veliko. Za temi uspehi slede drugi, kakor je razvidno iz pregleda.

A povod tem sijajnim uspehom je dalo obče navdušenje za sveto delo že iz početka, kakor ga vidimo v sledečem opisu.

To je en primer izmed mnogih.

Odhod prve srbske čete v boj.

Podporočnik Peter Kunovčić, pravnik iz Belgrada, piše v svojem dnevniku sledeče:

„Dne 19. oktobra sem odšel v samostan Lepčince, kjer je bil štab našega polka, da dobim plačo. Tukaj sem šele zvedel, da se Črna gora že nekoliko dni vojuje proti Turkom ter da so tudi ostale balkanske države istega dne napovedale vojsko Turčiji.

Ko sem se z nekaterimi drugimi častniki vrnil k našemu bataljonu, je bil ta že pripravljen. Kmalu potem je poveljnik bataljona, major Vojislav Nikolajević naznanil vojakom, da so napovedale vse balkanske države vojsko Turčiji. Čitanje proklamacije je bilo često prekinjeno s klici: „Živio kralj velike Srbije!“ „Živio kralj Peter!“

Ko je major Nikolajević proklamacijo prečital in ko so utihnili vzkliki navdušenosti, je rekel v kratkem govoru, da ko bomo osvojevali sovražnikove pokrajine, ne smemo streljati in rušiti turških džamij, in da moramo ščititi turške prebivalce ravno tako kakor naše; ne smemo jemati ničesar s silo, ampak naj kupujemo, kakor v mirnih časih. V obče je major polagal na srce svojim vojakom, kadar bodo izven bojne linije, da se obnašajo tako, kakor bi se obnašali v mirnem času. Kdor bi se pa drugače obnašal, ta bo najstrožje in brez vsakih ozirov kaznovan.

„Mi nosimo svobodo celemu svetu, pomnite to, vojaki!“ Tako je velel major Nikolajević in končal z besedami: „Trudimo se, da bodo vsi tam, kamor dojde naša hrabra vojska, precej občutili, da je za nje nastala nova, boljša doba!“

Po tem nagovoru je zapovedal major, da razdamo vojakom za dva dni suhare.

Vse je bilo pripravljeno, vse v najlepšem redu, čakali smo samo še povelja, da odkorakamo naprej.

Dne 20. oktobra zjutraj ob prvem svitu zore smo že bili na nogah; saj vso noč nismo mogli vsled notranjega razburjenja skoraj nič spati.

Zjutraj je prenehalo deževati in topel zrak nas je obdajal.

Naš polk je stal pripravljen v polnem in strogem redu s polkovnim štabom, z zastavo in godbo. Poveljnik polka je sprejel raport od našega poveljnika bataljona, potem je obhodil ves bataljon in vojake pozdravil z opomnjo: zaupati v Boga.

Prišel je trenotek za odhod. Poveljnik polka veli: „Mirno!“

Vojaška godba zasvira „Molitvo“.

Ceremonija molitve se vrši po sledečem redu: Po prvem delu godbe vojaki na povelje snamejo kape, duhovnik pa moli z visokim glasom „Oče naš“ in blagoslovi vojake s sv. križem.

Potem igra godba drugi del „Molitve“.

Molitev, katero smo opravili na brdu Zlatokopu, ko smo odhajali iz Vranje na mejo, nas je vse navdušila in povzdignila; ampak ta molitev sedaj na turških tleh, ko nas še morebiti deli samo nekoliko ur, morebiti le minut od krvavega maščevalnega boja, katerega so tolika pokolenja zaman pričakovala, je povzdignila našo navdušenost do vrhunca. Človeku v tem trenotku lasje vstajajo na glavi, koža se mu ježi, a kri se pretaka po žilah z nenavadnim tokom, kajti srce bije, kakor da bi ga elektrika gnala. To je trenotek, v katerem bi bil človek pripravljen, prijeti celo za gol, oster nož in za žareče železo...

Veličina trenotka se je dopolnila z nastopom podpolkovnika Glišiča, kateri je imel tako krasen nagovor na polk, da zasluži dobresednega zabilježenja.

Bolgarski častnik stopi v Svilengradu s konja, da pobere turškega otroka, a med tem ubije granata njegovega konja.

Nastala je grobna tišina, ko se je pojavil govornik, podpolkovnik Glišič. Njegov gromki glas se je razlegal do poslednjih vrst zbrane vojske. Vsaka njegova beseda je bila prevdarjena, prihajala je iz dna srca.

A kar iz srca pride — pregovor star pové — predre kamnito steno, iz srca v srce gré.

Tako se glasi znana lepa slovenska pesem; in to se je gotovo tudi v tem slučaju uresničilo, ko so donele iz ust podpolkovnika Glišiča sledeče besede:

2.

Poveljniki bolgarske armade.

V zgornjem redu: Generali 1. Savov, 2. Radko Dimitrijevič, 3. Kutinčev.
 V sredini: 4. Načelnik generalnega štaba general Fičev in 5. vojni minister general Nikiforov.
 V spodnjem redu: Generali 6. Ivanov, 7. Todorov in 8. Kovačev.

„Vojaki!

Še trenotek, in mi se podamo v božjem imenu nad vekovnega našega sovražnika — Turčina.

Še trenotek morebiti, pa se bomo ž njim tudi spopadli.

Še trenotek, in se bomo ž njim tolkli.

Še trenotek, in se bomo osvetili za naše Kosovo.

Še trenotek, in izpolnili bomo oporoko naših slavnih junakov Miloša, Lazarja in drugih, ki so padli na Kosovem polju, junaško braneči svojo domovino.

Še trenotek, in dokazali bomo, da smo vredni sinovi naših slavnih pradedov, kateri so položili svoje življenje na oltar domovine.

Prišel je čas, da napravimo s Turki račun.

Prišel je čas, da izpolnimo oporoko Karadžordževo in Miloševo.

Prišel je čas, da vsi bratski udarimo na petvekovnega sovražnika Turčina.

Petsto let so se Srbi pripravljali, da postanejo sposobni, streti sovražniku glavo.

Petsto let so Turki tlačili nas in naše brate.

Petsto let nas čaka naš narod v Makedoniji in Stari Srbiji.

Petsto let se mi pripravljamo, osvoboditi naše brate izpod azijskega jarma.

Petsto let upira naš narod v Stari Srbiji svoje oči v Srbijo.

Minilo je petsto let od naše propasti na Kosovem, in prišel je čas, ko se moramo z bodalom v roki in z našimi mišicami osvetiti!

Vojaki! Udarila je ura, da obračunamo s sovražnikom in ga popolnoma uničimo.

Udarila je ura, ko izpodimo Turčina iz Evrope za vedno.

Komaj sedaj so evropski narodi uvideli, da Turčinu ni mesta v Evropi, a da je za njega Azija.

Srbiji, Bolgariji, Grški in Črni gori je bilo odločeno, da ga one kot zaveznice iz Evrope izženejo.

Kakor vidite, vojaki, nam je sedaj treba pokazati Evropi, kaj smo mi Srbi in tudi naši zavezniki zmožni napraviti.

Vojaki! Vi ste tisti, ki nosite svobodo našim bratom!

Vi ste tisti, ki se imate z mečem v roki boriti s Turčinom.

Vi ste tisti, ki hočete enkrat za vselej osvoboditi svoje brate od vekovnega turškega jarma.

Mi vojaki se moramo boriti z dvema sovražnikoma:

Prvi je bolezen, ki se zna pojaviti vsled vojnih okoliščin in težav; a drugi sovražnik je mnogo manjši, in to je Turčin. Tega se nič ne bojte, samo prvega — boleznii se bojte! Zato ne pijte vode in ne jejte sadja, dokler se od zdravnikov ne potrdi, če se sme piti ali ne. Turki zastrupljajo vodo; zato bodite previdni in ne jejte, ne pijte ničesar brez dovoljenja!

A sedaj, ko smo vsi še tako skupaj, prej ko smo se sešli s Turčinom, naj pozdravimo poglavarja našega polka in vrhovnega poveljnika naše vojske Nj. Veličanstvo kralja Petra I.

Živio Nj. Veličanstvo kralj Peter I.!

Živio poveljnik naše armade, Nj. kraljevsko Visočanstvo prestolonaslednik Aleksander!

S tem vzklikom je končal polkovnik Glišić svoj govor, in iz tisočerih grl so zadoneli navdušeni živio-klici.

Potem so vojaki dobili eno uro počitka. Med tem je dal polkovnik častnikom natančna navodila. Rekel jim je: „Naš polk je v predhodnici (avantgardi), zato odločujem: drugi bataljon v predhodnico, smer naravnost na vrh sv. Ilije!“

Potem je vprašal podpolkovnik Glišić poveljnika 2. bataljona, v katerem je bil podporočnik Kunovčić: „Katera četa je v predhodnici?“

Dobil je odgovor: „Druga četa.“

„A kdo je vodnik prvega reda?“ je vprašal polkovnik Glišić dalje.

Precej se je javil podporočnik Kunovčić pred poveljnikom, da sprejme zapoved.

Potem je ta šel s sabljo, ki mora biti v vojski z ostrino proti sovražniku obrnjena, pred svoj red, da mu poveljuje.

„Meni se zdaj — pripoveduje podporočnik — ko se spomnim onega trenotka, vzdignejo lasje, in mraz me pretresa. Moji navdušenosti tedaj ni bilo mej!

V tej narodni, sveti vojski, na katero je čakala „raja“ toliko vekov, glejte, kolika sreča za mene, da morem na levem krilu naše prve armade prvi korakati naprej. Občutil sem v tem trenutku toliko moči v sebi, da se mi je zdelo, kakor da bi lahko udaril po tisočerih Turkih čisto hladnokrvno in da bi umrl z najboljšo voljo.

Poveljeval sem z močnim glasom:

„Gotovi se! — Nož na puško! — Patrone na svoja mesta!“

Ko sem odkorakal, obrnil sem se k svojim tovarišem in sem se poslovil z besedami:

„Z Bogom! Na svidenje na Kosovem polju!“

Za odgovor sem dobil:

„Srečno pot! Na svidenje!“

Črnogorci zavzamejo Berane.

Dne 18. oktobra, ko so Bolgari, Srbi in Grki ravnokar začeli vojsko, prevzeli so Črnogorci mesto Berane. Dva dni je trajala bitka okoli mesta, katero je branilo 400 nizamov (turških rednih vojakov) in 300 mohamedanskih Albancev. Prejšnji večer so Črnogorci prevzeli z naskokom (na „juriš“) dve postojanki pred mestom. Tam sta bila uplenjena dva nepokvarjena Kruppova topa.

Na vse zgodaj so Črnogorci začeli napadati mesto. Ko so Turki videli, da je mesto od vseh strani obkoljeno, so se predali. Črnogorci so vjeli 700 Turkov.

V samem mestu so pustili Turki 14 novih Kruppovih topov, mnogo municije in raznega vojnega materiala, kar je bilo vse v dobrem stanju. Hrane je bilo v shrambah za več kot dva meseca.

Srbski prebivalci so pozdravili z veliko navdušenostjo prihod črnogorskih vojakov v Berane. V navzočnosti generala Vukotića in njegovega štaba se je pela v cerkvi zahvalna pesem za zmago in se je opravila molitev za zdravje kralja Nikolaja.

Skoraj ob istem času se je predala trdnjava Hum, poslednja utrdba med Tuzo in Skadrom. Črnogorci so v Tuzi ujeli 62 turških častnikov, med katerimi je bil tudi poveljnik trdnjave.

Kralj Nikolaj je izdal poziv črnogorski vojski, v katerem ji svetuje, naj se v borbah preveč ne prenaagli, ker to stane mnogo žrtev. Kralj veli med drugim to-le: „Skaderske trdnjave morajo pasti v naše roke. A za nas je bolje, da napredujemo bolj počasi, kakor pa da bi se prenašlo izpostavljali sovražnikovemu ognju, kar bi zahtevalo razmeroma znatno večjih žrtev.“ Kralj Nikolaj je tudi raztolmačil svoji armadi, da imajo topovi glavno nalogo, a posamezni vojaki samo postransko.

Sijajna bolgarska zmaga pri Lozengradu.

(22.—24. oktobra 1912.)

Minilo je samo nekaj dni, odkar se je vojska začela, in že se je raznesla slava bolgarskega orožja po vsem svetu.

Bolgarska armada je pobila pri Lozengradu Turke tako nenadno, da so postali popolnoma obupani in zbegani. Cela turška armada se je podala pred bolgarsko v sramoten beg.

Trdnjava Lozengrad, katera je bila sezidana po načrtih nemških strategov, pod vodstvom nemških inženjerjev, in o kateri se je izrazil nemški general Von der Goltz-paša, da bi trebalo najmanj tri mesece

obleganja, in to od pruskih vojakov, prej ko bi padla, — ista trdnjava je padla v bolgarske roke v treh dneh.

To je zmaga, kakoršne je v zgodovini težko najti.

Zanimivo je torej, seznaniti se podrobno z bitkami okoli Lozengrada.

Tretja bolgarska armada, stoječa pod poveljstvom generala Dimitrijeva, je imela težavno nalogo, vzeti Lozengrad. Naloga je bila tem težavnejša, ker v to smer ne vodi nobena porabna cesta. Vsa okolica je bila tedaj polna blata. Kolesa so prodirala do osi v lužo, tako da so se mogli topovi le z največjo težavo naprej spravljati. A tudi za pehoto je bila takšna pot jako težavna.

Navadno vojaki ne morejo na dan več korakati kakor 25 km, a hrabra in krepka bolgarska armada je prehodila na dan najmanj 35 km pota. Proti Lozengradu vodi samo nekoliko potov, in po njih so hitele naprej divizije tretje armade. Tu se je zgodilo, da je armada prehodila na dan tudi po 40 km.

Poveljnik general Dimitrijev pet noči zaporedoma skoraj nič ni spal, samo da bo vse v redu v njegovi armadi in da pride pravočasno do Lozengrada.

Dne 21. oktobra zvečer je dospel štab armade do meje, a drugi dan zjutraj so že imele prednje straže boj s Turki, kateri so se bili utrdili pri vasi Erekler.

Generalni štab je vedel natančno, koliko turških vojakov je v Lozengradu: vsa posadka je štela tri do štiri divizije, izmed katerih ste bili okoli dve diviziji „redifov“ (rezervistov), a ostali so bili „nizami“ (redna vojska). Lozengradski turški vojaki so bili izbrani kot najboljši izmed cele turške vojske.

Lozengrad je bil utrjen z dvema vrstama fortov severno od mesta, kakor tudi z mnogimi poljskimi baterijami — večinoma brzostrelni Kruppovi topovi. Tako se je moglo računati, da brani Lozengrad 44.000 turških vojakov.

Z ozirom na to se je dalo dne 21. oktobra bolgarski armadi povelje, da nastopi proti sovražniku. Bolgari so hoteli napasti sovražnika prav naglo, da bi ga našli nepripravljenega.

A Turki so delali čisto po svoji stari navadi: „javáš, javáš,“ t. j. počasi, počasi!

Med tem ko je bil bolgarski general na potu proti Lozengradu — kakor smo omenili — pet dni in noči skoraj brez spanja, je poveljnik Lozengrada, Muhtar paša, vsak dan dobro jedel in pil, pasel lenobo in brezskrbno spal. Še 21. oktobra zvečer se je spravljal spat ob rani uri, a prej ko se je vlegel, je dal med zdehanjem povelje: „Zasedite vas Erekler!“

Zjutraj dne 21. oktobra je bolgarska armada pod vodstvom generala Dimitrijeva bila že prekoračila turško mejo ter je imela pred seboj oddelek kavalarije.

Zvečer istega dne je dobila povelje, da nastopa naravnost proti Lozengradu. Vsaka divizija je šla v dveh smeréh proti Lozengradu. Bolgarska armada je napredovala na teh slabih potih s tem večjo težavo, ker je neprestano deževalo.

Zjutraj dne 22. oktobra je desno krilo divizije dospelo do vasi Erekler. Ta vas in njena okolica ste bili zasedeni — kakor je bil sinoči Muhtar paša zapovedal — od carigradskega polka. Precej se je začelo med njim in bolgarskim iskerskim polkom puškanje, katero se je kmalu obrnilo v žestok boj. Hrabri iskerski polk se je zagnal kakor en mož na Turke z golimi bodali — ali kakor se glasi dotično bolgarsko povelje — „na nož!“

Turški polk se ni mogel držati proti strašnemu navalu Bolgarov in se je umaknil na drugo postojanko, kjer se je nahajalo več turške vojske. Iskerski polk je gonil Turke ves dan, vedno jih odbijajoč, proti Lozengradu.

Druga bolgarska divizija se je srečala s Turki šele zvečer 22. oktobra blizu vasi Eski-Polos. Mora se vpoštevati, da leži vas Eski-Polos na visokem ska-

Blagoslovljenje zastav v Belemgradu.

lovju, odkoder se more daleč videti in na vse strani streljati. Turška pozicija v tej vasi je bila nepristopna kot orlovo gnezdo. Ponoči med 22. in 23. oktobrom so bili Turki skoraj čisto mirni. A general Dimitrijev ni spal, nego je vedno dajal nova povelja.

Ko so dne 23. oktobra zjutraj zgodaj bolgarski vojaki udarili naprej, opazili so, da so Turki zasedli Eski-Polos in Keremlij, a drugi oddelki turške vojske so se utaborili pri vasi Seliolu.

Bolgari so napadli z bodali (na nož) Turke južno od vasi Erekler in so jih primorali, odstopiti tudi drugo postojanko in se utaboriti na tretji.

Desna divizija, od katere je ena brigada nastopala proti vasi Eski-Polos, a druga proti Keremliju, je začela silno in energično nastopati.

Turki so se slabo zadržali na svojih postojankah pri vasi Eski-Polos, a so zbežali precej iz vasi Keremlij, umakniviši se sramotno pred bolgarsko vojsko, v smeri proti vasi Petra. Ta vas leži, kakor kaže samo ime (petra = skala), na skalovju in je jako močna prirodna postojanka. Dne 23. oktobra je trajala pri Petri ves dan bitka, katere so se živo udeleževali pešci in topničarji. Kmalu se je pokazalo, da je uspeh na strani Bolgarov.

Celi dan je deževalo. Dež je postajal zmirom bolj gost; a tudi ponoči je lilo kakor iz vedra.

Vkljub silnemu deževju je uspela prva brigada na levem krilu, četudi se je zavoljo nepretrdnega blata malo zapoznala, izpolniti po noči svojo nalogo: korakala je skozi vas Kajno in padla za vrat desnemu krilu turške armade pred Lozengradom.

Čim je turško desno krilo to opazilo, obšel ga je nepopisen strah; kar precej se je podalo v divji beg proti Lozengradu. Ta grozen turški strah, ta panika je prevzela kot prava kuga vso tamošnjo turško armado.

V temni noči, pri grozni burji in silnem dežju ni bilo mogoče, da bi Bolgari videli vse ono, kar se je godilo v turškem taboru. Zmagovalci so se podali v temi naprej proti Lozengradu, ne da bi se jim bil kdo protivil.

Grozen strah, ki se je polastil Turkov, je bil takšen, da so zapustili brez vsakega odpora svojo najmočnejšo postojanko pred Lozengradom, kjer je bilo mnogo fortov. Na svojem divjem begu so Turki pustili v blatu vse topove. Bežali so tako naglo, da jim ni ostalo časa oropati mesto, pobiti kristjane, razsekati žene in otroke ter izvršiti razne okrutnosti. Vse turške tolpe so bežale, razpršene proti Ljule-Burgasu in Bunár-Hisarju.

Medtem ko se je to dogajalo, je korakalo proti Lozengradu okoli 30.000 turških vojakov na pomoč. Tista turška vojska, ki je bežala od Lozengrada, se je spopadla z nasproti došlo armado, katera je bila namenjena braniti Lozengrad. Učinek tega spopada je bil, da so se tudi novodošli „branitelji“ Lozengrada podali v sramoten beg. Tako je nastal splošen beg, med katerim so vojaki metali od sebe orožje in šote; topništvo je pustilo svoje topove, častniki so odpregli izpred topovnih vozov konje, jih zajezdili ter bežali na vso moč.

Črnogorka.

A sam poveljnik Lozengrada, Mahmud Muhtar paša, ki je bil ob enem minister mornarice, ni hotel zaostati za svojo „hrabro“ armado. Dne 23. oktobra zvečer je bil ta „pogumen“ poveljnik v častniškem klubu, kjer je pustil svojo sablo in zlato uro, misleč, da te reči jutri s seboj vzame. To noč je silno deževalo. In v dežju se je podal na dom večerjat. A nenadno se začuje iz ulice velik krič in trušč begajoče množice.

Poveljnik pošlje na ulico vprašat, kaj se je zgodilo. Naznanijo mu, da so Bolgari vdrli v mesto in da napadajo „na nož“.

Sedaj ni bilo več časa misliti. „Hrabri“ turški minister skoči iz hiše in hiti naravnost na železniško postajo. Tam je bil vlak že pripravljen, odpeljati „hrabre“ branitelje Lozengrada, ki so se kar borili že za zadnje prostore, ne samo v notranjosti vagonov, ampak tudi na strehah in med vagoni. Za njega se je seveda moralo še najti mesto, tako da se je mogel odpeljati proti Ljule-Burgasu.

Turška armada je pokazala, namesto hrabrosti v boju — na svojem begu zverinske in krvoželjne nravi nad mirnimi in brezvarstvenimi kristjani. Preganjani od bolgarske vojske so Turki zažigali bolgarske in grške vasi ter pobijali na grozen način prebivalce. Z eno besedo: turška armada je ropala po vaseh in mestih ter pustošila cele pokrajine. To velja za trakijsko, kakor tudi za vsa druga bojišča na Balkanu.

Za zavzete Lozengrada so bili Bolgari računali, da jim bode potrebno deset dni. A rabili so samo tri dni. Prvi brzovjav od Lozengrada je silno navdušil bolgarski generalni štab. Brzovjav se je glasil: „Lozengrad je padel v naše roke vsled napadov na nož.“

Padec Lozengrada je bil prvega in največjega pomena za daljni zmagonosni pohod bolgarske armade.

Pri tej zmagi so pokazali Bolgari svojo veliko sposobnost za vojskovanje. Bolgari so se bili pri Lozengradu z največjo navdušenostjo, z vso hrabrostjo in pogumnostjo, katera se je takorekoč nakopičila v njihovih prsih tekom petih vekov. V teh bojih so pokazali Bolgari, da so res mlad in junaški narod, ki stopa na dan s svežimi, vzvišenimi in mladeniški čednostmi, kakoršne „stari svet“ v zapadni Evropi komaj pozna. Zato jih vse občuduje.

Tri dni in tri noči neprenehoma je trajala ta bitka pri najslabšem vremenu. Pot je bila od dežja tako napojena, da so vojaki gazili do kolena po blatu; kolesa so se pogrezovala do osi v blato, tako da so jih cele trume vojakov s pomočjo konj, volov ali bivolv z veliko silo naprej vlačile. Vendar je prišlo vse o pravem času na svoje mesto.

Štiri divizije pod poveljništvom generala Dimitrijeva — enega izmed najodločnejših in najspobnejših poveljnikov bolgarske armade — so predstavljale ogromno letečo kolono. Vsak vojak je nosil s seboj hrano za nekoliko dni in mnogo streliva. Morali so torej brzo zmagati, ali pa se vrniti.

Napad je sledil za napadom. Ko so se turške čete umaknile iz neke postojanke, izvršil se je napad na drugo postojanko. Streljanje velikih sovražnikovih topov ni moglo pregnati bolgarskih čet iz prevzetih pozicij. Na bodalo (na nož) se je napadalo posebno po noči. Bolgarski vojaki, obuti v kožne opanke, so se mogli približati v nočnej temi brez vsega šuma do turških utrd. Napadali so sovražnika z bodali in z vso močjo prevzemali eno reduto za drugo.

Kako so mogli prodreti preko mrež, prepletenih z bodljivo žico — to je nepojmljivo. Morali so pač preko teh ovir črez trupla. Sicer pa premoreta pogum in železna volja več, kakor pa bodljiva žica, ko bi bila še tako na gosto prepletena.

To je bilo valovje — ne morsko, ampak človeško; to je bil pritok množice ljudstva, kateri je podrl sovražnikove močne stebre. To so bili prizori velikanski in grozni! To je bila burja — strašna!

A kakor po burji v naravi nastopi spet tišina, tako je tudi na bojišču. Vso noč je grmelo iz topov in lilo iz oblakov, zjutraj se je prikazalo milo solnce na jasnem nebu. Topovi so utihnili, a jesensko solnce je vedno topleje gredo.

To je ganilo tudi strogega poveljnika, generala Dimitrijeva, da je vzkliknil iz srca, s pogledom proti sinjemu nebu: „Upajmo, da je to solnce zmage! Naj bode Bog z nami!“

Vhod v Novi Pazar.

(Po opisu dr. B., četnika.)

Dne 22. oktobra od devete ure zjutraj do dveh popoldne se je čulo na Blaževem včasi močnejše, včasi slabejše grmenje topov. Tam pred Novim Pazarom se je bil naš glavni del vojske s Turki. Mi smo z naše višave, rekel bi, pobožno poslušali to grmenje in vsak čas smo se med seboj popraševali: „Ali je že padlo mesto?“

Ponavljjanje streljanja okoli štirih popoldne nas je prepričalo, da se Turki še dobro drže; a poznavajoč okolico novopazarsko, smo že dobro razločevali dim našega in turškega topništva. Mi smo bili vsi polni hrepenenja, da bi bili navzoči tam, kjer se nebosvod trese od grmenja; ampak naša naloga je bila, da z leve strani korakamo v že osvojeni Novi Pazar in da pred vsem ne dopustimo odstopanja novopazarskih Turkov proti Mitrovici, niti da dopustimo mitroviškimi vojakom priti na pomoč Novemu Pazaru. Po zavetju Medenovca in Negotinca je bila naša naloga dovršena. Okoli 5. ure popoldne je grmenje po vseh vrstah popolnoma prenehalo. Mi smo bili sigurni, da se je Novi Pazar predal. In resnično, to se je zgodilo istega torka, 22. oktobra zvečer. Zato smo se poslovili od naših vojakov, kateri so morali stražiti postojanko, pa smo se še isti večer podali naravnost proti vasi Brestovi.

Od Brestove smo se podali naravnost proti Novemu Pazaru, kajti po tišini, ki je vladala na tej strani, smo mogli soditi, da se je ta, samo po narodi utrjena trdnjava, predala pod udarom naše armade. Morali smo preko vasi Mokrice in planine istega imena. Mokričke visočine, koje se vpenjajo 600 do 700 metrov visoko, se razprostirajo kakor valovi pred Novim Pazarom in so izvrstna obrambna postojanka mesta s te strani. In tukaj je levó krilo naše vojske zavzemalo vrh za vrhom, dokler se ni povspelo

na oni poslednji vrh, ki se strmo vzdiguje nad mestom. Na tem vrhu smo videli štiri težke turške topove, katere so tam njihovi „hrabri“ in fanatični gospodarji zapustili.

Na prehodih Mokrice smo videli nekoliko zapuščenih, sigurno turških hiš, prebitih od krogel, kar pomenja, da so tudi te hiše Turki rabili kot obrambna sredstva. Po potu je bilo povsod vsakovrstnega turškega orožja, katerega naša vojska zavoljo hude

Bitka sprednjih straž v snegu.

borbe, ki se je tod vršila, ni mogla zbrati. Bolje in lažje orožje so zbirali naši prostovoljci (četniki) in ga vtikali za pas, v torbo ali pa obešali na ramo. Nas večina pa je bila sita vsakega orožja; vsi smo samo željno pričakovali slavnostnega vhoda v Novi Pazar.

Za malim gričem smo opazili bele šotore z rudečimi križi. Okoli njih so se gibali skrbno naši bolničarji (sanitarci). Preden smo se celo približali do njih, smo videli ob samem potu nekoliko novih grobov, na katerih so bili postavljeni leseni križci. Brez vsakega povelja je vsak vojak, od prvega do poslednjega, s spoštovanjem snel čepico raz glavo, korakajoč mimo grobov.

Gluha tišina, ki je spremljala ta poslednji pozdrav padlim junakom, kateri so ostali tukaj v teh oddaljenih krajih, da spe večno spanje, ta naš molk in ta tišina je bila najgloblji poklon padlim junakom.

Ko smo korakali naprej, srečevali so nas kmetje in kmetice gologlavi in vsi so nas iskreno pozdravljali: „Da vas Bog čuva i poživil!“

Proti večeru smo dospeli do krajnega prehoda pred mestom, katero je bilo kar posejano z granatami, šrapneli in vsakovrstnimi krogli. Vsak čas smo našli male izkopane rove, katere so naši vojaki umno napravili, da so se po njih vlekli naprej v drugo napadno vrsto. Končno smo zagledali z vrha mesto Novi Pazar. „Joj, kakšna podrtija!“ sem nehote vzkliknil. A opazujoč njegov strateški položaj, ogromne visočine, katere se vzdigujejo z ne-

pristopnimi in ostrimi prehodi od vseh strani, sem si mogel prav lahko predstaviti, kako težko nalogo je imel general Živković, pa jo je vendar v dveh dneh rešil. Iстина, da je Novi Pazar branilo samo 12.000 do 15.000 nizamov (redne vojske) in redifov (rezerve) skupaj; a tudi tak, ki se ne razume na strategijo, bi lahko uvidel, da bi se to mesto z 10 do 12 topovi in 5000 do 6000 vojaki moglo uspešno braniti dolgo časa še proti večji armadi, nego je bila ona, s katero ga je prevzel naš priljubljeni general.

Večer je bil jasen in topel, ko smo se hitro spuстили v mesto, kjer je že bila naša vojska. Precej smo zapazili, da so razobešene na vsaki hiši nad vratmi, a po nekod tudi nad okni, bele krpe (zastavice), kar je pomenilo, da se te hiše predavajo srbski vojski. Podali smo se potem v glavno ulico in zapeli našo priljubljeno četniško pesem:

„Hrabri Džordže Skopljančiču,
pal' revolver svoj!*"
Oj Gligore i Jovane,
vod'te nas u boj!
Duhom vašim zapojeni
iči ćemo mi,
za krst časni i slobodu
ginućemo svi!"
(Duha vašega navzeti
iti ćemo mi,
za križ sveti in svobodo
umreti ćemo vsi!)
„Hajte, braćo hajte,
svoje si ne dajte!"

Bitka pri Kumanovem.

Iste dni, ko so se bili ljuti boji na trakijskem bojišču pred Lozengradom, se je vršila krvava bitka pri Kumanovem. Začela se je po noči od 23. na 24. oktobra in se je nadaljevala ves dan.

* Hrabri Jurij iz Skoplja, pali revolver svoj itd.

Dela na bolgarskih trdnjavah.

Turki so šteli nad 24.000 mož. Četudi se je moglo iz turških okopov celo bojno polje obstreljevati, se je spustila srbska pehota z bodali proti sovražniku. Večkrat so se vršili napadi s pestjo na pest. Posebno uspešno pa je delovalo srbsko topništvo, katero je uničilo tri turške eskadrone, ki so hoteli Srbe napasti.

Turške izgube so bile posebno velike. Več kot 8000 Turkov je obležalo na bojnem polju. Število ranjencev je bilo tudi ogromno.

Srbi so imeli okoli 2000 mrtvih in 900 ranjenih. Največje izgube so pretrpeli Srbi pri naskoku z bodali na visočine, katere je držalo turško topništvo. Šele po zavzetju teh važnih postojank je moglo srbsko topništvo prav delovati in je povzročilo med turško vojsko grozno krvoprelitje.

Srbski prestolonaslednik Aleksander je vodil boj s svojim štabom iz neposredne bližine ognjene črte. Tudi kralj je prišel na bojno polje z načelnikom glavnega štaba.

Srbi so se jako hrabro držali, njihov duh je bil odličen.

Razen drugega bogatega plena so vzeli Srbi Turkom 12 topov.

Važnost zmage pri Kumanovem je bila posebno zaradi tega velika, ker je bilo s tem olajšano in osigurano zavzetje Skoplja.

Kumanovska bitka 23. in 24. oktobra je bila na strani Srbov prva velika bitka in sijajna zmaga nad Turki, kateri so na vseh črtah udarili v beg.

Po kumanovski bitki.

(Slika iz srbske „Vojne kronike“.)

Skozi hladno, gosto, jesensko meglo se prikaže solnce 25. oktobra, medlo obsevajoč kumanovsko pokrajino, na kateri leži toliko dragocenih trofej slavne srbske zmage. S svojimi žarki ogreva hrabre boritelje,

ki so stražili celo noč, da se ne bi približali Turki. A o teh zjutraj že ni bilo nikjer sledu.

Poveljnik predstraže, mlad srbski častnik, kateri se je prejšnji dan junaško boril, se poda k obvezovalnici, kjer so zdravniki celo noč obvezovali ranjence. Med njimi je tudi mnogo njegovih vojakov, katere hoče obiskati, da bi se prepričal, ali so jim rane ozdravljive, ali ne.

Pred častnikom je mali grič, kateri ga loči od obvezovalnice. On postoji, obrnivši svoj pogled na groze polno bojno polje. Včeraj se je bil tukaj hud boj, stotine granat in šrapnel je ubijalo

srbske vojake na tem mestu. Tisoče pušk in bajonetov je bilo naperjenih proti srbskim vojakom, kateri so prišli maščevat Kosovo. Milijone strelav so izbruhale mitraljeze. Danes je vse mirno. Mlake strjene krvi, polomljene puške, deli topov in mitraljez, razrita

hitro izmili in obvezali. Častnik pa dolgo ni povedal, kaj je doživel.

Torej ne samo hrabrost in požrtvovalnost, ampak tudi velikodušnost krasi srbske častnike.

po bitkah → Skoplje.

(Opis mesta in okolice.)

Po zmagi pri Kumanovem je sledil dne 26. oktobra slavnosten vhod kralja Petra v Skoplje, katero mesto so prepustili Turki Srbom skoraj brez boja.

Skoplje leži na rodovitni skopsko-kumanovski ravnini in je središče okroga (vilajeta) istega imena, h kateremu pripada še cela Stara Srbija. Mesto je važno po svoji legi kot trgovsko in vojaško središče.

Skoplje leži ob reki Vardar (na obeh bregovih), ob podnožju dveh velikih planin — Šar-planine in Črne gore. Tam se križa šest velikih cest. Železnica gre na tri strani: proti Solunu, proti Srbiji (Vranja-Niš) in proti Bosni (do Mitrovice). Mesto je oddaljeno od Soluna 230 km, od Kjustendila (v Bolgariji) 130 km, od Vranje (v Srbiji) 85 km.

Vzhodno od Skoplja se razprostira široko Skopsko polje, a zapadno slikovita Vardarska dolina. Na levem bregu reke se vzdiguje strm hrib, obdan s starinskimi trdnjavami, ki pričajo, da je bilo mesto v prejšnjih časih jako važno.

Skoplje šteje danes 31.900 prebivalcev, izmed katerih je okoli 13.000 kristjanov (Srbov in Bolgarov), 15.000 mohamedancev, 1920 ciganov in 800 židov. Ostali prebivalci so raznih narodnosti in raznih ver. V Skoplju živi tudi več sto katoličanov, kateri imajo tam svojo skromno cerkev.

Srbski tabor pred Kumanovem.

zemlja, po kateri leže mrtva trupla onih, ki so se včeraj še upirali pravici, a naposled jih je srbska artilerija porazila. Videti je, kakor bi se sama природа klanjala junaštvu srbske vojske. Tudi orli in črni gavran, kateri se navadno po vsaki bitki pokažejo, da kljujejo še sveže, toplo meso, so bili to jutro mirni, ni bilo slišati njih kavkanja, kakor bi se bali pričeti svoj ostuden posel.

Častnik spet pohiti naprej proti obvezovalnici. Njega ne zanima nič drugega kakor njegovi ranjenci ter bodočnost vojne, za katere slavo se je dosedaj boril in se bode še nadalje. Njega sicer ne bi motilo v njegovem premišljevanju krakanje vran, ne šum orlovskih peruti, on bi se potapljal vseeno v svoje sanje.

Hipno se častnik vznemiri in ozre. Žvižg! En puškin strel mu sfrči mimo glave. To mu raztrese vse misli; začuti, da bi bil res lahko v tem trenutku padel.

Nekoliko korakov pred častnikom leži ranjen turški vojak, kateri je slučajno ostal živ med tolikimi mrtvimi tovariši, pobitimi od srbskih granat. Iz cevi njegove puške se še vleče dim.

V roki pri Turčinu, a ni ga hotel ubiti. Bil je jako hud nad Turkom, vzel mu je puško, jo izpraznil, da ta ne bi mogel več streljati; najraje bi mu pa priložil zaušnico. Turčin mu pokaže globoko rano, prizadeto od srbske granate, ter ga prosi kleče s povzdignjenima rokama pomoči.

Častnik odpusti velikodušno sovražniku, kateri mu je ravno pred par minutami hotel življenje vzeti. Podaja mu puško, da se zamore opirati na njo, a na drugi strani ga podpira sam in ga pelje k obvezovalnici. Veliko zevajočo rano so zdravniki Turčinu

Po bitki pri Kumanovem. Turški topovi.

Glavni del mesta leži ob levem bregu Vardarja. V mestu je mnogo turških džamij in dosti starinskih ostankov, med katerimi so najvažnejši: stari vodovod, ki ga je dal napraviti Justinijan, ter močan starinski zidan most nad reko Vardar.

Skoplje je važno mesto zaradi trgovine in prometa, kajti preko tega tržišča se izvažajo vse, kar se prideluje v celem okraju. Razen železnic, ki razvažajo tamošnje proizvode na tri strani (proti Solunu, Srbiji in Bosni), so važni trgovski poti tudi oni, ki vodijo v Bolgarijo, Tetovo in Štip.

Slovanski prebivalci mesta se pečajo s trgovino, obrtnijo in poljedelstvom.

Sejmi so v Skoplju prav živahni. Okoličani od blizu in od daleč prinašajo na sejem makovo seme (afion), razna žita, sadje in kože.

V Skoplju je stolica srbskega in bolgarskega metropolita. Bolgari imajo tam pedagoško gimnazijo, žensko višjo šolo, nižjo gimnazijo in nekaj ljudskih šol. Srbi tudi ne zaostajajo glede šol za Bolgari v tem mestu, ki ima za nje v bodočnosti še posebno važnost.

Okolica mesta Skoplja je jako krasna. Tam se nahaja mnogo samostanov v najlepših legah.

O zgodovinski važnosti pričajo sledeči podatki:

V starih časih je bilo mesto znano pod imenom Scopia. V rimskem času je bilo razrušeno, a po Justinijanu na novo sezidano. Ob času bolgarskega carja Samuela je bila tukaj nekaj let njegova prestolnica. Tudi bolgarski car Dejan je imel v Skoplju svojo stolico.

Za časa srbskega kralja Dušana je bilo to mesto od Srbov zavzeto. A po kosovski bitki so ga prevzeli Turki in so se tam stalno naselili za dobo več ko 500 let.

V prejšnjih desetletjih je bilo Skoplje važno središče duševne kulture za Bolgare in Srbe, a še važnejše zna postati v bodočnosti za celo osvobojeno južno Slovanstvo.

Zmagonosni vhod srbske vojske v Prištino.

Popoldne 23. oktobra je srbska vojska korakala po hudi borbi skoz Teneško sotesko v mesto Prištino. Poveljnik je bil tam s svojim štabom častno sprejet. Vsi prvaki mesta, tudi odličnejši Turki, so šli z zastavo Srbom nasproti. Višji duhovnik je pozdravil poveljnika in ga imenoval osvoboditelja.

Poveljnik se je zahvalil in naglašal, da Srbija prinaša svobodo vsem, brez razlike vere in narodnosti. Priporočal je največjo slogo. Rekel je, da je vsakemu podaniku Srbije zajamčena popolna svoboda in ravnopravnost. Vsi so ga navdušeno pozdravljali. Od vseh strani so doneli klici: „Živio kralj Peter! Živela Srbija!“

Med potom v Prištino je poveljnik zapovedal, da se opravi na Kosovem, pri Muratovem Tulbetu, kjer sta bila l. 1389. posekana knez Lazar in Miloš Obilič, služba božja v spomin padlim kosovskim junakom.

Poslednja čast na bojnem polju pri Kumanovem.

V Prištini se je istotako pela zahvalna pesem za pridobljeno zmago srbskega orožja, opravljale so se molitve za zdravje srbskega kralja in cele vojske.

V Prištini so bili poskriti Arnavti iz Labskega okraja. Oni niso hoteli orožja oddati. Od časa do časa so se slišali strelji. Arnavti so streljali iz svojih zased na srbske vojake.

Kljub množini došlega vojaštva je vladal v Prištini najlepši red. Nihče ni bil poškodovan; vojaki so pošteno plačevali vse, kar so potrebovali.

Srbi so v Prištini zaplenili veliko pušk, brzostrelnih topov in mnogo razne municije, kakor tudi množino suhara, moke in različnega živeža za ljudi in živino. Vse turške hiše in džamije so bile celi arzenali.

Z zavzetjem Prištine so postali Srbi gospodarji cele Stare Srbije.

Dne 28. oktobra je zavzela ena srbska konjeniška brigada pod poveljništvom kneza Arseno mesto Veles. Turki so zbežali, premagani po ljutem boju proti jugu na Prilep.

Po bitki pri Kumanovem: Bežeča vojska Zeki-paše.

Zavzetje Prizrena.

Ko so zvedeli Turki, stanujoči v Prizrenu, da je padlo Kumanovo in da je zavzeto Skoplje, obrnili so se do srbskih prvakov in do ruskega konzula v Prizrenu ter izrazili željo, predati mesto brez vsakega protivljenja.

Vsled tega je dne 30. oktobra došel v Prizren eskadron srbskih konjenikov in oddelek pehote.

Paša prizrenski je bil utaborjen z 9000 vojaki štiri kilometre južno od Prizrena. On je poslal posredovalca in ponudil predajo orožja. Major Ostojić, poveljnik eskadrona, pa ni mogel sprejeti predaje vojske, ker je razpolagal samo z malim oddelkom.

Med tem je prišel znani Albanec Isa Boljetinac s svojim spremstvom pa je začel spodbujati prebivalce, da se postavijo v bran proti Srbom.

A kmalu so došli večji oddelki srbske vojske, in Boljetinac se je moral umakniti.

Potem je postal Prizren srbski.

Božič v Prizrenu.

Božič se je praznoval to leto v Prizrenu čisto po srbskem običaju. Pred vojsko, korakajočo v mesto, so nosili okinčan „badnjak“.* Ta vhod zmagnosne vojske z „badnjakom“ na čelu je napravil najprijetnejši vtis na prebivalce Prizrena. Vse ljudstvo je šlo radostno vojakom nasproti. Ko so vojaki dospeli na glavni trg pred cerkev, položil je general Janković „badnjak“ na ogenj, a ravnatelj bogoslovja je opravil praznično molitev.

Potem je proglasil general Janković, da je to prvi svoboden sveti večer, ki ga praznuje srbski narod po tolikih vekih v staroslavnem Prizrenu. Voščil je srbski vojski, Prizrenčanom in srbskemu narodu vsele božične praznike. Sklenil je z živio-klici kralju in kraljevskemu domu.

O bitki na Prilepu.

(Po opisu nekega modroslovca belgradskega vseučilišča, kateri se je udeležil kot prostovoljec te bitke.)

V Prilep smo prišli 6. novembra ob treh popoldne. Poslednji turški vojni oddelki so bili pri odstopanju še v mestu, ko smo se bližali. Najprej so korakale v mesto prostovoljniške čete. Tukaj smo se mudili dva dni. Tretji dan, ko je bilo treba korakati dalje, nisem mogel več stati na nogah. Bil sem onemogel. Temu je bilo gotovo vzrok močno prehlajenje. In kako sem se prehladil:

3. novembra smo dospeli na Mukle, planinsko višino nad Prilepom. Visoka je 1480 m. Zavzeli smo en vrh. Na drugem so bili Turki.

Postavljen sem bil na stražo. Tu sem stal od 10. ure predpoldne do 6. ure zvečer — neprestano na dežju in vetru. Nastopi mrak. Poveljnik pride in nas postavi v red po četah. Reče, da imamo izvršiti nočni napad na Turke.

Dež je lil vedno močnejše; po planinah se je vlegla megla. Ko smo se približali turški postojanki, je bil tolik mrak, da sem se držal tovariša za rokav, tavajoč naprej.

Napad se začne. Prve čete počnejo streljati. Vleżemo se na moko zemljo, a dež lije naprej. Puške

* „Badnjak“ je panj, kateri gori na sveti večer vso noč na ognjišču v vsaki hiši. Okoli njega je cela rodbina vso noč budna; torej na budni večer gori „budnik“ ali „badnjak“.

pokajo. Tema je strašna. Bili smo se do desete ure zvečer. Potem smo se spravili nazaj. V pravi smeri so mogli korakati le oni, ki so bili drug poleg drugega; a mnogi so zgrešili pot.

Bože, kako silno je deževalo! — Ko smo dospeli nazaj na svoje mesto, začelo je snežiti. Moja srajca je bila vsa mokra in strašno me je zeblo. To je bila res grozna noč! Obleka je na telesu zmrznila, udje so se gibali v njej kakor v jeklenem oklepu.

Zjutraj je ležal sneg ped visoko. Tedaj me je poslal poveljnik z dvema tovarišema, da ogledujemo, kje se nahaja sovražnik. Opanke na nogah so mi bile zmrznjene, a jaz sem se tresel od mraza.

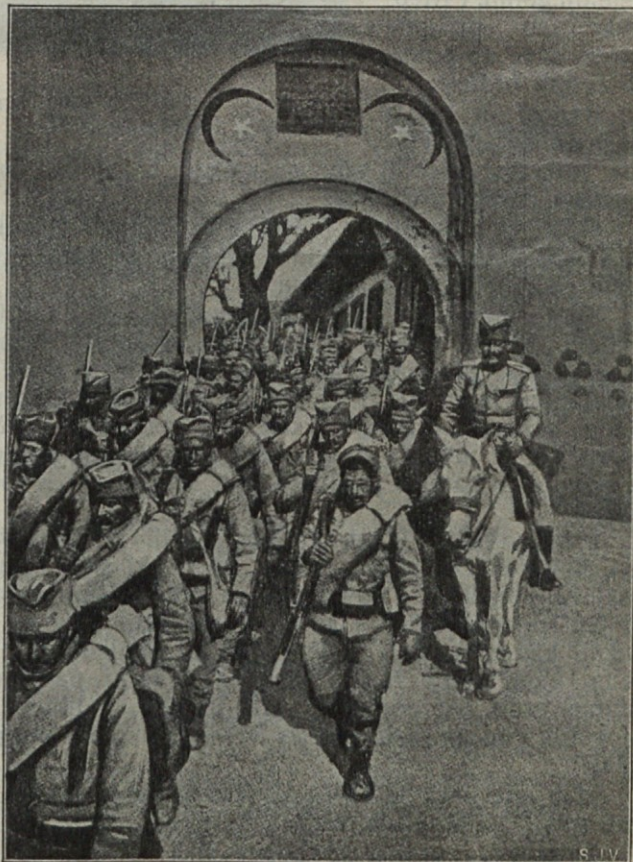
Medtem pride naša vojska. Bilo je 1000 vojakov. Izvršili smo spet napad na Turke. Bil sem s štirimi tovariši kot patrolja levega krila. Vlegli smo se v sneg. Oddal sem nekoliko strellov, kakor tudi moji tovariši. Roke so mi bile otrple; nisem mogel več streljati.

Tedaj pride poveljnik in pove, da se druga četa greje pri ognju, naj gremo tudi mi tja.

O milostljivi Bog, koliko turških strellov je žvižgalo nad mojo glavo! Bilo jih je kakor bučel, kadar rojé.

V tem trenutku pokne turški top. Začne se obupna borba, po kateri prevzame naša vojska turške postojanke.

Še eno noč sem spal na planini, pokriti s snegom. Šele potem, ko je bil Prilep vzet, sem se tam ogrel. Roke pa so mi otekle, dihanje mi je postalo težavno. Tako sem ostal v bolnišnici, kjer ležim že šesti dan.

Srbska vojska koraka v Skoplje.

Daleč sem od doma. Bog ve, kaj nam še prinese usoda. Narodna vojska je meni sveta; osvojevalna vojska bi mi bila zoperna. Glavno je sedaj zmaga, a življenje bo dal Bog.

Na prilepškem pokopališču.

Neki vojak, ki je bil navzoč pri pokopavanju vojakov, padlih v bitki na Prilepu, pripoveduje sledeče:

Blagor onim, kateri so padli v bitki okoli Prilepa. Objokovani so, obžalovani ter spremljani na oni svet z zvoki vojaških tromb in z jeki nekdanjih sužnjev. Ta svečani trenotek, svečanost borbe in objokovanje padlih junakov je povzročilo, da smo tudi mi vojaki postali sočutni nasproti svojim mrtvim tovarišem.

Pokopali smo jih lepo enega poleg drugega. Vrh vsake gomile smo postavili križ, okitili ga s cvetjem ter zagradili pokopališče s plotom, da ne more živina razsuti lepo urejenih gomil. Prilepčanke so prižgale mnogo sveč na gomilah svojih bratov.

Radost in žalost nas je prešinjala v Prilepu zajedno: veselili smo se zmage, a žalovali nad množino padlih tovarišev.

Odšli smo na Bitolj, borili se in zmagali junaško ter s tem dovršili svoj pohod. Vračajoč se nazaj, obiščem pokopališče na Prilepu.

Sveže gomile še stoje, okrašene z novim, svežim cvetjem. Blage, dobre Prilepčanke dohajajo vedno na grobišča, prižgajo tanke svečke, kinčajo križe s pajčolanom in molijo z globokim, žalostnim glasom. Ni jim težavno prihajati vsak dan na pokopališče, katero jim je milo in drago. Žalostno upirajo pogled na gomile, v katerih počivajo njih bratje — osvoboditelji.

I mi vojaki — mi, ki smo gazili po človeški krvi, korakali čez mrtva trupla, mi — ki smo mirno zasajevali bajonete v sovražnikova prsa, nismo mogli pri tem prizoru ostati hladni, — raznežili smo se in plakali kakor ženske. Kdo bi ne bil ganjen pri pogledu, kako stara žena, ogrnjena v žalni pajčolan, objame grob ter poljubuje križ in prst, jadikujoč z žalostnim glasom, kakoršnega še nisem nikdar poprej slišal:

„Oh, oh, boritelj naš!... Tužna tvoja mati!... Sine naš... dobronik naš!...“

Z drugega groba se zopet sliši: „Ubili so te Turki krvoločni. Ubili so te naši petvekovni krvosei!...“

Petdnevna bitka pri Ljulé-Burgásu.

(Po opisu angleškega lista „Times“.)

Ko je bila vzhodna turška armada pri Lozengradu popolnoma premagana, zbežal je glavni del iste proti Bunar-Hisarju; druge turške tolpe so pa pobegnile proti Ljule-Burgasu, Baba-Eskiju in Kara-agaču.

Torej se je turška armada razpršila na vse strani, kakor preplašena piščeta, kadar kokljo zgreše. Kje pa je bil tedaj nje vodja?

Srbi vodijo turške ujetnike v belgradsko trdnjavo.

Glavni poveljnik armade, Mahmud Muhtar-paša, je bil zbežal z vlakom do postaje Čerkez-kjoj. Tam se je malo osvestil in odločil, da se vrne. Zajezdil je konja in se podal v Vizo.

Bolgarske vojske so morale neprenehoma zasledovati begajoče Turke. A to je bilo jako težavno, kajti Turki so bili razpršeni na vse strani. In tako je korakala ena bolgarska brigada proti Bunar-Hisarju, druga proti Inžeklarju, a tretja za hrbtom levega krila. Četrta močna brigada se je napotila proti Kolibam, Kara-agaču in dalje.

A nekoliko manjših oddelkov je bilo poslanih na jugozapad proti Ljule-Burgasu.

Proti Bunar-Hisarju so bili odposlani tudi konjeniki, kateri so povzročili med Turki celo paniko. O tem priča med mnogim drugim sledeča vojna dogodba:

Ko je zvedel načelnik topništva, da so Turki po bunar-hisarski cesti pustili svoje brzostrelne topove v blatu, poslal je do nekega stotnika povelje: „Vzemi oddelek konjeništvá, devet parov topničarskih konjev in izvleči turške topove iz blata, prej ko bi se Turki spomnili in poslali svoje konje po tiste topove!“

Hrabri stotnik je izpolnil to povelje na jako originalen način. On je dobro vedel, da so oni topovi, ki so ostali v blatu bližje Lozengrada, za vedno izgubljeni za Turke; torej se morajo izvleči iz blata oni topovi, katere so Turki bolj daleč pustili, n. pr.

pri Bunar-Hisarju. Zato je jezdil stotnik po cesti do vasi Jeni, ki se nahaja prav blizu Bunar-Hisarja. Tam splaši s svojim spremstvom Turke, vpreže konje pred topove, jih obrne nazaj, in ne plašeč se turških krogel, ki so švigale za njim, pripelje slavno te topove v Lozengrad.

Ob cesti pa so ležala razen topov in municije mnogoštevilna trupla ubitih ljudi in konj. To so neobhodne žrtve vojske. Za nje se nikdo ne zmeni; to nima nobene vrednosti. Le kakšen top ali pa zbežan konj se ceni, ako se more dobiti. Vse drugo je ob vojnem času nekaj — celo malenkostnega.

Ako bi pa ležala tam samo trupla vojakov in konj, z pogled bi nikogar ne žalil. Ampak tam ob cesti in po polju leže tudi trupla starčkov, žen in devojč ter nedolžnih otrok, grozno razmesarjena. Ta pogled dirne v srce, in sveta jeza vzkipi tedaj v človeku, če je postal v vojski še tako hladnokrven. Te grozote so izvršili turški barbari nad mirnimi prebivalci — kristjani.

Dim in smrad se širita daleč okoli.

Tam gori vas; gost dim se ne vzdiguje proti sinjemu nebu, nego pada na grešno zemljo, kjer vpije nedolžna kri ubitih žrtev. V ognju se pekó človeška trupla, kar povzroča nepopisljiv smrad. A nekatera, zlasti otroška trupla, leže okoli: psi, svinje in krokodaj glodajo kosti.

Kar gledamo tukaj z veliko tugo in grozo, to se vrši skoraj ob istem času tudi na raznih drugih balkanskih bojiščih.

Tri dni, od 24. do 26. oktobra, so Bolgari gonili premagane Turke.

Dne 26. oktobra so se Turki osvestili in odločili, postaviti se v bran. Njihov glavni poveljnik je izbral v ta namen črto Bunar-Hisar—Ljule-Burgas.

A da so mogli turški generali „ohrabriti“ svoje vojake, katerim se nič ni ljubilo na tej črti proti Bolgarom nastopiti, so isti generali dali — za primer drugim — postreliti cel bataljon, kateri je bil najbolj plašljiv.

Turki so zavzeli svoje postojanke za reko, ki teče mimo Kara-agača. Ta reka je jako kalna. Tam so si napravili okope, prinesli so tja brezštevilo patron in so se zaščitili s hrastovimi hlodi okoli okopov.

Na kara-agačkih postojankah so imeli Turki početkom boja (dne 29. oktobra) okoli 120.000 vojakov. Toda njihovo topništvo je bilo neznatno, ker so pustili — kakor je zgoraj omenjeno — svoje topove po blatnih cestah. A kje je bilo tedaj njihovo konjenišvo, tega nikdo ni vedel.

Pozneje se je zvedelo, da je 40 eskadronov konjenišva zbežalo v odrinsko trdnjavo.

Dne 27. in 28. oktobra so se bili samo nekateri oddelki levega krila Bolgarov s Turki. Bolgari so jih zagnali v beg proti Bunar-Hisarju.

A dne 29. oktobra se je začela ona petdnevna bitka, ki je trajala do 2. novembra in v kateri se je proslavilo bolgarsko orožje s popolno zmago nad Turki.

Srbska bolnica.

Neki angleški dopisnik v turškem taboru opisuje bitko pri Ljule-Burgasu podrobno. Iz njegovega opisa opisujemo sledeče važnejše podatke:

Dne 30. oktobra je vstal Abdulah-paša prav zgodaj, zbravši precej svoj generalni štab okoli sebe. Mi smo prenočili prav slabo v vasi Sakiskjoj. Bil je hud mraz, kar je še bolj zvišalo našo lakoto, a nismo imeli česa prigrizniti. Častniki in vojaki so bili tudi lačni; a s praznim želodcem se ne gre lahko na delo — kamo-li v boj.* Pa ni bilo samo pomanjkanje hrane, nego topništvu je primanjkovalo tudi municije. Tako je bilo verjetno, da se turška vojska ne bo mogla držati nasproti bolgarski moči.

Okolo 8. ure zjutraj so začeli bolgarski topovi grmeti po celi vrsti od Ljule-Burgasa do Karakarlija. Grmenje je bilo strašno. To se je nadaljevalo cele ure, in točnost Bolgarov pri streljanju je bila čudna.

Abdulah-paša je razumel, da imajo Bolgari namen, levo krilo njegove armade pobiti. Zato je napadel z vso močjo nasprotno krilo Bolgarov.

Turška pehota je napadla s tako surovostjo, da se je moglo za trenotek misliti, da se bo zmaga na njeno stran obrnila. A ko so se turške tolpe name-nile, naskočiti bolgarske oddelke, prišle so zopet pod strašen ogenj iz bolgarskih topov in pušk ter bile primorane, podati se v beg v največjem neredu.

* Bolgarski pregovor pravi: „Gladna mečka horó ne igráje“, t. j. lačen medved ne pleše koló.

Na drugih točkah so tudi prišle turške tolpe okoli dveh popoldne v jako kritičen položaj. Kavalerija Sali-paše ni mogla ustaviti zmagonosnega pohoda bolgarskih vojsk, katere so bile že zapustile svoje okope in so gonile turške tolpe pred sabo.

Na levo krilo je prišla vest, da je Mahmud-Muhtar-paša premagal protivnika in da pride popoldne na pomoč.

A ta vest se ni uresničila. Vsi so gledali v smer, od koder bi imela priti težko pričakovana pomoč. Pa zaman so bile vse nade.

Na severo-vzhodu se je nadaljevala bitka prav besno. Bolgari so dobili krepko in svežo pomoč proti II. zboru, kateremu je poveljeval Mahmud-Muhtar-paša.

„Jaz nikdar nisem čul“ — piše angleški dopisnik — „tako strašnega grmenja topov, kakor v tej bitki. Mahmud je bil zbral vse topove, in zdelo se je, da je turških topov večje število kot bolgarskih. A to Turkom ni nič pomagalo. Bolgarsko topništvo je streljalo tako brzo in je nadkrililo turško tako močno, da se mora vsakdo čuditi.

Ob treh popoldne je bilo očitno, da je napadanje Mahmudovo prenehalo in da je on primoran odstopiti.

Kar se tiče Abdulah-paše, kateri je imel zapovedovati armadi, razporejeni na 50 km po dolgem, priznati se mora, da je bila njegova naloga jako težka. Da bi zvedel, kaj se godi po tej dolgi črti, posluševal se je samo častnikov-ordonanc. On ni imel na razpolago niti ene telegrafne ali telefonske žice; tudi je bil brez zveze z glavnim stanom. O kakem zrakoplovu ni bilo niti govora.

Prišlo je poslednje dejstvo. Ob treh popoldne je bil Mahmud Muhtar-paša prisiljen odstopiti. On je bil s svojim štabom vred prepričan, da je njegov položaj brezupen. Bilo je očitno, da je bitka izgubljena.

Ob 7. uri zvečer je bil položaj na turški strani sledeč: levo krilo je bilo popolnoma zlomljeno. Drugi

zbor se je še sicer držal, a ni mogel ničesar podvzeti. Proti koncu je tudi desno krilo (tretji zbor) bilo silno potolčeno. A tudi položaj Bolgarov ni bil jako ugoden; morali so pomagati levemu krilu, da prežene Mahmudov zbor.

Turki so vedeli, ako bi znova napadli Bolgare, bi se morali ojačiti. Zato je dal Abdulah-paša zapoved drugemu zboru, da se povrne.

Turški vojaki, vsi zmedeni, so se vlekli še enkrat nazaj po zemlji, ki je bila pokrita s trupli njihovih tovarišev. A čim so videli, da strelja proti njim bolgarsko topništvo, začeli so se umikati in kmalu so udarili v splošen beg.

Zaman so se trudili poveljniki, jih zadržati. Pomoči ni bilo od nikoder.

Naposled se je vendar posrečilo, bežeče zadržati in jih urediti v vrste. Bili so se do temne noči.

A bitka je bila izgubljena za Turke.

Turška vojska je imela tukaj mnogo žrtev. Posebno je padlo mnogo častnikov, in to najmlajših in najinteligentnejših.

Zmaga Bolgarov dne 31. oktobra. Po noči je vsa turška vojska razen težko ranjenih odšla v Sakiskjoj. Ob 6. uri zjutraj je začelo grmeti bolgarsko topništvo. Po cesti in po polju je bila videti ogromna tolpa Turkov, ki so bežali pred sovražnikom; bilo je mnogo ranjenih, ki so se komaj naprej vlekli; bile so videti razne kočije in priprostori vozovi; tu pa tam je blodila kaka baterija, vmes so letali konji brez gospodarjev. V obče je bila to grozna slika razbite armade.

Od Sakiskjoja do Čorlu je polje valovito. Tu pa tam je kaka vas. Pota se vijejo sem ter tja. Vsa so bila tedaj prenapolnjena z begunci.

Za nami se je čula huda kanonada. Granate so se razpokale vse bliže in bliže bežeče armade. Čulo se je tudi streljanje pušk.

Potem se je pa obrnilo neredno umikanje v celó obupen beg. Prizorov, ki so se tedaj pojavljali, ni

mogoče opisati. Cele divizije in brigade so se razmešale, nikdo ni vedel več, kdo je višji, kdo nižji. Najbolj vzadi so bili ostali oslabljeni, bolni in ranjeni. Na tisoče ranjenih se je mučilo, da bi, naslanjajoč se na svoje tovariše, šli naprej, a padali so drug na drugega. Od nobene strani jim ni bilo pomoči, kajti število zdravih je bilo jako nezadostno.

Cele tri dni vsi ti ljudje niso dobili ničesar jesti, a nekateri so gladovali še dalje časa. Kaj takega more samo krepk Turke v svojem poldivjem stanju vzdržati.

Čim dalje so se bežeče tolpe oddaljevale od bojnega polja,

Bolgarska zmaga nad Turki pri Ljulé-Burgásu.

tem strašnejši je postajal prizor, kajti število ranjencev je postajalo vedno večje; a mnogi od njih so umirali na potu, ne da bi tugovali, stokali ali preklinjali one, ki so bili vzrok njihove nesreče.

Ko je kateri izmed ranjenih začel umirati, postali so za malo časa njegovi tovariši, dokler je izdihnil. A potem so vrgli nekaj prsti na njegovo truplo. Večina trupel je pa ostala nepokopana ob cesti ali sredi polja.

Med bežečimi se je redko videl kak častnik. Turška armada je že početkom vojske štela premalo častnikov. A v sedanjih bitkah jih je padlo toliko, da so celi bataljoni ostali brez vsakega častnika.

Po potu je prišla bežečim nasproti sveža turška vojska od Čorlu. Ona je bila namenjena v pomoč vojskujoči se armadi, a ni nič vedela o velikem porazu iste. Ko je pa nova vojska izvedela, kaj se je zgodilo, obrnila se je tudi ta nazaj v beg skupno s pobito armado.

Čim so prišle turške tolpe do kake vasi, vdrle so v hiše in pograbile vse, s čimur bi si mogle lakoto potolažiti.

Bilo je tudi veliko pomanjkanje pitne vode, kajti vsi izvirki in potoki so se vsled vozov, konj in volov, ki so prešli preko njih, izpremenili v blatne mlakuže; a taka voda seveda ni za pijačo.

Od 6. ure zjutraj do 10. ure zvečer si na begu nikdo ni oddahnil.

Sredi pota je bil neki hribček, raz katerega se je mogla pregledati cela okolica. Vse ceste in pota so bila prenapolnjena z mrtvimi konji, voli in človeškimi trupli, polomljenimi vozovi, ranjenci itd. Vse je bežalo proti Čorlu. Bilo je najmanj 50.000 ljudi. Kaj bodo tam? — Gladovali bodo še naprej in umirali vsled gladu in sovražnikovih krogelj.

* * *

Bitke pri Ljule-Burgasu se je udeležilo z obeh strani okoli 400.000 mož.

Potem, ko so Bolgari prevzeli Bunár-Hisár, mesto ležeče med Lozengradom in Vizo, ob ravni cesti od Lozengrada na Carigrad, je glavni turški poveljnik Nazim paša osredotočil glavno armado okoli Ljule-Burgasa. Desno krilo njegove armade se je razprostiralo do mest Saraja in Strandže. Levo krilo je bilo pomaknjeno na jug do mesta Rodosto in do sela Muratlij.

Rezerva turške armade je zasedla mesto Čorlu ob železniški progi. Celi redovi turških postojank so se razprostirali od Črnega do Mramornega morja.

Bolgari so napadli turške postojanke.

Turki so se borili jako pogumno. Bitka je trajala do srede z negotovimi uspehi; ni se vedelo, katera stranka bo bode zdržala. Končno so Turki začeli odstopati na celi črti. Bolgari so zavzeli postajo Muratlij, katera se nahaja med Ljule-Burgasom in Čorlu.

Turška vojska je napela svoje poslednje moči ter se zedinila z rezervo pri Čorlu, katera je dospela iz Carigrada, broječa 50.000 Azijatcev.

Cela vrsta bojev se je bila okoli Strandže in Čorlu ter po visočinah okoli Rodosto, pri onem pristanišču, kjer so Turki izkrcevali svoje azijske vojake.

Beg Turkov od Ljulé-Burgása.

Desno turško krilo je poskusilo obkoliti Bolgare. Šefket paša je izkrcal v Midiji 20.000 vojakov ter se napotil ž njimi proti Vizi. Srečal se je z bolgarsko armado pod poveljstvom generala Kutinčeva.

Turki so bili popolnoma poraženi. Ne vé se, če so zbežali nazaj na parobrode, ali proti Čataldži.

Pri Kara-agaču se je Turkom posrečilo vreči predstraže nazaj. Drugi dan zarana so Bolgari napadli desno krilo turške vojske na črti Adži-kjoj do visočine Monastir-dag.

Prve turške vrste so bile odbite po sedmih napadih, ki so bili izvršeni z nepopisnim pogumom.

Ves dan so se ponavljali grozni boji, dokler ni nastal v turški armadi popolen nered in zmešnjava.

V tem trenutku napade bolgarsko desno krilo Turke na črti Baba-eski—Ljule-Burgas ter izžene dušmane iz sel, katera so razvrščena ob bregu reke Erkene do Ljule-Burgasa.

Bolgarska pehota, podpirana od topničarstva, je zavzemala z burno naglico turške postojanke z napadom „na nož“.

Pogum bolgarske vojske je bil nepopisen.

Iz daljave 400 metrov so se zaganjali Bolgari na sovražnika „na nož“, ne da bi pri tem prenehali streljati. Častniki niso mogli zadrževati svojega moštva.

Neki polk, kateri še ni prišel do vojne črte — bil je namreč namenjen za rezervo — se zažene na so-

vražnika z gromkim „hura“. Vojaki niso hoteli slušati častnika, kateri jih je opominjal, naj se ustavijo.

Isti duh navdušenja je navdajal tudi peti zbor rezervnikov, ki so bili odšli na bojno polje, oblečeni v navadno obleko; samo puška, nož in patroni so jim bili podeljeni.

Bolgarski generali, ko so videli ta pogum v svoji armadi, niso hoteli več moštva zadrževati za pravilen boj, nego so se zadovoljili s tem, da ga vodijo.

Bitke pri Ljule-Burgasu in Bunar-Hisarju so bile častne za Bolgare.

Po dvanajdnem begu se je skrila turška vojska v čataldžanske postojanke.

Načrt bolgarskega generalnega štaba, uničiti popolnoma vzhodno turško armado, se je posrečil, čeprav se je Nazim paša tako trdovratno branil.

Turške zgube so bile ogromne: zgubili so v tej petdnevni bitki 40.000 ubitih in ranjenih. Pot za njihovim umikanjem je bila posejana z mrtveci in orožjem, katero so bežeči Turki proč metali. Porazeni in bežeči turški vojaki so požgali vsa sela in pomorili vse ljudi, na katere so naleteli.

Bolgari so ujeli par tisoč Turkov, zaplenili mnogo topov in pušk, kakor tudi en vlak poln municije.

Vojaški pogum in bratstvo.

Bilo je dne 29. oktobra, ko so se bliji ljuti boji okoli Ljulé-Burgasa. Tam se je dogodil ginljiv prizor, pri katerem so Bolgari pokazali veliko hrabrost in železno voljo.

Bolgarski armadi nasproti je stala po številu trikrat večja turška armada. Dano je bilo povelje, naj določeni oddelek bolgarskih vojakov zaradi manevriranja počasi odstopa, da zavzame vzadi boljše strateško pozicijo. To se je vršilo točno po povelju: umikali so se previdno, a pri tem še sekali Turke in jim prizadevali velike zgube.

Klanje kristjanov od podivjanih Turkov.

Tega umikanja se je udeležil tudi 31. Silistrenski polk. Bolgari so med umikanjem bili tako previdni, da so mogli še svoje ranjence s seboj jemati.

Naenkrat se spusti na bolgarske vojake eskadron turških konjikov.

Bolgari se tega ne prestrašijo, ampak se junaški uprejo. Z dobrim streljanjem in moško hladno krvjo pobijejo iz sedel veliko število turških konjenikov. Proti ostalim naredé močno steno „nožev“ (bodali), na katera so se natikali konji; drugo steno za njimi pa so delali strelci, ki so streljali konjike.

Trenotek je bil nevaren, a delo junaško.

Ako bi se bila stena nožev malo potresla ali celo probila, tedaj bi bolgarskim vojakom pretila velika nevarnost, da bodo vsi posekani od turških sabelj. A vsled železne volje bolgarskih vojakov, vsled njihove neustrašljivosti in odločnosti, tudi umreti, ako ni drugače, — se je moral turški eskadron konjikov umakniti ter je bil na pol uničen. Prednje vrste so bile pokrite z razparanimi konji in ubitimi konjiki.

Ostali del turškega eskadrona je zbežal v neredu. Med tem so opazili nekateri turški konjiki na tleh ležečega ranjenega bolgarskega stotnika Zlatkova.

Turški konjiki so planili nanj ter ga vzdignili z namenom, da bi ga odnesli in pokazali svojim tovarišem kot ujetnika, a potem so ga brzkone hoteli ubiti.

Stotnik Zlatkov od 31. Silistrenskega polka je mogel izprevideti žalostno usodo, ki ga čaka, pa se je obrnil s prosečim glasom k svojim vojakom:

„Bratje!... kje ste me pustili!“

Ko so vojaki videli, da je njihov stotnik še živ in prosi za pomoč, zakipi v njih prsih gnjev in pogum. V trenutku se postavijo znova v bran in se spuste pod vodstvom desetnika Atanasa Katrandžijeva med turške konjike, kateri so ravno skušali spraviti na konja ranjenega stotnika, da bi ž njim zbežali.

Bolgarski vojaki si prebijejo pot do svojega stotnika in začnejo brzo streljati. Prve vrste skušajo pobiti s svojimi bodali konje, a ostali s njimi streljajo na konjike. Na bolgarski strani je padlo mnogo žrtev, — toda stotnik Zlatkov je bil rešen!

Stotnika so spravili v lazaret, kjer je potem skoraj ozdravel. A desetnik Katrandžijev je bil zaradi svoje hrabrosti povišan za podčastnika.

Vsem vojakom pa, kateri so se udeležili tega boja in pomagali rešiti stotnika, je bila od višjega poveljnika izjavljena zahvala in posebna pohvala.

Ta resnična dogodba priča, kakšna požrtvovalnost, kakšna vzajemnost in kako goreča bratska ljubezen vlada v bolgarski armadi. Tako in samo tako se zmaguje!

Vsi so za enega, eden za vse.

* * *

Še drug zgled posebne hrabrosti je pokazal isti Atanas Katrandžijev s tremi svojimi tovariši na železnici, ki vodi iz Carigrada proti Odrinu. Ta junaški čin mu je donesel ne samo slavo, ampak tudi veliko gmotno korist, kakor priča sledeča dogodba:

Pri čudovito naglem prodiranju Bolgarov iz Lozengrada proti Ljulé-Burgasu je prva bolgarska predstraža zadela na turški vojaški vlak, namenjen v Odrin, a vračajoč se nazaj proti Carigradu, ker je bila progga blizu Odrina že od Bolgarov zasedena. Turški vlak, ki je hotel ubežati nazaj proti Carigradu,

je imel tri lokomotive, okoli dvesto vagonov, vozil je 84 topov in veliko zalogo municije; vse skupaj je bilo vredno približno eden milijon frankov. Stotnik, poveljnik bolgarske predstraže, zakliče: „Štirje možje, ki se javijo prostovoljno, in mi zadržite vlak, dobijo za nagrado del plena.“ Takoj se oglasi *Katrandžijev* s tremi drugimi previdnimi vojaki. Štirje bolgarski junaki se tiho priplazijo na železniški tir, odvijajo vijake pri železniških tračnicah, katere pusté na svojem mestu, da Turki ne bi opazili, da je železniški tir razdrt. Bolgarski junaki ostanejo hladnokrvno ob tiru, kajti če bi zbežali, bi zbudili pozornost turškega strojevodja, ki bi vlak lahko še o pravem času ustavil. Komaj je delo dobro dovršeno, že pridrvi turški vlak, skoči s tira in obtiči. Turki so uganili, kdo jim je povzročil to nesrečo; precej se vsuje iz vagonov na štiri bolgarske junake gost dež iz turških pušk. Dva sta zbežala. *Katrandžijev* je tudi ušel, dasi je zadobil več ran. Eden je padel. Komaj so se Turki zavedli, že so prihitele bolgarske predstraže, premagale turške vojake, ki so stražili vlak, in se polastile celega vlaka. *Katrandžijev* je dobil od bolgarske vlade 27.000 frankov nagrade, kakor je poprej obljubil njegov stotnik.

Vojaški bobnar z odrezanima rokama.

Med bitko pri *Ljulé-Burgasu* so ujeli Turki nekoliko bolgarskih konjenikov, kateri so bili na patrolji. Zaklali so vse po redu, ko so jih poprej še grozno razmrcvarili. Samo enega dvajsetletnega bobnarja so pustili ležečega na svojem mestu, misleči, da je mrtev. Bil je to lep, močan dečko, kateri se je prej boril proti njim kakor lev. Turški vojaki planejo nanj kot zverina, pikajo ga z bodali, iztaknejo mu eno oko, razparajo mu trebuh in mu kot vrhunec grozovitosti — odrežejo obe roki. Potem pa mu slečejo obleko in zbeže na vse kraje.

Komaj so odšli, se vzpne izmučeni bobnar z veliko težavo na kolena. Strpjena kri mu je zadelala grozne rane. Vendar se preplazi v teh strašnih mukah po laktih in kolenih, vlečoč se po kozjih stezah, proti onemu kraju, kjer je mislil najti svoje tovariše. Ta nesrečnik je namreč hotel z vso človeško močjo, ki mu je še preostala, izpolniti povelje kot edini, ki je ostal živ med odposlanimi na patroljo.

Turki so mu bili pustili boben, a on ga je nesel s seboj — med zobmi. A ko je padel vsled onemoglosti, je vzel boben med svoje okrvavljene in pohabljene lakte.

In udaril je s svojimi lakti! Bil je boben, kakor in kolikor je pač mogel, izzivajoč iz kože dolge enostavne glasove, katere so drugi konjeniki, njegovi tovariši, zaslišali. Priletijo mu na pomoč. Vzdignejo umirajočega, obvežejo mu rane, kolikor morejo, in ga odnesejo na rokah ter položijo na neko odejo. V kratkem pride na to mesto bolgarski častnik, kateri je zvedel, kaj se je zgodilo.

„Turki“ ... rekel je polmrtvi bobnar z zamolklim glasom.

„Kje so pa?“ vpraša častnik.

„Osem kilometrov od tod ... dva polka ... topovi ... na jug ...“

„A koliko je bilo vas?“

„Dvanajst!“

„A koliko je bilo Turkov tedaj, ko so vas obkolili?“

„Sto.“

Častnik sname čepico raz glavo ter se pripogne nad umirajočega vojaka pa reče:

„Mi se bomo zaradi tebe maščevali ... Ali si prepričan, da je resnično, kar govoriš?“

„Da,“ izhrka vojak.

„Ti si junak. Kako ti je ime? Povej mi svoje ime!“ veli častnik, a zaman čaka na odgovor.

Junak je izdahnul.

Tako nikdo ne bode mogel zvedeti imena tega bobnarja z odrezanima rokama. On bo ostal neznan junak. Poslednje besedo je povedal, kakor mu velja služba ...

A častnik, na kolenih pred njim in gologlav, je stavil dotično vprašanje — že mrtvemu truplu ...

Stotnik Zabranski.

To se je zgodilo v bitki pri *Lozengradu*. Sovražnik odstopa. Prvo obzidje je zrušeno, odpira se pot v reduto. Hripave trombe, mali bobni, močni piski dajejo zapoved za naskok ... „Hura! hura!“ — bataljoni se zaženo — „na nož!“

Stotnik *Zabranski* dobi povelje, da prične nastopati. On stopi na čelo enemu oddelku in spodbode konja. V trenutku se zvali njegov konj na zemljo, ubit od turške granate. Stotnik skoči po koncu, pobere sabljo, izvleče samokres ter leti naprej in zopet prevzame poveljstvo.

On si napravi s silo prostor in ... groza! Nad bolgarskimi vojaki zapeše in se razpoči turška granata. Stotnik, zadet, pade na kolena. Spodnja čeljust, grozno razbita, mu visi kakor krvava cunjka po prsih.

On vstane. Ne more več dajati povelja z besedo, le z roko kaže na reduto, katero je treba prevzeti. Stotnik hiti naprej, pritiskajoč z ruto strašno rano, hoteč zaglušiti boleost, katero mu rana povzroča.

S sabljo v roki, okrvavljen, vzvišen nad vse, koraka stotnik naprej, on hoče biti prvi.

Ne! Kroglja mu prebije stegno. On omahne na tla. Vzdignejo ga. Opirajoč se na vojaka, zopet napada z drugimi ...

Ko je naposled omagal, mu gromoviti „hura“ naznani, da je zaplapolala bolgarska trobojnica na lozengradskem obzidju. Na nosilki, sestavljeni iz turškega kopja, odneso njegovi vojaki stotnika v bolnico — nezavestnega, okrvavljenega, polmrtvega, a zmagovalca.

Nazim paša,
turški vojni minister in vrhovni poveljnik.

Osvobojenje Bitolja.

O imenu tega važnega in v krasnem predelu ležečega mesta naj omenim sledeče:

„Bitolj“ je istega korena kakor obitelj (rod-bina), a pomeni s pridevnikom „sveta obitelj“ — samostansko družbo: očete in brate, živeče kot ena rodbina skupaj v samostanu. V bližnji in daljni okolici mesta je mnogo samostanov; zato so mu tudi Grki dali ime „Monastir“ (kar pomeni samostan). In s tem se strinja ime Bitolj, kakor pravijo Srbi, ali Bitolja, kakor ga imenujejo Bolgari.

19. november je bil zgodovinski dan za prebivalce mesta Bitolja. Tega dne je bilo tam uničeno turško gospodarstvo in mesto zavzeto od srbske vojske. Ta dan bo ostal v spominu onim kristjanom kot dan odrešenja iz turške sužnjosti.

Že v drugi polovici meseca oktobra je v Bitolju nastopil občen strah. Iz početka so prebivalci pričakovali, da zavzame grška vojska mesto. A Grki so se z vso močjo vrgli proti Solunu. Od severa se je pa začela približevati srbska vojska. Dne 19. novembra so Srbi potolkli Turke pri Alincih, na potu proti Prilepu, 30 km severozapadno od Bitolja.

A sledečega dne se je že bitoljski valija (upravnik ali glavar) obrnil do ruskega konzula Kohmanskega s prošnjo za varstvo in pokroviteljstvo v tem slučaju, ako bodo Srbi mesto zavzeli. Konzul mu je odgovoril, da bi pretiła samo tedaj nevarnost maščevanja, ako bi mestna oblast izvršila kako okrutnost nad prebivalci kristjani. A ker se do sedaj v Bitolju ni kaj takega zgodilo, je konzul obljubil, da bo naznanil tisti armadi, ki bo Bitolj prevzela, da so se mestne oblasti, kakor tudi valija, obnašale pravično nasproti prebivalcem.

Dne 8. novembra se je bila predala turška armada pod poveljništvom Taksim-paše Grkom pri Solunu; tedaj je grški armadi bilo mogoče, obrniti se nazaj proti Bitolju. V tem slučaju bi bili prišli Turki pri Bitolju med dva sovražna tabora ali med dva ognja. Da bi si pa Turki zavarovali pot za odstop preko Lerina, kamor se je že bila napotila grška vojska, odposlali so 12. in 13. novembra en del svoje armade iz Bitolja v Lerin.

Dne 14. novembra se je začel boj med srbsko in turško armado v dolini Črne reke v bitoljski okolici.

Bitka pri Črni reki.

Ker nam zavoljo pomanjkanja prostora ni mogoče opisati vseh znamenitih bojov in slavnih srbskih zmag pri Bitolju, naj podam en prizor iz boja pri Črni reki, posnet po opisu srbskega stotnika Džukiča (v „Slovencu“):

„Bilo je 18. novembra, t. j. drugega dne bitoljske bitke. Na levem krilu naše armade pri napadu na Bitolj je stala donavska divizija. Imela je nalogo, obrniti na sebe čim večjo pozornost Turkov, da bi se tako olajšalo napredovanje desnega krila. Na levem krilu divizije stoječi 7. polk je dobil najtežjo nalogo, kakoršno pozna vojaška veda in taktika: imel je namreč izvršiti prehod preko Črne reke pri vasi Novaku ter zavzeti Čeprikso na drugi (desni) strani reke.

Ta prehod je vodil proti krajnemu desnemu krilu turške vojske ter se je s tem nastopom hotelo preprečiti njeno odstopanje proti Lerinu. Zato so Turki posvetili posebno pozornost temu prehodu ter ga branili z enim polkom pehote, z divizijo topništva in z mitralješkim oddelkom.

Bolgarska dobrotelost napram turškim ujetnikom.

Črna reka ima na tem mestu devet rogov, izmed katerih so nekateri globoki 2 do 4 metre. Tega dne je bila voda preplavila vse obali, tako da je iz devetih rogov postala ena reka, široka 1800 metrov. Nasip je vodil preko devet mostov. Od vasi Novaka do reke je velikansko močvirje. Celo bojišče je bilo popolna ravnina brez najmanjše zaslombe.

Prehod preko teh mostov je bil podoben odprti soteski; takšna vojaška operacija je v taktiki znana kot najtežavnejša.

Dne 17. novembra je bil 7. polk dospel do vasi Novaka. Tukaj ga je skoraj decimiralo turško topništvo s svojim ognjem. Prvi bataljon 7. polka je prišel do prvega mosta, kjer je ves dan poskušal vsaj nekaj mož spraviti preko mosta. A ni se posrečilo; čim se je namreč pokazal kak vojak na prvem mostu, precej je padel, zadet s kroglo iz puške ali mitraljeze.

Cela bitka na tem krilu se je osredotočila na dvoboj med našo topniško divizijo z dvema velikima topoma in turškimi baterijami, katere so imele ne-

navadno dobro pozicijo. Čim se je pojavila naša pehota, začele so turške baterije na njo strašno streljati.

Dne 18. novembra okoli desete ure predpoldne je prišlo povelje od divizijskega poveljnika, da mora 7. polk zavzeti vas Čeprikso, ne glede na žrtve — za vsako ceno.

Ker je bilo celo nemogoče iti na levo ali desno po nasipu, zapovedano je bilo, da se nastopanje vrši v kolonah po pet vojakov v eni vrsti (tolika je bila širina pota), a da bode vrsta od vrste oddaljena po 30 do 40 korakov.

Kadarkoli se je ena vrsta podala naprej, prekrižali so se vsi vojaki, dobro vedoč, da gredo v gotovo smrt. Zaslombe ni bilo nobene, a ustaviti se niso smeli.

Ko je prva vrsta dospela blizu tretjega mosta, začel se je takšen ogenj iz turških topov, mitraljez in pušk, kakor da bi prihajal iz pekla. Potem je naše topništvo začelo strahovito streljati na turške baterije, mitraljeze in pešce, da bi tako zaščitilo napredovanje naše pehote. Nebo se je treslo od strašnega bučanja večjih in manjših topov, ki so dajali osnovni glas smrtni glasbi mitraljez in pušk. Nastala je divja zmešnjava in pokazal se je pravi pekel.

Težko je opisati veličanstveno, valovom podobno gibanje naših vojakov v tej strahoviti burji, katera je ves zrak pretresala. Čudno je bilo

videti, kako so vojaki korakali pogumno naprej pod dežjem sovražnikovih granat, šrapnel in krogel iz mitraljez in pušk! Vsak opis, kateri bi resnično predstavil nastopanje srbskih vojakov, bi se smatral za pesniško domišljijo. To niso bili vojaki, nego hladni stroji.

Takšna je bila bitka na levem krilu. A ne manj huda je bila na desnem in v središču. Črna reka bi pač zanaprej zaradi obilo prelite krvi zaslužila ime rdeča ali krvava.

Žal, da ne preostaje prostora za opisovanje vseh bitk pri Bitolju. Le toliko bodi rečeno, da se morajo te bitke prištevati najznamenitejšim v celi balkanski vojski. Žrtve Srbov se brojijo na tisoče. A zmaga njihova je bila sijajna na celi črti.

* * *

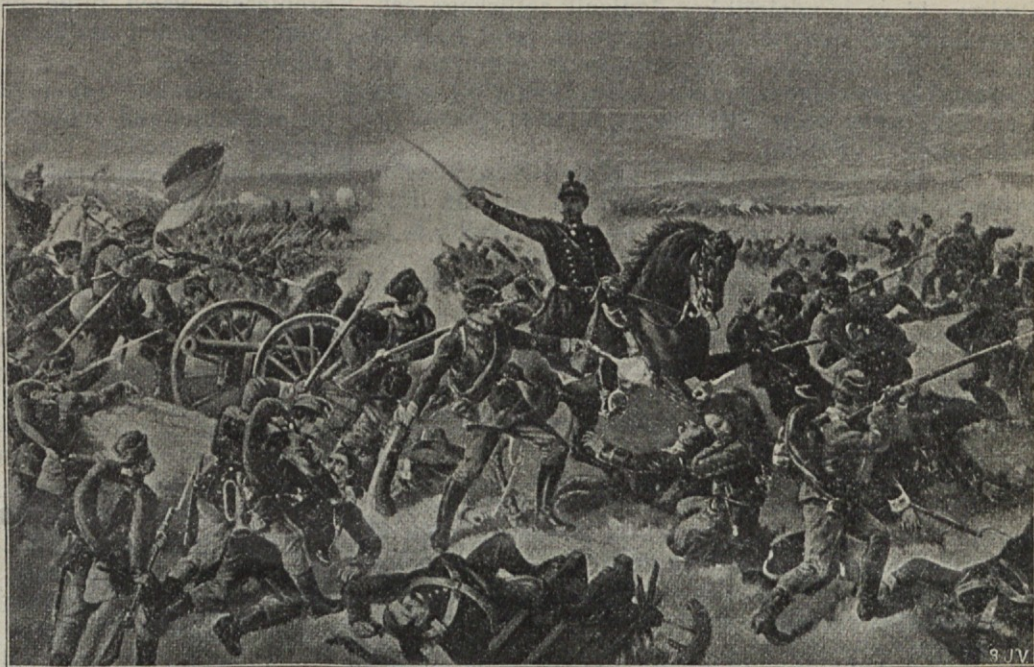
Dne 18. novembra so Srbi torej Turke popolnoma premagali. Proti večeru so Turki zbežali iz Bitolja. Nastopila je noč. Pravijo, da je bilo celo noč vse tiho in mirno po mestu; ni se čul niti glas niti šum. Nikjer se ni pokazala luč, ni se zakuril ogenj; zdelo se je, kakor da bi bilo vse mesto izmrlo. Poskrili in potajili so se po hišah kakor Turki, tako tudi kristjani, ker so se drug drugega plašili, da ne bi bili napadeni.

Koledar 1914.

Na vse zgodaj, dne 19. novembra, ko so se bitoljski kristjani prepričali, da v mestu in okolici ni več turških vojakov in da se približuje mestu srbska vojska, zbudila se je med njimi velika radost.

Prišel je težko pričakovani trenotek, ko so začeli srbski vojaki korakati v mesto. Radost in navdušenost kristjanov je prikopela tačas do vrha. Vse je šlo hrabri srbski vojski nasproti in jo pozdravljalo z viharnimi, radostnimi vzkliki. Ljudje, ki so bili sicer med seboj neznani, so se po ulicah objemali in se pozdravljali s starim krščanskim pozdravom: „Hristos vozkré“, t. j. Kristus je vstal.

In zares, to je bil slaven dan, dan osvobojenja

Srbska zmaga nad Turki pri Bitolju.

iz petstoletne sužnosti, dan vstajenja za kristjane v tem mestu.

Srbi so kmalu napravili popoln red v mestu.

Valija, ki se je toliko bal za svoje življenje, je ostal nedotaknjen; še zmenil se ni nikdo za njegovo osebo. Niso ga niti ujeli, niti zastražili. Končno se je valija obrnil do ruskega konzula s prošnjo, da bi mu pojasnil, kakšen je prav za prav njegov položaj.

Konzul je posredoval, da je srbski prestolonaslednik Aleksander, ki je prišel na čelu srbske armade v Bitolj, sprejel v avdijenci turškega valijo ter mu naznanil, da je popolnoma svoboden in da more s svojo upravo in s svojimi uradniki svobodno iti, kamor hoče.

Srbi so uvedli novo upravo s svojim uradniškim osebjem. Sedaj je zavladal nov lep red po mestu, in začelo se je med bitoljskimi kristjani novo življenje.

Protiv Solunu.

Pri zasedanju Makedonije je igrala veliko ulogo VII. Rilska divizija, ki je bila razdeljena na tri brigade. Prva brigada, pod poveljstvom polkovnika Mitova, je korakala čez Kočane, štip, Dojran — Solun. Druga brigada, pod poveljstvom polkovnika Či-

lingirova je imela sledečo pot: Carjevo selo, Pehčevo, Petrič, Kukuš — Solun. Tretja brigada, pod poveljstvom generala Georgijeva, je imela sledečo pot: Gornja-Džumaja, Melnik, Demir-Hisar, Seres — Solun.

Pohod od Džumaje do Soluna (200 kilometrov) je bil izvršen v 22 dnevih. V tem času so se borili bolgarski vojaki sedemkrat s Turki. Poslednja bitka je bila v Ajvatovi blizu Soluna.

Korakanje te divizije je bilo silno težavno. Mnogokrat so morali vojaki nositi na ramah topove čez strmine. Dež je lil neprestano. A vse težave so prenesli mladi in čvrsti bolgarski vitezi potrpežljivo, povsod so se borili junaško.

Vse to je opisal bolgarski državni poslanec Jurij Pejev, ki se je udeležil kot dopisnik sofijskega časnika „Mir“ pri generalnem štabu vojne proti Turkom, in to v oni diviziji, ki je zmagovito prodirala od Kjustendila (v jugozapadnem kotu Bolgarije) preko Carjevega sela proti Pehčevemu, Vladimirovemu in dalje proti — Solunu.

Ker je g. Pejev poseben prijatelj Slovencev in prihaja večkrat na letovišče na Bled ter ima dosti znancev v Ljubljani in drugod po Slovenskem, je za nas njegovo opisovanje posebno zanimivo.

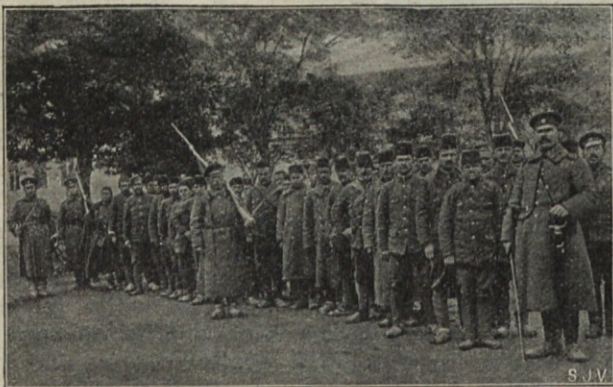
Naj torej posnamem iz njegovih opisov sledeči zanimivi prizor:

„Po desetih dneh našega prebivanja v Carjevem selu smo se napotili proti Pehčevemu.

Potovali smo po novi cesti, ki na nekaterih mestih še ni dodelana; ob reki Bregalnici smo mogli razgledovati one vasi, ki so bile pred enim tednom oropane in opustošene od divjih Turkov.

Hodeč dva kilometra daleč, opazimo nad svojimi glavami nekoliko orlov, kateri — kakor se nam je zdelo — iščejo svoj plen. Na desni strani ceste poleg hriba vidimo celo jato orlov, ki naglo kljujejo človeško truplo. Čigavo je to truplo, tako žalostno zapuščeno? —

Vsaka sled je nemogoča, kajti orli so že končevali svoje uničujoče delo...

Turški ujetniki iz Gornje Džumaje.

Sedaj poženemo konje bolj naglo. Obrnem se nekolikokrat na desno ter opazujem orlovsko jato, ki ne pozna niti pravil „Rudečega križa“, niti kaže ponosa, kakor bi ga morali orli gojiti kot gospodarji zračnih višav, da za nje ni spodobno, spuščati se tako nizko na človeška trupla.

Na levi strani opazujem reko Bregalnico, ki teče motno in burno naprej, da se zedini s pritokom

Zvegoro. Ko smo gledali vse to ob straneh ceste, se nam je stožilo...

Po slabih potih preko Maleševskega Balkana, kjer še nikdo ni vozil, je bil prevoz hrane in municije silno težaven.

Prihajali smo do mesta Pehčeva, ki leži v nekem dolu visoko na Balkanu. Pod mestom se razprostira precej veliko polje. Že pri vходу v mesto smo občutili, da je vse pusto in prazno. Samo veter je odpiral vrata na dvoriščih, treskal z njimi in na ta način dokazoval, da v teh „hižah“ (Makedonci pravijo „hiža“, ne: hiša) ni živega bitja. In resnično, v gornjem delu Pehčevega je bilo praznih okoli 1000 turških hiš. Vsi turški prebivalci so bili izbežali, preplašeni vsled bitke pri Trobatovišču. Ostali so samo prebivalci Bolgari, ki imajo v Pehčevem le kakih 100 hiš.

V „konaku“ (stanovanju turškega glavarja) je bil nastanjen en oddelek našega 22. polka. Vojna uprava je uredila takoj bolgarsko uradovanje in imenovala za okrajnega glavarja (načelnika) g. Ingilizova, ki je bil dovršil svoje študije na sofijskem vseučilišču.

Načelnik nas je sprejel prav prijazno in je bil posebno vesel, ko je videl, da sta prišla z nami dva profesorja, Iširkov in Ivanov, s sofijskega vseučilišča.

Prej ko smo kaj drugega govorili, začel je g. Ingilizov gg. profesorjema pripovedovati, da je dal razkopavati v okolici Pehčevega in iskati razvaline mesta „Raven“, o katerem se zna iz zgodovine, da je bilo sezidano ob reki Bregalnici ter da so bili tam krščeni Slovani iz brigalniškega okraja.

Prof. Iširkov nadaljuje razkopavanje po navodilu svojega tovariša Jordana Ivanova, ki piše v svoji knjigi „Severna Makedonija“ natančno o bregalniški škofiji v mestu Ravenu.

V Pehčevem smo ostali samo malo časa. Povpraševal sem g. Ingilizova, kako so zapustili Turki mesto in koliko žrtev je padlo na naši strani. Zapisal sem si imena padlih junakov.

Nekega Grka, po imenu Temo, ki je služil v turški armadi, so Turki bežeč ustrelili, ker ga niso mogli trpeti kot kristjana.

Turki so hoteli pred svojim begom poklati še vse ujetnike, večinoma kristjane; vendar jih je rešil paznik ječe, neki Bošnjak.

Od Pehčevega smo šli proti vasi Vladimirovemu. Zvečer smo dospeli tja. Vladimirovo je velika vas, ki šteje 400 hiš. Vaščani so gostoljubni in delajo na nas vtis, da z zavestjo sprejemajo svobodo, katero jim je bolgarska armada izvojevala.

Bolgarska vojska je vkorakala po nekaterih zmagovitih bitkah v Solun skoraj istočasno z grško. Dne 9. novembra je bolgarska kavalerija pod poveljstvom generala Stančeva dospela v mesto. Drugi dan zarana je došlo zopet okoli 500 bolgarskih kavaleristov, med njimi tudi nekoliko srbskih častnikov. Ljudstvo jim je šlo daleč iz mesta s procesijo naproti.

Na večer je došlo še nekoliko oddelkov bolgarskih vojakov; a sledečega dne ste dospeli v mesto dve brigadi. Častnike in vojake so nastanili po raznih poslopjih. Ostalo bolgarsko vojaštvo se je nahajalo v bližini Soluna. Obče število bolgarske vojske, katera se je nahajala v Solunu in okolici, je bilo 40.000 mož z 200 topovi. Vkljub veliki utrujenosti

vsled silnega napora, so korakali Bolgari v Solun jako bodri.

Dne 11. novembra sta posetila Solun bolgarski prestolonaslednik Boris Trnovski in knez Ciril Preslavski. Brezmejna radost je navdajala ob tej priliki tamošnje Bolgare.

Ljudstvo ju je pozdravljalo z navdušenimi klici „hura!“ Iz ruskega parobroda „Oleg“ se je oglasilo 21 topovnih streliv bolgarskima knezoma v pozdrav. Dne 12. novembra se je opravila služba božja v cerkvi sv. Cirila in Metoda. Po cerkvenem opravilu je metropolit pozdravil oba kneza z ginljivimi besedami. A neki učenec tamošnje bolgarske gimnazije je imel sledeči govor:

„Vaše carsko visočanstvo!

Vaš prihod v mesto je napolnil srca nas vseh z nepopisnim veseljem. Sedaj je slavna bolgarska armada prvokrat dospela v najvažnejše mesto Makedonije — Solun, kot zmagovalka.

Vaše visočanstvo se nahaja sedaj ob bregu Belega morja. Solun je domovina slovanskih prosvetiteljev, sv. Cirila in Metoda, ter središče makedonske prosvete. To mesto ima za seboj znamenito zgodovino, a v bodoče bode še večje važnosti za politično in prosvetno razvitje Slovanov.

Da živéje celokupna Bolgarija!
Da živéje car bolgarski in njegova dinastija!
Da živéje balkanska zveza!“

Tužna slika iz Makedonije.

Ko so se približevale zavezne armade Solunu, so bežale iz mest in vasi cele trume prebivalcev na jug, in dospéve do morja — seveda niso mogle dalje.

Trume teh nesrečnikov so se potikale po Solunu in povzročevale s svojim tužnim stanjem grozo in strah med mestnimi prebivalci. Tukaj je bilo vse križem: starci in otroci, žene, osli, priprosti vozovi z upreženimi bivoli itd. Kako in s čim so se hranili ti ljudje, to je uganka. Pribežali so iz opustošenih krajev, pa tudi v Solunu je bilo težavno dobiti hrane.

Po nekolikih dneh se je začelo valovje beguncev pomikati nazaj po istem potu. Vsakdo si lahko predstavi, kakšne reve in nadloge so morali trpeti ti nesrečneži. Raztrgani in lačni so se razkropili po vseh potih proti severu, vzhodu in zapadu.

Otroci umirajo gladi in mraza, odrasli bolehajo vsled slabe hrane, katero so primorani jesti, da si vsaj za silo svoj glad potolažijo, a nekateri padajo sred pota od lakote. Bolgarski vojaki si odtegujejo od svojih ust, da bi lačne vsaj za silo nasitili; a to kar zamorejo dati, nikakor ne zadostuje tisočerm praznim želodcem.

Videl sem že različne grozovitosti, videl sem polja, poljane z žrtvami od šrapnel, krogel in bodal, pa sem si mislil, da vse to je najgroznejša stran vojske.

A prevaril sem se. Moraš videti te tolpe pogorelih ljudi, katerim manjka streha in hrana, tedaj razumeš celo grozo in strahovitost vojske. Kdo bi ne otrpnil, ko vidi te raztrgane in izmučene ljudi, te mrtve otroke, katere nosijo matere, pritiskujoč njih mrzla telesa na svoje prsi — še do bolj hladnega groba v kakem jarku poleg ceste.

Znan je izraz: „onemogel se zgrudi na tla“. Ali ste videli že kedaj, kako onemogel človek pade na zemljo, pa ni več v stanu, da se vzdigne? Na makedonskih cestah jih pada sto in sto vsled onemoglosti, in nikdo jih ne čaka, nikdo jim ne pomaga vstati.

Tam zapuste možje svoje žene, otroci svoje starše, pa gredo brez počitka naprej proti svojim rojstnim krajem. A kaj bodo tam našli? Ruševine — kupe pepela. Kaj jih tam čaka? Iste groze, kakor so jih trpeli med potom: glad in mraz.

In res, tam so hudo gladovali in zmrzovali kristjani. Njih vasi so bili požgali Turki na begu pred zmagonosnimi zveznimi armadami. Potem so bili torej primorani iti v mohamedanske vasi, iskat zavetja pred zimskim slabim vremenom, da bi bili vsaj v najhujšem mrazu pod streho. A niti kristjani niso imeli kaj jesti, niti mohamedanci.

Med njimi je bila samo razlika v smeri beganja: kristjani so bežali na sever v planine, a mohamedanci na jug. Ene kot druge pa je čakala ista usoda — smrt.

Na bojnem polju umirajo ljudje, ampak tisti vsaj ne vidijo trpljenja svojih otrok in žen.

A to trpljenje je hujše nego smrt!

Pomislite, dragi Slovenci, da se je bila tedaj zima na Balkanu šele začela. Koliko žrtev ste vzeli lakota in mraz v Makedoniji, preden je prišla spomlad,

Grški kralj Juri jaha v Solun.

preden je dozorel kakšen plod na drevesu ali na njivi!

Človek, ko to čita, ne bi verjel, da živimo v dvajsetem veku in da smo v civilizirani Evropi. Groznejših reči nam sama zgodovina ne pripoveduje iz barbarskih časov; hujše se ne more goditi med divjaki v Afriki ali kjer si bodi.

In pomislite še to, da je bil tedaj blaženi bo-
žični čas, ko se vsak kristjan spominja rojstva našega
Izveličarja, ki je hotel prinesiti mir ljudem na zemlji.
Kakšno nasprotje med vzvišenimi besedami in tem
tužnim nečloveškim stanjem. Divja žival v planini
ima svoj brlog, najde si nekaj potrebne hrane. A

Osamljene Bolgarke z otroci v domači vasi.

kristjan, preganjan od turške druhali, katera ga je
ne samo prisilila k begu, nego mu vzela vse, kar je
našla v hiši in hlevu, a potem pa še požgala doma-
čijo, ta revež se nima več kam vrniti! — To je dej-
stvo, za katero civilizirani narodi še izraza nimajo.

Bolgarska vlada je imela torej prvo skrb, pre-
skrbeti tem revežem streho in jim dati skorjico kruha
v tej največji bedi.

In koliko je tam največjih revežev in koliko je
ubogih udov in zapuščenih sirot. Njim mora država
pomagati in tudi vsakdo, ki si more pritrpati skorjico
od ust, da jo poda siromaku. To je krščanska dolž-
nost, tako velela bratska ljubezen!

Zverstva turških vojakov v Makedoniji.

Neki dopisnik, ki je na lastne oči videl umorjene
kristjane v selu Ajvatovem, severno od Soluna, pri-
poveduje sledeče:

Nisem verjel, kar so ljudje pripovedovali o bežeči
turški vojski. Odsel sem v selo Ajvatovo, da se pre-
pričam, je li istina. Videl sem tam zverinska dela,
kakoršnih se nisem nadejal.

Ravno so pokopavali žrtve turških zverstev. Ena
žena je bila popolnoma razmesarjena, zraven je ležalo
njeno šele par dni staro dete z odrezanima rokama.

Tamkajšnji duhovnik Lazar Atanasov je izdahnil
z razbito glavo. Videl sem dva otroka — enemu je
bilo 2, drugemu 4 leta — nataktnjena na bodala. Dva
fanta sta imela oči iztahnjene. Vseh skupaj je v isti
vasi umorjenih dvesto oseb.

Poprašam človeka, kateri je bil priča tem grozo-
dejstvom, kako se je vse to dogodilo. On mi pri-
poveduje:

„Ko so bolgarski konjeniki skozi selo jezdili, jih
je prebivalstvo z velikim veseljem sprejelo, šlo jim
je s križem nasproti. To je Turke tako razkačilo,
da so po odhodu Bol-
garov prišli v selo trije
„tabori“ turških vo-
jakov, kateri so pričeli
klati kristjansko pre-
bivalstvo.

Mnogo mrtvih tru-
pel še leži okoli sela.
Na enem mestu so
našli očeta mater in
troje otrok — vse
mrtve. Takšna zver-
stva je izvrševala
redna vojska. Sedaj
sem prepričan, da je
vse resnica, kar so mi
prej ljudje pripove-
dovali.

Selo Ajvatovo ne
bode nikdar tega po-
zabilo!

Turki so napravili
takih grozovitosti in
zverstev brez števila
še po drugih selih.

Naj pripovedujem
še o nekaterih:

V selu Montkrin,
blizu mesta Veles, je
oddelek turških vo-

jakov poklal vse tamošnje kristjanske prebivalce, kateri
niso pravočasno pobegnili. Nekateri izmed ubitih —
največ duhovniki — so bili strašno razmesarjeni, umrli
so grozne mučeniške smrti.

V Mižici so tudi pobili Turki mnogo kristjanov.
Nekaj so jih na kole nataktnili. Trem so ud za udom
odrezali; duhovniku so najprej odrezali nos, potem
so mu s sabljo odsekali čeljust. Še drugi duhovnik
je padel Turkom v roke: njemu so porezali ušesa,
nos, prste, a naposled so mu glavo razbili.

V mestu Kumanovu so se Turki maščevali nad
kristjani vsled tega, ker jih je porazila srbska vojska.
Preden so mesto zapustili, so poklali večino kristjanov.
V eni hiši je bilo enajst mrtvih trupel: oče, mati in
devet otrok.

Na več krajih so Turki poklali male otroke ter
so materam v usta tlačili krvave kose mesa — njih
lastnih otrok.

Oddelek srbskih vojakov, ki je bil poslan, da
pregleda kumanovsko okolico, je izrekel, da takih
grozovitosti, kakor so jih Turki tam izvršili, ni mo-
goče popisati.

Obleganje Odrina.

O sijajnih zmagah prve bolgarske armade pri
Lozengradu, Ljulé-Burgasu, Čorlu itd. smo obširneje
pripovedovali. Proti Odrinu pa je nastopala druga
armada, katera je imela iz početka samo male spo-
pade z odstopajočimi Turki: enega pri Hadikjoju na
zapadu, a drugega blizu Fikelja na severu. Dne

21. oktobra so se bili odmaknili zunaj stoječi turški vojni redovi nazaj za redute; tako je bila zapadna in severna stran trdnjave popolnoma zavarovana.

Obleganje Odrina je bilo v prvem načrtu bolgarskega generalnega štaba. Ta naloga je bila določena drugi armadi pod vodstvom generala Ivanova. A prva armada je nastopala tako, da je mogla vsak trenotek obrniti se na zapad, ako bi bilo potrebno, iti na pomoč drugi armadi.

Tretja armada je bila tudi pripravljena, priti na pomoč drugi armadi, ako bi ta ne mogla zadržati odrinske garnizije na svojem mestu. Preden se je namreč napadel Lozengrad, moralo se je na vsak način preprečiti zedinjenje odrinske posadke z vzdoljnimi turškimi vojnimi oddelki. Še večje važnosti je bilo to: čim se začne enkrat napadati Lozengrad, se mora delo brez prenehanja nadaljevati; torej mora biti tukaj na pomoč vsak vojak, da se doseže končni uspeh.

A dokler se ni dovršilo prvo podvzetje, dokler se namreč ni zabranil vsak izhod iz Odrina, glavni poveljnik ni mogel reči, koliko bo imel od ene ali druge armade na razpolago za nove operacije.

Za Turke je bilo v stratezičnem oziru najbolje, da se držijo početkom v obrambi (defenzivi), a pred vsem da branijo Odrin in Lozengrad in da ju rabijo kakor dve osi onega obrambnega zida, ob katerem se bode lomilo valovje napadalnega toka sovražnikov. A v resnici Turki niso napravili nič podobnega.

Izgnobili so eno os — Lozengrad. Valovi so se tedaj vsuli preko jeza... A druga os — Odrin je bila obdana okoli in okoli z valovjem bolgarske armade, vrata so bila zapečateni, in oblegovanje mogočne trdnjave, o kateri so izvedenci trdili, da se baje ne more nikakor zavzeti, se je začelo od vseh strani.

To je bilo okoli sredine meseca oktobra 1912; a obleganje je trajalo nad pet mesecev.

Med tem časom so se vršile razne krvave bitke okoli odrinskih utrd, izmed katerih naj opišem nekaj najvažnejših.

Boj pri Jurušu.

Dne 4. novembra se je bil strašen boj pri Jurušu. Sela Juruš in Junelij ležita v tesni dolini med Marico in Ardo. Okoli so visoki holmi, kateri so bili jako dobro utrjeni. Juruš je oddaljen šest kilometrov od Odrina na zapad.

Boj se je pričel zjutraj zarana z artilerijskim ognjem na obeh straneh. Najhujša bitka se je bila ob treh popoldne. Turki so vodili silen boj proti glavni bolgarski verigi, a so pozabili, da je treba najprej oslabiti sovražno artilerijo. Turki niso natančno vedeli, kje se nahaja bolgarska artilerija, ker vsled gostega dima ni bilo mogoče ničesar razločiti. Bolgari so streljali jako uspešno, a Turki jim niso povzročili nikakšnih žrtev, kajti nobena turška granata ni zadela. Bolgari so po hudi bitki zavzeli sela Juruš in Junelij.

Ob štirih popoldne so zbrali Turki ogromno moč: cela divizija se je zagnala z vso silo, da bi napravila od Maraša uspešen naskok. Selo Maraš leži pet kilometrov zapadno od Odrina. Neki turški častnik je dal povelje „na nož“ ob času, ko so bruhali bolgarski topovi najhujši ogenj. Cel red Turkov je bil pobit, ostali so bili vrženi nazaj v maraške pozicije.

Med Turki je zavladalo osupnenje in strah nad junaštvom in neustrašenostjo Bolgarov. Bolgarski artilerijski ogenj je kar kosil turške vrste; vsled tega je nastala med Turki občja panika. Bolgari so videli, kako so začeli Turki drug za drugim orožje proč metati in bojno črto zapuščati. Turški častniki, vsi splašeni, so mirno gledali to dezertiranje. Kmalu je nastal silen beg. Bolgari so podili Turke z burno naglico. Nekateri Turki so poskakali v Marico, hoteč preplavati na drugi breg; a vsi so utonili.

Turška kavalerija je nastopila, da bi zabranila Bolgarom pohod ob levem bregu Marice. Bolgarska artilerija je pa pobila vse konjike do poslednjega.

Bitka pri Marašu.

Po opisu očitca Hermenegilda Wagnerja, dopisnika nekega dunajskega lista, se je vršila bitka pri Marašu, ki se nahaja 5 kilometrov pred Odrinom v tesni dolinici med Marico in Ardo, na sledeč način: „Mi smo gledali od mesta, kjer nismo bili izpostavljeni nobeni nevarnosti. Bili smo v nekem okopu,

Iz bitke pri Odrinu: Streljanje izza okopov.

obraslem z grmovjem. Mimo teče potoček. Desno od nas leži oddelek pehote, okoli pol bataljona. To je rezerva. Dalje naprej se ni moglo nič videti. Samo z daljnogledom se je mogla opaziti spredaj v daljavi neka tenka, temna črta — obrambna črta. Vse operacije so se vršile po najmodernejših vojnih načelih. Zdelo se nam je, da je borba v polnem teku na celi bojni črti.

Od vseh strani je grmel in okoli je vse treskalo. Jasno se je moglo razločiti hitro in skupno treskanje brzih ognjestrelnih strojev (mitraljez), kar silno razdražuje živce. Nekoliko dalje pa je bučalo votlo donenje topov.

Naenkrat vidimo pred nami na desno, kako se razprši prst. To je dokaz, da so sovražniki začeli streljati iz svojih topov na rezervne polke. Za nami že nosijo ranjene na nosilkah. Od kod, kam? Ali so od rezerve?

Sedaj se že bolje vidi. Tam se vidijo sovražniki — Turki. Ravnokar napravijo skok naprej. Njihovo topništvo strelja prav živahno. Bolgarsko topništvo se je podalo menda višje — tam nekje na desno grme topovi.

Oddelek rezerve, ki leži pri nas, se vzdigne; cela gruča se razprši, in posamezni vojaki stopajo naprej. Mora se preprečiti napredovanje sovražnika.

Z očitnim, sijajnim uspehom vržejo Bolgari nazaj levo krilo Turkov. A v središču se drže Turki še trdo, in kolikor je mogoče opazovati, videti je tam neko premikanje. Med tem Bolgari popolnijo obrambno vrsto. Sovražniki se strašno razjarijo. V trenutku nastane napad in odpor med silnim vikom in krikom, katerega donaša veter celo do naših ušes.

Bolgarska obrambna vrsta postaja vedno bolj gosta. Vojaki čestokrat vstajajo in se podajajo naprej. Vidi se, da Turki niso zmožni, upreti se bolgarskemu napadu. Turški upori so se pokazali brezuspešni, turške vrste se pomikajo v redu nazaj in odstopajo proti pogoreli vasi Marašu.

Kakor so mi pozneje pripovedovali ranjeni turški vojaki, ležé tam trupla njihovih bratov, nagromadena dva metra visoko drugo nad drugim.

Te gomile dokazujejo, s kakšno grozovitostjo se je napadalo in branilo na obeh straneh.

Turki, ranjeni v boju od poslednje dobe, pripovedujejo o groznih prizorih, ki so se vršili pri čestih vzajemnih napadih. Večkrat so protivniki hoteli celó s pestmi drug drugega zadušiti. Dokazi najstrašnejše krvoželjnosti Turkov so obilni. Med turškimi vojaki se je začelo tekmovanje, kdo bo izvršil nad Bolgari največje grozovitosti. Strašna je bila usoda onih nesrečnikov, ki so prišli Turkom v roke. Turki niso mogli nasititi svojega pohlepa za krščansko krvjo.

Ko je solnce zahajalo, začelo se je bojno polje čistiti. Ko je nastopila noč, prenehalo je streljanje in nastal je splošen pokoj. Na vzhodu, na drugi strani Marice, se je čulo še grmenje težkih topov. Tam je angel smrti še nadaljeval svoje žestoko morjenje, in topovi so peli pesem o človeški nesreči...

Bitka se je začela ob 10. zjutraj in končala pozno zvečer.

Tako opisuje zgoraj omenjeni dopisnik maraško bitko.

Enakih in še hujših bitk je bilo mnogo ne samo pred Odrinom, nego tudi na drugih bojiščih. Ker prostor ne dopušča, da bi vsaj glavnejše natančno opisal, naj si skušajo čitatelji po zgornjih črticah sami naslikati grozovitost vojske.

Ponesrečeni zrakoplovec.

Bolgari so imeli pred Odrinom dosti zrakoplovov (aeroplanov), kateri so bili namenjeni samo za podvzvetja nad Odrinom. V vsakem zrakoplovu je bilo po nekoliko bomb, s katerimi se je moglo dosti storiti, ako so padale na pravo mesto. Med aviatorji je bilo nekaj Rusov, nekaj Bolgarov. Vsi so bili navdahnjeni z globokimi domoljubnimi čustvi in pripravljani, pri svojih nevarnih podvzetjih umreti za svoje brate, a pred vsem maščevati se za padle junake v boju.

Naj pripovedujem med drugim o enem takem nevarnem poletu bolgarskega zrakoplovca.

Zrakoplovec je štel komaj 20 let. Ime mu je bilo Toprakčijev. Lepe zunanosti, visok, hraber častnik in pogumen do skrajnosti. Bil je v oddelku za reknosciranje.

Njemu je bilo dano povelje: „Vzdigni se nad Odrin, poglej, kaj delajo Turki! Ali se pripravljajo znabiti za kakšen izpad iz trdnjave?“

V nekolikih sekundah je bil monoplan pripravljen. Hitro se vzdigne v zrak, kakor velik orel z razprostrtima krilama, in poleti z namenom, napraviti nekoliko velikih krogov nad obleganim Odrinom.

„Kaj pa on dela?“ se poprašujejo črez nekaj časa njegovi tovariši, vsi vznemirjeni. „Blazen je!... On se spušča nad mestom doli.“

In zares, on se je spustil. Že se je skoraj približal do visokih minaretov; a njegov monoplan, čigar vitlo se vrti z zamolklim jekom, ga nosi v vertikalni črti navzdol.

Naš častnik se ne boji smrti. Krogle in divje kričanje tolpe, katera maha proti njemu z vilami in noži, ga ne plaši.

Ko se vrne v bolgarski tabor, prihité častniki skupaj, zberejo se okoli njega in mu govoré:

„Toprakčijev, to je bilo nespametno. Ti si se izpostavil veliki nevarnosti; malo ne, pa bi te bili usmrtili. Ti nisi bil več oddaljen od tal kot sto metrov.“

Dovažanje hrane vojakom pred Odrin.

„Jaz sem se spustil do šestdeset metrov,“ reče zrakoplovec. „Turki so streljali na-me. Osem ali deset krogel je prevotlilo krila mojega zrakoplova. Pet drugih je pustilo vtiske v motorju.“

„Kaj nam boš novega povedal?“

„En oddelek pešcev v podporo topničarstva in en polk konjenikov stoji pripravljeni, korakati skozi južno-zapadna vrata. Javite to generalu!“

„A ti, Toprakčijev, kam greš?“

„Hočem iti pogledat, kaj oni tam počnejo. Četrt ure bom letel in potem se zopet vrnem.“

„To ni oprezno, gospod poročnik,“ se je drznil spregovoriti mehanik. „Obe krili monoplana ste pokvarjeni; monoplan se mora pregledati in popraviti. Motor ni več za rabo.“

„In ti, ti tudi nisi za rabo,“ mu odvrne poročnik. „Napolni ga, a drugo te ne briga!“

Še enkrat se vzdigne monoplan. Še enkrat prileti nad mesto in ga obkroži. A takrat ga zadene nesrečna krogla. Cel bataljon turških vojakov je streljal brzo nanj. Ena krogla mu brzkone preseče cev, v kateri so bile esence (bencinov plin), kajti precej je objel plamen aviatika, a okoli se je razprostiral oblak črnega dima. Poročnik je vedel, kaj ga čaka. On je izgubljen. O tem še ne sanja. Poleti proti zemlji. In kakor ognjena ptica v stari perzijski mitologiji, ali kakor meteor se spusti doli nad turško konjico, ki je bila že izven mesta, ter pade na njo.

In monoplan gori, podoben vžgani baklji, sredi tolpe osupnjenih sovražnikov. Toprakčijev — mrtev, oddaljen!

Njegovi tovariši so ga skrbno iskali po polju in končno našli. Turki so bili namreč razbežali na vse strani, preplašeni od te ognjene prikazni.

Veterani, častniki ostareli v službi, so se razjokali, ko so zvedeli, da je on mrtev.

Armada mu je napravila sijajen pogreb v Svilengradu. Vojaki so mu postavili lep križ na gomili, na katero je slava že položila svojo zlato palmovo vejo.

Zavzetje Odrina.

Gotovo, prej ko drug dan mine,
prevzete bodo te trdnjave.
Rečeno je: naj vsak pogine;
brez Odrina ni venca slave!

Ves svet je bil začuden, kako je mogla ta trdnjava, katera se je protivila več kot pet mesecev oblegajoči moči dveh zaveznih armad, bolgarske in srbske, pasti pri občem naskoku istih v 42 urah. Kako so mogli Bolgari zavzeti tako močne forte, kakoršen je med mnogimi drugimi Ajvaz, ki je tako rekoč ključ odrinske obrambe?

Vojni dopisnik francoskega lista „Journal“, ki je prvi med zunajnimi dopisniki prišel po padcu Odrina v to mesto, opisuje zavzetje trdnjave kot vojaški strokovnjak. Iz njegovega opisa posnemam v sledečem važnejše točke.

Ves čas, kar je trajalo oblegovanje trdnjave, imel je poveljnik Šukri-paša na razpolago znatno več topov velikega kalibra, kakor pa sovražnik. Razun tega mu je bilo mogoče, predstavljati v notranjosti trdnjave iste topove prav hitro iz ene postojanke na drugo, kjer jih je slučajno najbolj potreboval, t. j. kjer so začeli sovražniki najhujše napadati. Posamezni forti so imeli namreč med seboj zvezo z ozkotirno železnico. Tako si je mogel poveljnik vedno brez težav osigurati premoč nad sovražnikovim ognjem na oni strani, kjer se je vršil napad.

A takrat — dne 25. marca — so začeli bolgarski in srbski generali napadati obenem od vseh strani, in posrečilo se jim je naenkrat, pridobiti si premoč streljanja na neki določeni točki. In tedaj so se začele tresti betonirane stene trdnjav, padali so močni forti v roke oblegovalcev, kateri so jih naskakovali „na nož“, ko so poprej prerezali bodljive žice, nastavljene sovražnikom na daleko in široko okoli, kakor pajek razpleta svoje mreže, da bi ujel bogat plen.

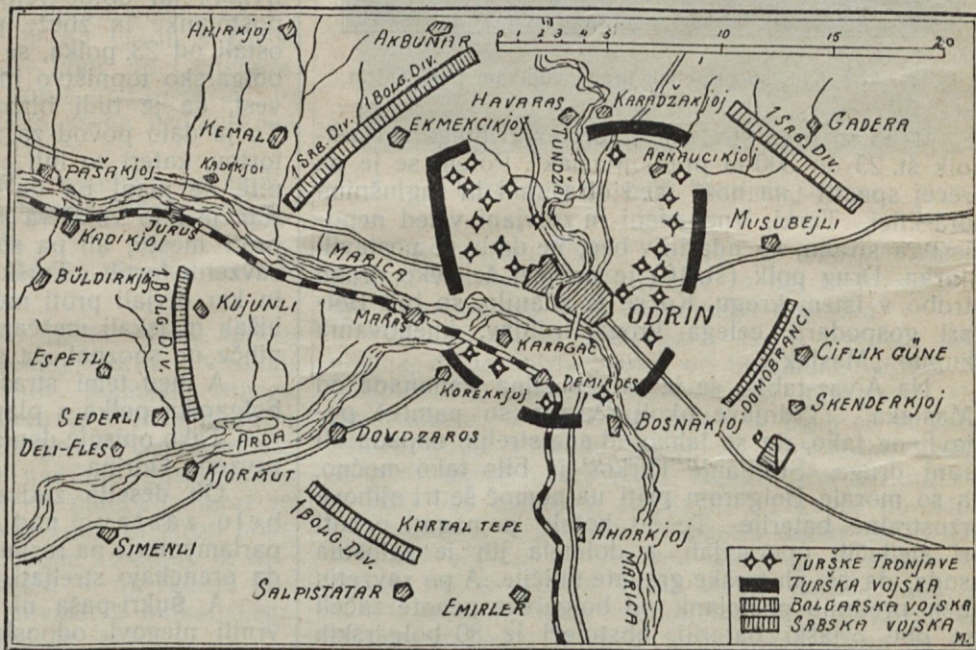
Dà, tiste jeklene mreže pred Odrinom si bodo zapomnili! Res, same na sebi izgledajo te žice jako krhke, ampak kolike muke povzročajo prodirajočim vojnim oddelkom. Povsod, od enega forta do drugega in prav na gosto — po štiri do pet in še več bodljivi-

vih žic ena nad drugo — se razprostirajo te mreže. Kakor daleč sega pogled s kake višočine pred Odrinom, videti je te kovinaste izdelke tako na gosto, kakor da bi se megla vlekla po zemlji. Žice so pritrjene ob železne droge ter objemajo polja in močvirja, strme hribe, okope in obzidje, kratko rečeno: branijo vse kraje, kjer bi mogel sovražnik poskusiti prodirati proti kakemu fortu.

Z ozirom na vse te velike zapreke so bolgarski generali dolgo premišljevali, ali bi podvzeli naskok na Odrin ali ne. Saj so z druge strani vedeli, da bo to mesto tako ali tako pripadlo Bolgariji. Bilo jim je torej težavno, odločiti se za tako veliko vojaško podvzetje, katero bode gotovo stalo mnogo krvi in žrtev.

Ko se je končalo premirje, sta se general Ivanov, poveljnik druge armade, in general Vazov, poveljnik pionirjev, resno namenila, napasti trdnjavo. Po točnih podatkih sta mogla izračunati, da se nahaja najbolj dostopna točka trdnjave na severo-vzhodu, tam, kjer je fort Ajvaz, kateri se more bombardirati istočasno od severa in vzhoda.

Vse je bilo pripravljeno za ta napad. Druga armada je bila pomnožena za tri brigade, vzete od prve in tretje armade. Štirideset oblegovalnih topov je bilo obrnjenih s svojimi žreli na jug nasproti fortom Ka-

ODRIN IN OKOLICA.

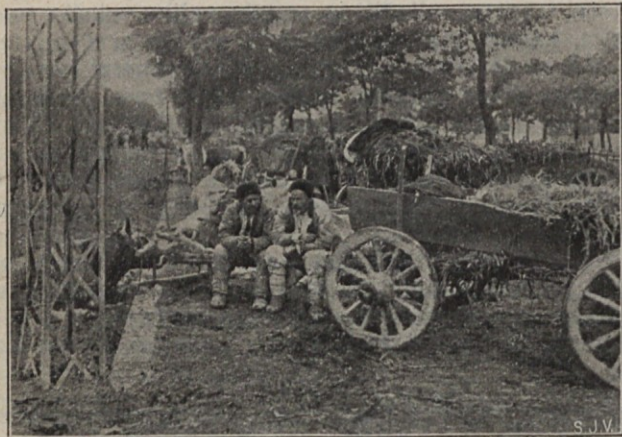
jaluč, Taš-tabija in Ajvaz-tabija. A štirideset drugih topov je bilo obrnjenih na zapad, nasproti Ajvaz-tabiji in Kavkaz-tabiji. Na ta način je bilo 80 oblegovalnih topov namenjenih, bljuvati ogenj navzkriž proti Ajvazu.

Ko je dospelo po velikih trudih ogromno število granat za te velikanske topove, odločil je general Savov, da se odigra poslednji prizor iz drame „oblegovanje Odrina“.

Dne 25. marca ob eni uri popoldne je dal general Ivanov, z namenom sovražnika osupniti, zapoved vsej oblegovalni vojski in vsem baterijam, da začno živahno splošno gibanje in pripravljanje na napad. Samo pred Ajvaz-tabijo je bila kanonada slabejša kakor drugod. Ne daleč od omenjenih dveh velikanskih

baterij, katere so bile postavljene tajno pred Ajvaz-tabijo, osredotočil je general Ivanov eno napadalno kolono s 25.000 vojaki, kateri so imeli nalogo, operirati v fronti od dveh do treh kilometrov ter v ugodnem trenutku nastopiti proti notranjim utrdbam.

Po noči od 25. do 26. marca je dobila ista kolona nalogo, zavzeti neko osamljeno turško postojanko, obstoječo iz okopov in ređut, obdano z mnogimi jeklenimi mrežami in podzemskimi minami, ležečo v krogu trdnjav, imenovanih „Maslak“, ter oddaljeno 2 km od Ajvaza.

Bolgarski seljani so pripeljali hrano vojakom pred Odrin.

Tiho in brez strela je napredoval bolgarski pešpolk št. 23 do 300 m pred „Maslak“. Potem se je pa precej spustil „na nož“ med strašnimi in zaglušnimi hurá-klici. Turki, iznenadeni in zdivjani vsled nepopisnega strahu, so udarili v beg, ne da bi se postavili v bran. Drug polk (št. 10) je prevzel še neko drugo utrdbo v istem krogu. Ko se je zdanilo, so bili Bolgari gospodarji celega kroga trdnjav, imenovanih skupno „Maslak“.

Na Ajvaz-tabijo se je začela silna kanonada od „Maslaka“. Trdnjave okoli Odrina so namreč postavljene tako, da se lahko od ene strelja, napada ali brani druga. Streljanje Turkov je bilo tako močno, da so morale Bolgarom priti na pomoč še tri njihove brzostrelne baterije. Te so hotele pomagati pehota pri sledečih operacijah, a doletela jih je žalostna usoda, da so jih turške granate uničile. A po zavzetju obeh prednjih postojank od bolgarske pehote začeli ste obe orjaški bateriji, obstoječi iz 80 bolgarskih topov, svoje razruševalno delo.

Na Ajvaz-tabijo se je vsula kakor bi trenil cela toča granat. Turški topničarji so sicer poskušali odgovorjati na ta strašen ognjemet, toda bolgarske granate so razruševale turške postojanke drugo za drugo, tako da je umolknil v kratkem top za topom; obrambni okopi so se rušili, in prašni oblaki so se vzdigali tam, kjer so prej stale obrambne stene.

Ajvaz-tabija je padla, kakor da bi jo bila pometla pred seboj burja iz pekla.

Med tem ko je bolgarsko topničarstvo vršilo svoje razruševalno delo, je napredovala bolgarska pehota in vedno bolj zgoščevala svoje vrste ter se približevala do same trdnjave, pripravljajoč se za napad „na nož“.

Ko je solnce zašlo, ni bilo več Ajvaz-tabije nikjer. Tam, kjer se je nahajala poprej, kakor tudi daleč za njo, kjer je stal turški tabor, bila je sedaj gola zemlja

izorana — od granat. Tu pa tam so granate vdrle v zemljo globoke jame. Vse okrog je pričalo, da se je vršila tukaj ognjena katastrofa, ki je uničila vse, kar so bile poprej napravile človeške roke za obrambo mesta.

Sedaj je nastopil najvažnejši trenotek. General Ivanov je dal trem polkom povelje, da naskočijo utrdbo, imenovano „Ajvaz-baba“, katera je bila znana kot ena najmočnejših. Okoli nje je bila gosta mreža, napravljena iz bodljive žice. Najprej je naskočil 23. polk in poskusil približati se jekleni mreži, katero je začel trgati z lopatami, sekirami in škarjami; a nanj se je vsula toča sovražnikovih krogel, in v nekoliko minutah je imel velikanske izgube. Brzo si je isti polk napravil okope in poskušal nadaljevati svoje delo. A grozno streljanje nanj ni prenehalo; že je padlo 2000 mož. Ostali so se nekoliko obotavljali. Tedaj stopi sam polkovnik na čelo svojim vojakom, vzame v roke zastavo in jo nese sam naprej pred svojim polkom.

V tem trenutku pridrve poljske topničarske baterije in se med strašnim ognjem postavijo poleg 23. polka. Gromovito zadoni povelje: „Naprej!“ In ostali junaki se zaženejo v novo borbo . . .

Bilo je ob petih zjutraj. Bodljive žice so presekanke. Junaki od 23. polka slečejo svoje plašče in nastopajo proti trdnjavam z največjim pogumom. Ko Turki vidijo, kako se jim bližajo ti neustrašljivi protivniki, jih obide velika groza; kmalu zapuste svoje postojanke in zbeže proti mestu. Vojaki, ki so še ostali od 23. polka, se polaste forta. Kmalu pridrdra bolgarsko topništvo in zavzame pozicije. Pride važna vest, da je tudi bližnja utrdba „Hadžiolu“ zavzeta. To je dalo povod za napad na cele vrste vzhodnih fortov, kateri so bili zavzeti, ne da bi jih Turki branili, še manj pa da bi podvzeli nasproten napad. Kar je bilo vojaštva v vsakem fortu, zbežalo je vse proti mestu, ali pa so se poskrili po drugih, še ne zavzetih fortih. Turški vojaki so metali orožje proč in kar divjali proti mestu. Nekateri so se poskrili po hišah in iskali meščansko (civilno) obleko, da bi jih nihče ne spoznal, da so vojaki.

A med temi strašnimi prizori sta korakala dva bolgarska polka s plapolajočima zastavama v mesto.

Tako opisuje dopisnik francoskega lista „Journal“ zavzetje Odrina.

Ob desetih zjutraj je dal Šukri-paša razobesiti belo zastavo nad mestnim stolpom ter odposlal parlamentarje na razne strani, naj rečejo oblegovalcem, da prenehajo streljati.

A Šukri-paša ni imel časa dočakati, da bi se vrnili njegovi odposlanci (parlamentarji), kajti bil je — kratko rečeno — ujet v fortu, kjer se je bil skrtil. Ali so ga ujeli Srbi ali Bolgari, to v tem slučaju ni važno; saj so bili zavezniki, ki imajo enake pravice in enake dolžnosti.

In tako se je slavno končalo ogromno, težavno delo z zedinjenimi močmi Slovanov. Padla je strašna turška trdnjava s tako brzino, da se tega oblegovalci sami niso nadejali. Padla je torej druga — a nekdanja prva — prestolnica turških sultanov Bolgarom v roke. Ves svet se čudi tej sijajni zmagi. Bolgari so mislili poprej, da bodo morali žrtvovati nad 15.000 mož pri zavzetju Odrina in da bodo boji trajali vsaj en teden. Med tem pa so Bolgari imeli samo 11.000, a Srbi okoli 2000 ubitih in ranjenih. Trdnjava je bila zavzeta v 42 urah.

Ko sem istega dne (26. marca) popoldne ob štirih srečal ravno pred poslopjem ministrskega sveta v Sofiji g. ministrskega predsednika Ivana E. Gešova ter mu čestital na sijajni zmagi, stisnil mi je on kot moj stari dobri znanec še iz časov, ko sem bil v Plovdivu (od koder je g. Gešov doma), prijazno roko ter rekel: „To je zmaga slovanska! Da bi le žrtve ne bile prevelike!“ (Tedaj je namreč bilo ravnokar prišlo poročilo o zavzetju Odrina, a glede žrtev še ni bilo nič znanega).

In res, to je zmaga slovanska, zmaga krščanska! Pred Odrinom se niste bili dve državi, ne dve narodnosti, ampak dve ideji, dva duha. Odrin je bil zavzet od Turkov okoli leta 1363., torej je bil celih 550 let turško mesto. Pred več kot petimi stoletji je pri Odrinu padla bolgarska država, bila je uničena bolgarska politična moč, bil je upognjen bolgarski narodni duh, bila je odločena usoda slovanskega juga. Tam v Odrinu so se zglaševali vsako leto vazali otomanske oblasti: bolgarski boljari, srbski vazalen knez, vazalni vladajoči knezi Albanije, Epira in Tesalije; tja so prihajali vazalni vladarji: ugrovlahijski knez in madžarski kralj.

Odrin je bil vedno, posebno za Bolgare, zvezda danica na potu proti Carigradu, na potu do politične in prosvetne moči.

Turški sultan Murad I. je dobro vedel, da bo turška moč le tedaj utrjena, če bo Odrin v turški oblasti. On je rekel: „Odrin je ključ od Carigrada, ključ od Belgrada, Trnovega, Sofije in Plovdiva.“ In še do danes je bil Odrin v očeh vsega osmanskega sveta obdan z nekim svetlim žarom.

Zato jim je sedaj tako težko pomisliti na zgubo tega „svetega mesta“; zato so ga branili Šukri-paša in njegovi vojaki do skrajnosti.

Junaki so bili branitelji Odrina, junaki so bili oblegovalci.

Odrin sedaj ni več turško mesto. Ključ turške mogočnosti ni več v turških rokah. Odrin je v rokah Bolgarov — Slovanov, kristjanov. Namesto suhega gnilega turškega drevesa, katero je bilo s padcem Odrina posekano, posadili so zmagovalci sveže, mlado drevo politične, prosvetne in narodno-gospodarske moči, katero drevo, zalito s krvjo padlih junakov in poškopljeno s solzami njihovih vdov in sirot, bode postalo močno, bo pognalo globoke korenine in razširilo razkošne veje na vse strani — na radost slovanskega in krščanskega prebivalstva balkanskega polotoka ter njih bratov po veri in jeziku.

Velika je bila radost vseh Slovanov, ko je pred 35 leti v rusko-turški vojski padlo utrjeno mesto Pleven, a še večja mora biti sedaj, ko je padla odrinska trdnjava!

Ako bi hotel opisati, kako se je praznoval ta svečani dan po raznih krajih v Bolgariji in drugod med Slovani, bi ne prišel do konca. Samo naj opišem, kake narodne slavnosti so se vršile v bolgarski prestolnici.

* * *

Sofija, 27. marca 1913.

Solnce je šlo k zatonu. Ob istem času, ko navadno zvoní „Ave Marija“, zadone nočoj zvonovi iz vseh cerkva, a posebno mogočno doni veliki zvon iz lin stolpa pri sv. Aleksandru.

Ko pišem te vrste, se zvonjenje nadaljuje. Zvonovi zvonite! Trenotek je veličasten. Ljudstvo se zbira po ulicah in stoji v velikih gručah na trgih.

Znanci in neznanci se pozdravljajo z besedami: „Odrin je padel! Čestita zmaga!“

Trikrat so zapeli zvonovi pri vseh cerkvah, odkar se je začela vojska: prvokrat je bilo dne 18. oktobra 1912, ko se je objavila vojna; drugokrat 24. oktobra — ko je padel Lozengrad; a danes je tretjikrat — ko je padla močna trdnjava Odrin.

Šukri-paša (v sredi), poveljnik Odrina.

Naj opišem vtise, katere je napravil padec Odrina v prestolnici Bolgarije in naj razložim mnenje o posledicah tega epohalnega dogodka.

Že ob 10. uri predpoldne se je izvedela tukaj novica, da je Odrin zavzet od bolgarske vojske. To je povzročilo največjo navdušenost med vsemi sloji prebivalstva. Povsod po ulicah in trgih so se začeli zbirati ljudje v velike gruče, vsi radovedni, kakšne so podrobnosti o tej veliki zmagi. Pol ure pozneje je bilo vse mesto v zastavah. Trgovci so zaprli prodajalnice, iz gimnazij so pustili dijake in iz ljudskih šol učence in učenke. Množica je vedno naraščala in se začela valiti kakor deroča reka po ulicah proti vojnemu ministrstvu, kjer navadno objavljajo službena izvestja iz glavnega stana na bojnem polju. Ta izvestja so vsikdar prav kratka, a do pičice resnična.

Tam na nekem oknu ministrstva je bil sedaj nalepljen listek z besedami: „Odrin padná“.

Ljudstva se je kar trlo pred vojnim ministrstvom. Zadonelo je in zabučalo med množico: hura! Od tam je šla množica z zastavami v ulico Gurko pred poslopje ministrskega sveta, kjer so bili ravno zbrani vsi ministri. Potem se je napotila množica, prepevajoč narodne in bojne pesmi, pred srbsko poslaništvo. Tukaj so se ponavljali burni živio-klici. Srbski poslanik Spalajković se je zahvaljeval ves ginjen zbranemu narodu.

Med narodom je vstal neki govornik, ki je z visokim glasom govoril navdušen govor, čegar smisel je sledeči: „Bolgarija je srečna, ko se objavlja še en važen moment v zgodovini — zavzetje Odrina.“

To je naravna posledica borbe za osvobojenje. Pri Odrinu se posvečuje še enkrat bratstvo med Bolgari in Srbi, in današnji praznik je praznik za balkansko zvezo in za slovanstvo.“ — Srbski poslanik odgovori na to ves ginjen v kratkem tako-le:

„Pri Odrinu žanje slavo balkanska zveza — tam se proslavljajo Bolgari in Srbi. Živela Bolgarija!“

Vsa množica je potem šla še pred grško poslaništvo, kjer je bilo tudi navdušeno pozdravljanje in kratki nagovori.

Na posameznih krajih mesta se je veselo rajanje nadaljevalo do poznega večera. Med zvonjenjem so se spuščale rakete, topovi so grmeli, v mestnem parku je svirala vojaška godba.

Sledeči dan, 28. marca, je bila služba božja v bolgarski stolni cerkvi v zahvalo za zmago nad Turki pri Odrinu, a za tem so bile zadušnice za padle vojsake v teh krvavih bitkah.

V poslednji namen je služil tudi v katoliški katedrali „Requiem“ monsignor Menini, nadškof plovdivsko-sofijski. Pred Odrinom je padlo namreč tudi precej katoličanov-vojakov.

V obeh cerkvah so bili pričujoči višji dostojanstveniki in polno pobožnega občinstva.

Med gorečimi molitvami se je utrnila marsikatera bridka solza za padlimi junaki, med katerimi je gotovo tudi mnogo takih, ki imajo v prestolnici svoje mile in drage. Njih usoda še sicer dotičnim starišem, ženam in otrokom, ki so imeli svoje sinove, može ali očete pred Odrinom celih pet mesecev, do tega dne ni bila znana, a vsakdo ve, kakor pravi naša lepa slovenska pesem:

„Dež za solncem mora biti,
Za veseljem žalost priti!“

Straža pri vozovih.

Samo da Skader pade!

(Sličica iz obsede Skadra, podana od dijaka M. C. Perića.)

Skozi selo korakam počasi, gledajoč na vse strani. Jesenski dež mi škropi v obraz. Gole veje se zvijajo

pod močnim vetrom. Brda in hribi, ki obkrožujejo selo, izgledajo tužno; vsi so odeti z gosto meglo. Vse je mirno... Sedaj prekine tišino enakomerno škripanje koles.

Postojim. Na vozu, v neokretni smrekovi krsti leži mrtvec. Ne vem, kdo je. Duhovniku se premičejo ustni, on šepeče tiho molitev. Na križu ni imena. Seljani korakajo nemo in molče poleg krste. Otroci sledé sprevedu z nedolžno brezskrbnostjo; samo kadar obtiče kolesa v blatu in zaropoče krsta na vozu, tedaj se ozrejo radovedno, ne da bi razumeli celo stvar.

Poslednji v vrsti je moj tovariš, kateri me nagovori:

„Pojdi tudi ti z nami!“

„Grem. Dež lije, kolesa škripljejo neprestano, spreved se pomiče počasi naprej. Zvon bije tužno žalostinko, njegov zvok zaostaja vedno dalje za nami v selu.“

„Kdo je umrl?“ vprašam svojega tovariša.

„Umr! Pri nas niti v mirnem času nikdo ne umre, kako šele sedaj pri tej burji!“ mi odgovori.

„Torej je bil ubit?“

„Da.“

„Kako se zove?“

„Jovo Filipović.“

„Kje je padel?“

„Tam daleč!“ mi odgovori tovariš tužno in pokaže s prstom...

Razumel sem, da je padel tam pri Skadru.

Cerkveni zvon še vedno z žalostnim zvokom izkazuje mrtvecu zadnjo čast. Nebo se še gostejše zakrije in končno se zagrne s temnim zastorom.

„Mnogo jih je že padlo tam, kaj ne?“ Tovariš se obrne, me pogleda in z bolestnim nasmehom odgovori:

„Kaj zato, samo da Skader pade!“

Dež lije še močnejše. Dospemo na pokopališče. Krsto spuste v izkopani grob.

„Poglej one sveže grobove, še ne pokrite s travo!“ zašepeče tovariš. „Osemnajst jih že leži tukaj, vsi iz ene rodbine, padli so pri Skadru. Prvi je padel bataljonski zastavonosca iz te rodbine. Ko je on padel, zgrabil je zastavo drugi, potem tretji in vsi povrsti tako...“

Dozdeva se mi, kakor da vidim v duhu, kako padajo hrabri sinovi Črne gore. Vidim zastavo plapolati visoko v zraku — padati — pa zopet vzdigovati jo, vso oškropljeno s krvjo lastnih otrok...

„V temi smo nosili ta mrtva trupla z bojnega polja, da jih ona divja druhal ni oskrunila. Z Bogom!“

„Kam odhajaš?“

„Tja.“

„Ostani tukaj!“

„Ne morem. Moram tja.“

„Zato, da se boriš?“

„Kaj pa misliš? Seveda zato, da se borim. Oni so vsi padli, dogorela jim je sveča. Vidiš tukaj to množino otrok: to je vse, kar je še ostalo. Jaz sem že dorasel; pa naj doma sedim? Ne! Idem!“

„Ako tudi ti padeš?“

„Kaj zato, samo da Skader pade.“

Moj tovariš, sedemnajstleten mladenič, obesi puško na ramo in odide...

Jaz ostanem sam. Samo žene še kleče na gomilah svojih dragih, tužno plakajoč.

„Ne plakajte za njimi“ — sem jih hotel tolažiti; a zaman, nekaj me duši in mi ne pusti glasa dati. Sram me je postalo, zakaj tudi jaz nisem odšel na vojsko.

Poslednji udarec zvona, kateri naznanja včasih veselje, včasih žalost, se izgublja; slišati je kakor da tudi iz njega doni:

„Samo da Skader pade!“

Skader je padel.

Skader je bil trd oreh za Črnogorce. Zato niso štedili nobenih žrtev, samo da bi ga zavzeli.

Da se more razumeti, kako velike važnosti je Skader za Črnogoro, naj navedem, kar piše slovanski učenjak Veselicki Božidarović o tem mestu in njegovi okolici:

„Skader je prirodno središče Zete; a ta je zemljepisna edinica (celota), ki se razprostira okoli Skaderskega jezera ter obstoji iz dveh polovic, kateri druga drugo dopolnjujeta: Doljna Zeta, imenovana sedaj gornja Albanija, in Gornja Zeta, sedanja Črna gora. Zato je tudi zgodovinska edinica (celota) znana že v devetem stoletju kot kraljestvo s stolico Skader. Čeprav je bila doljna polovica podjarmljena od Turkov, služila je gornja polovica — nerodovitna in kamenita — kot pribežališče vsem svobodoljubnim Zetčanom srbskega in albanskega plemena. Črna gora nikdar ni mogla pozabiti zgube rodovitne Doljne Zete ter se je tekom pet stoletij vedno borila za zedinjenje z isto.“

Ko si predstavimo to resnico, je pojmljivo, zakaj se Črnogorci s takim pogumom potegujejo za svojo „staro pravdo“.

Črnogorska in z njo zedinjena srbska armada ste morali osvojiti najvažnejše utrdbe okoli mesta. Okolica Skadra je namreč izredno dobro utrjena, a najbolj gora Taraboš. Podnožje in pobočje gore je vse prevrtno z okopi. Obrambni jarki so izkopani po 50 do 60 metrov narazen. Ti jarki so na nekaterih mestih tako obsežni, da se v njih lahko gibljejo cele čete Turkov, ne da bi jim črnogorske krogle mogle znatne škode prizadeti. Po nekod so med jarki podzemeljski prehodi. Podnožje Taraboša je

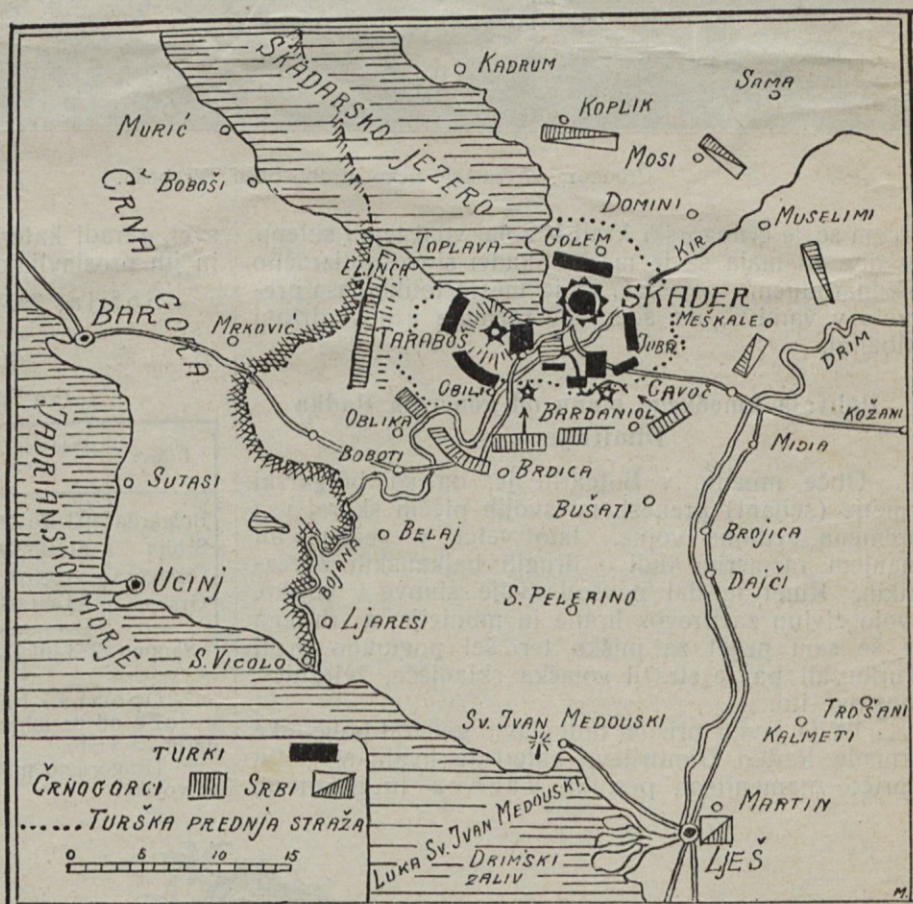
močno zavarovano z bodljivo žico, katera je spletena v mreže in tvori visoke plote. A tudi med jarki so postavljeni taki bodljivi plati.

Pri vseh teh groznih zaprekah in velikih nevarnostih, posrečilo se je Črnogorcem prevzeti najprej nekoliko utrdb, kakor so Brdanjol in Brdica. Na zavzeto utrdbo Brdanjol so spravili težke topove, s katerimi so uspešno streljali na Taraboš in Skader.

Večkrat so ponovili Črnogorci naskok na Taraboš, a vselej so bili odbiti z velikimi zgubami. Cetinjski in virpazarski bataljon sta bila skoraj popolnoma uničena. Vojaki so že začenjali obupovati nad uspehom. Tedaj zakliče polkovnik Plamenac, bivši črnogorski vojni minister: „Kdo hoče prostovoljno naprej?“ Prijavilo se je 710 vojakov. „Kakšno ime se bo dalo temu bataljonu?“ vpraša načelnik. „Mrtvi bataljon,“ odgovori polkovnik Plamenac. Precej udari ta bataljon proti vrhu Taraboša z najdržnejšim pogumom. Polkovnik spleže z nekaterimi junaki že na višine Taraboša, kar Turki nenadoma otvorijo strahovit ogenj na neustrašljive napadalce. Polkovnik Plamenac se zgrudi, zadet od pet krogel, mrtev na zemljo, in kmalu za njim je bila uničena vsa četa vrlih prostovoljcev; le kakih 50 vojakov se je vrnilo z vrha Taraboša.

Vse to pa ni oplašilo junaških Črnogorcev. Nasakovali so dalje dan za dnevom z golimi bodali to utrdbo.

Pri teh bojih je padlo na obeh straneh mnogo žrtev. Črnogorci sami so izgubili čez 10.000 mož. Oblegovalna črnogorsko-srbska armada je vendar osvojila najvažnejše okope na Tarabošu, in ko je

SKADER IN OKOLICA.

bila vsa ta utrdba v črnogorskih rokah, potem je bila usoda Skadera zapečaten.

Skader se je predal dne 22. aprila hrabrim črnogorskim vitezom. Sledečega dne so korakali zmagoviti Črnogorci s prestolonaslednikom na čelu v starodavni Skader, kateri se jim je toliko mesecev junaško upiral. Tam so zavzeli Črnogorci 120 turških topov (med katerimi je bilo 40 brzostrelnih) in mnogo municije.

Toda evropske velesile, zbrane po zastopnikih v Londonu, so sklenile, da mora Skader pripasti novoustanovljeni samostojni državi Albaniji. S krvavečim

Črnogorci zavzamejo neko utrdbo blizu Taraboša.

srcem se je črnogorski kralj Nikolaj vdal temu sklepu, in dne 14. maja se je mesto Skader slovesno izročilo mednarodnemu vojaštvu, ki je mesto toliko časa prevzelo v varstvo, da se uredi razmere v novi državi Albaniji.

Pohvala kmečkega stanu od generala Radka Dimitrijeva.

Obče mnenje v Bolgariji je, da so bolgarski kmetje (seljani) prenesli na svojih plečih skoraj vsa bremena sedajne vojne. Isto velja, v večjem ali manjem razmerju, tudi o drugih balkanskih zaveznikih. Kmet je dal povsod svoje sinove v vojsko, svojo živino za prevoz hrane in municije; a vrh tega je še sam prijel za puško ter šel pogumno proti Turku ali pa je stražil vojaška skladišča, železnice, mostove itd.

To je javno priznal tudi slavni general bolgarske armade Radko Dimitrijevič, kateri je hvalil v Sofiji vpricho znamenitega pesnika Vazova in nekaterih

drugih mestjanov izredno močno vzdržljivost bolgarskih vojakov kmečkega stanu. Izgovoril je dobesedno sledeče:

„Bodoči spomenik, kateri se bo povzdignil za večer spomin sedanje slavne vojske, mora predstavljati kmeta in volovski voz, kajti to je glavno premagalo Turke.“

Nadarjeni pesnik Vazov je vsled tega z veliko navdušenostjo v pohvalo in slavo kmečkega stanu, zložil krasno pesem, v kateri opeva vrle lastnosti balkanskega kmeta in njegove zasluge, da je mogel zmagati križ nad polumesecem.

Kmečki stan je lahko ponosen na svoje trudapolno delo — za vero, dom, cesarja. Kmet je torej v tej vojski storil veliko več, kakor se je moglo od njega pričakovati. Ravnal se je prav po besedah našega slavnega pesnika Simona Gregorčiča:

„Ne samo, kar veleva mu stan,
Kar more, to mož je storiti dolžan.“

In ker je v obče vsakdo storil v teh težkih časih svojo dolžnost, ker so se bojevali vsi stanovi združeni proti ljutemu sovražniku, tlačitelju kristjanov in bratov, dosegli so zedinjeni balkanski narodi nad Turki sijajne zmage, katerim se čudi ves

svet, zaradi katerih jim pojó hvalo osvobojeni bratje in jih proslavljajo vsi Slovani.

Sofija, 25. maja 1913.

Balkanska statistika.

(Po ruskih in bolgarskih podatkih.)

Države	Pred vojno km ²	Po vojni km ²	Prebivalcev v starih pokrajinah	Prebivalcev v novih pokrajinah	Vseh prebivalcev skupaj
Bolgarija	103.076.220	162.888.220	4.833.000	2.700.000	7.533.000
Srbija	51.845.530	100.287.330	2.429.500	2.270.000	4.699.500
Črnagora	8.998.011	13.266.011	252.990	120.000	372.990
Grška	69.481.973	97.330.673	3.255.950	1.300.000	4.555.950
Skupno	233.401.743	373.772.234	10.771.440	6.390.000	17.161.440

Opomba. Nadaljevanje in konec opisa balkanske vojske od premirja do sklepa miru pride v prihodnjem kolektaru na vrsto.

Drugo leto pridejo na vrsto tudi povesti in črtice iz te vojske.

Pisatelj.

Oddelek za razisk. dejavnost

Ca

2577

94(497)"1877/1913"

1219631231

COBISS ©

OSREDNJA KNJ. CELJE